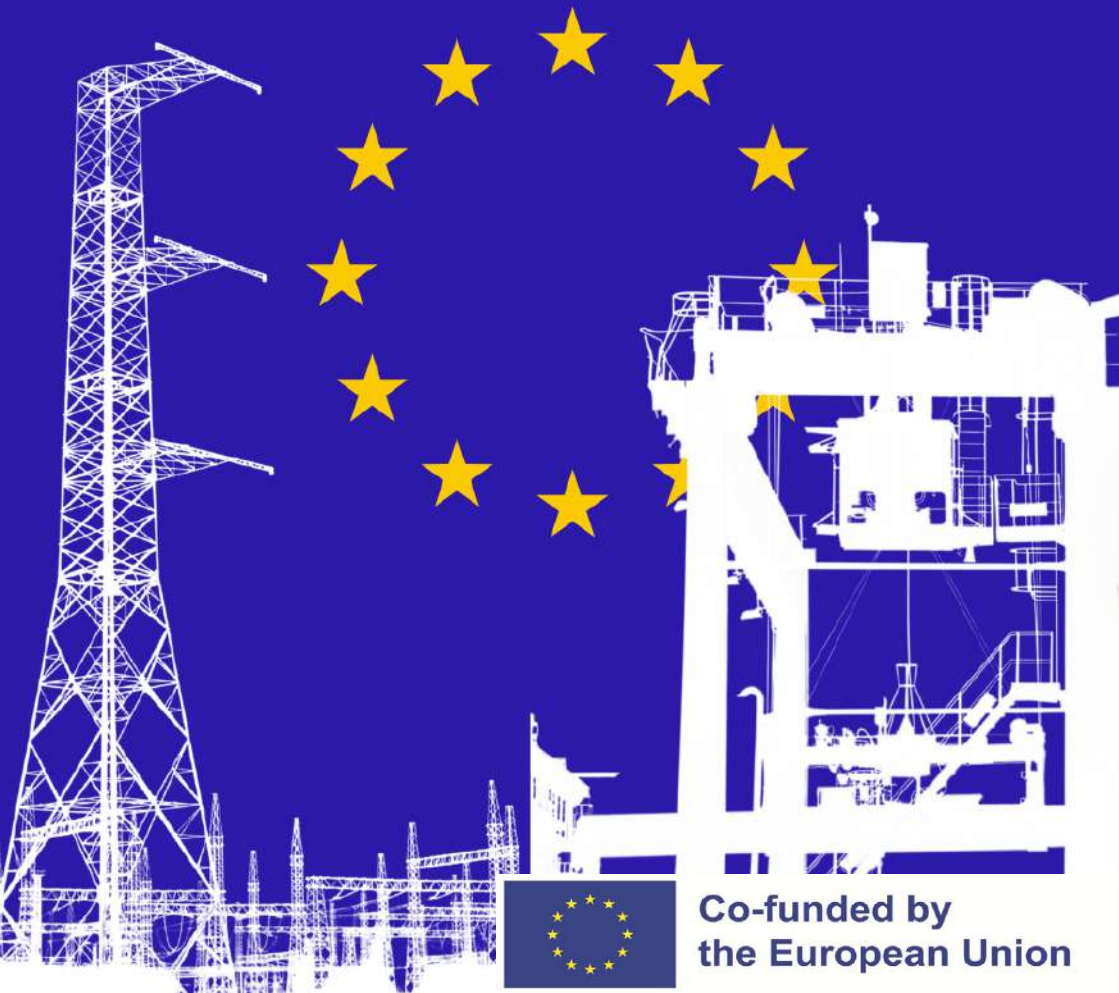

ЄС-Україна: діалог промислових політик в парадигмі сталого розвитку

колективна монографія

Co-funded by
the European Union

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

**ЄС–Україна:
діалог промислових політик
в парадигмі сталого розвитку**

колективна монографія

*Колективну монографію підготовлено в рамках
реалізації міжнародного освітньо-наукового проєкту
Модуль Жана Моне
«Europeanization of industrial economics doctoral programs
in Ukraine: research quality and adaptive management
(EUDOCIND)», що реалізується за підтримки ЄС*

**Co-funded by
the European Union**

**Київ
2025**

338.45:330.341.1:339.9+502.131(4-672ЄС+477)

Є-11

JEL: F15, L52, O25, Q01, O52

DOI: <https://doi.org/10.37405/EUUKr2025>

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту економіки промисловості НАН України (протокол № 11 від 23 жовтня 2025 р.)

Рецензенти:

Залознова Ю. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту економіки промисловості НАН України

Прокопенко О. – д.е.н., професор, науковий співробітник Естонського університету прикладних наук підприємництва Майно

Ревтюк Є. – д.е.н., професор, директор Інституту менеджменту та обчислювальних систем Факультету інженерного менеджменту Познанської політехніки

**Co-funded by
the European Union**

Коллективну монографію підготовлено в рамках реалізації міжнародного освітньо-наукового проєкту Модуль Жана Моне «Europeanization of industrial economics doctoral programs in Ukraine: research quality and adaptive management (EUDOCIND)» (проєкт фінансується Європейським Союзом). Висловлені думки та погляди є лише особистими думками авторів і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу чи Виконавчого агентства з освіти та культури ЄС (EACEA). Європейський Союз та EACEA не несуть відповідальності за ці погляди.

ЄС–Україна: діалог промислових політик в Є-11 парадигмі сталого розвитку: колективна монографія / за ред. В. Омеляненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2025. 150 с.

ISBN 978-617-14-0483-0 (електронне видання)

У монографії розглянуто актуальні проблеми розвитку промислової політики України в контексті євроінтеграції та сталого розвитку. Особливу увагу приділено досвіду ЄС, модернізації промисловості, фінансовій стійкості та інституційним аспектам співпраці.

Для викладачів, аспірантів і здобувачів освіти економічних та технічних спеціальностей закладів вищої освіти, а також широкого кола читачів, яких цікавить промислова політика.

The monograph examines the current problems of the development of Ukraine's industrial policy in the context of European integration and sustainable development. Particular attention is paid to the EU experience, industrial modernization, financial sustainability, and institutional aspects of cooperation.

For lecturers and students of economic and technical specialties of higher educational institutions, as well as a wide range of readers, who are interested in issues of industrial policy.

338.45:330.341.1:339.9+502.131(4-672ЄС+477)

ISBN 978-617-14-0483-0

(електронне видання)

DOI: <https://doi.org/10.37405/EUUKr2025>

© Колектив авторів, 2025

© Інститут економіки промисловості

НАН України, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Ірина Підоричева	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	9
1.1 Теорії європейської інтеграції: сутність, періодизація та вплив на промислову політику ЄС.....	9
1.2 Кризова динаміка ЄС: дезінтеграційні виклики та переосмислення промислової політики	23
Віталій Омеляненко	
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИКА ЄС	29
2.1 Концептуальні основи аналітичного забезпечення промислової політики	29
2.2 Інструментарій промислової політики в контексті аналітики	42
2.3 Трансформація підходів до промислової політики на прикладі ЄС.....	48
2.4 Аналітика промислової політики ЄС у сфері приладобудування	52
Олена Борзенко, Тамара Панфілова	
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ ТА ІНДИКАТОРИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Й УКРАЇНИ.....	58

3.1 Індикатори індустріального розвитку провідних країн світу, країн-членів ЄС та України в контексті імперативів сучасної промислової політики.....	58
3.2 Інституційні засади еволюції промислової політики ЄС.....	68
3.3 Індикатори та тенденції промислового розвитку країн ЄС та України	74

Вікторія Микитенко, Дмитро Микитенко

РОЗДІЛ 4. ГІБРИДНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

МОНОФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ:

ІНДУСТРІАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ТА МЕДИКО-

СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ В ПАРАДИГМІ ЄС–УКРАЇНА.....

4.1 Сталий перехід монофункціональних міст: виклики інституційної та просторової інерції	83
4.2 Гібридні моделі індустріальної реабілітації: адаптація до принципів зеленої трансформації та соціальної справедливості.....	89
4.3 Сценарно-орієнтована алгоритмізація управлінських дій у реалізації гібридних моделей індустріальної реабілітації	99

Роберт Галустьян

РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ І КРЕДИТНІ

РИЗИКИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС У МОДЕРНІЗАЦІЇ

ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ.....

5.1 Досвід ЄС у модернізації промислової політики та управлінні фінансовими ризиками.....	107
5.2 Фінансова стійкість України в умовах євроінтеграції	113
5.3 Кредитні ризики: внутрішні та зовнішні аспекти.....	115
5.4 Потенційні загрози та шляхи посилення фінансової безпеки України в рамках євроінтеграції.....	118

Валентина Антонюк

РОЗДІЛ 6. ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС -
ПРІОРИТЕТНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ

ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ТА ЄС В УМОВАХ

ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 123

6.1 Потреба розвитку оборонно-промислового комплексу
в умовах зростання глобальної нестабільності..... 123

6.2 Правові засади сучасної політики України та ЄС у
сфері розвитку оборонно-промислового виробництва 126

6.3 Розвиток ОПК України в умовах повномасштабної
війни 132

6.4 Проблеми забезпечення оборонних підприємств
України робочою силою та формування кадрового
потенціалу ОПК..... 141

ВСТУП

Упродовж останнього десятиліття питання промислової політики набули нового, якісно зміненого значення в порядку денному як ЄС, так і його партнерів. Виклики, спричинені кліматичною трансформацією, цифровою трансформацією, порушеннями глобальних ланцюгів постачання та зростаючими геополітичними ризиками, поставили перед державами завдання не лише відновити конкурентоспроможність промислового сектору, але й зробити це в парадигмі сталого розвитку, щоб економічне зростання поєднувалося з екологічною відповідальністю, соціальною інклюзією та посиленням стійкості національних економік. У цьому контексті діалог між ЄС та Україною щодо промислової політики набуває особливої ваги: він є не тільки інструментом трансферу норм, практик і фінансової підтримки, а й платформою для вироблення адаптивних рішень, здатних врахувати локальні особливості української промисловості, екологічні обмеження та потреби відновлення.

Метою монографії є системне дослідження механізмів, інструментів та інституційних підходів, що формують політичні відповіді на сучасні виклики у сфері промислового розвитку, зосереджуючись на точці перетину: діалозі промислових політик ЄС–Україна в парадигмі сталого розвитку. Завдання видання полягає в тому, щоб не лише описати та порівняти чинні підходи, але й запропонувати концептуальні та практичні рекомендації для формування адаптивної та більш сталої промислової політики України, що враховуватиме європейські стандарти, водночас зберігаючи національну специфіку і сприяючи відновленню.

Особлива увага в монографії приділяється інструментам промислової політики ЄС, що виявляються найбільш релевантними для українського контексту. Автори розглядають питання забезпечення технологічної автономії та безпеки ланцюгів пос-

тачання, не послаблюючи інтеграційних та торгівельних зв'язків із європейськими партнерами. Монографія розглядає, які моделі фінансування, державної підтримки та публічно-приватного партнерства можуть сприяти масштабуванню інновацій у промисловості. Розглянуто ролі різних акторів – національних урядів, дослідницьких інститутів, малих і середніх підприємств та міжнародних донорів – у процесі імплементації промислових стратегій.

Методологічно монографія поєднує кілька взаємодоповнюючих підходів: компаративний аналіз політик і нормативних актів ЄС та України; емпіричні кейс-дослідження провідних секторів; кількісні методи аналізу статистичних показників виробництва, інноваційної активності; методи інституційного картографування. Такий підхід дозволяє не лише виявити закономірності, але й сформулювати практично орієнтовані висновки та дорожні карти.

Наукова новизна монографії полягає у комплексному поєднанні теоретичних положень щодо сучасної промислової політики з емпіричними даними української практики та елементами порівняння з політичними інструментами ЄС. Особливу цінність мають запропоновані в роботі адаптивні моделі підтримки інновацій приладобудівного сектору, що враховують одночасно необхідність «зеленого» переходу, цифровізації виробництва та підвищення стійкості національних ланцюгів вартості.

Практична значущість праці проявляється у кількох напрямках. По-перше, вона надає політико-інституційний каркас формування національних стратегій і програм, сумісних із європейськими ініціативами, що важливо як для інтеграції в єдиний європейський ринок, так і для доступу до фінансових інструментів і технологічних ланцюгів. По-друге, рекомендації монографії орієнтовані на зміцнення інноваційної інфраструктури, стимулювання кластерного розвитку промисловості. По-третє, видання пропонує інструменти оцінки політики та моніторингу

ефективності промислової політики, що дозволить більш гнучко реагувати на зовнішні шоки та внутрішні структурні виклики.

Монографія підготовлена в рамках міжнародного академічного проєкту Модуль Жан Моне «Europeanization of industrial economics doctoral programs in Ukraine: research quality and adaptive management (EUDOCIND)», що реалізується Інститутом економіки промисловості Національної академії наук України. Проєкт дозволив поєднати академічний дискурс та європейський досвід у сфері промислової політики, підвищити якість докторських програм з промислової економіки в Україні та розробити адаптивні механізми управління дослідницькими програмами, що є важливими складовими забезпечення довгострокової трансформації промисловості.

Структурно монографія побудована так, щоб читач послідовно пройшов від теоретичних основ і огляду інструментарію ЄС до детальних секторних аналізів, кейс-досліджень і практичних рекомендацій для політики та бізнесу.

Видання адресоване широкому колу читачів: науковцям і студентам, зокрема докторантам та аспірантам промислової економіки; державним службовцям і політикам, відповідальним за розвиток промислових стратегій; представникам промислових підприємств та кластерів; міжнародним експертам і донорам, зацікавленим у підтримці сталого відновлення промисловості України. Ми сподіваємося, що запропонований аналіз і рекомендації сприятимуть формуванню ефективного, адаптивного курсу промислового розвитку, що поєднає найкращі європейські практики з реаліями та пріоритетами України.

*Команда міжнародного освітньо-наукового проєкту
Модуль Жана Моне «Europeanization of industrial economics
doctoral programs in Ukraine: research quality and adaptive
management (EUDOCIND)»*

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ
ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ¹

**1.1 Теорії європейської інтеграції: сутність, періодизація
та вплив на промислову політику ЄС**

Звернення до теорій європейської інтеграції є важливим для аналізу промислової політики, оскільки вони пояснюють: причини делегування суверенних повноважень на наднаціональний рівень; розподіл ролей і компетенцій між інституціями ЄС та національними урядами; механізми ухвалення рішень і досягнення компромісів; вплив криз і шоків на траєкторію розвитку європейської інтеграції. У сукупності це окреслює простір можливостей і обмежень для формування промислової політики на рівні ЄС і його держав-членів.

Перші ідеї європейської інтеграції сформувалися у 1940-1950-х роках, коли в політичному та науковому середовищах Європи почалося переосмислення засад міждержавних відносин після Другої світової війни. У цей період виникли федералістські концепції, що обґрунтовували необхідність створення наднаціональних інституцій як гарантії тривалого миру та економіч-

¹ Розділ підготовлений в межах «Комплексного наукового дослідження щодо актуалізації промислової політики України на принципах Індустрії 4.0 та 5.0» Інституту економіки промисловості НАН України за рахунок бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення проведення державними науковими установами наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за результатами державної атестації.

ного відновлення континенту. Вагомий внесок у формування цих ідей зробили такі діячі, як Ж. Монне та Р. Шуман, чії ініціативи започаткували практичний процес європейської інтеграції, втілений у створенні Європейського об'єднання вугілля і сталі² (1951 р.) – першої наднаціональної економічної структури, що заклала інституційні основи майбутнього Європейського Союзу.

Відтоді було розроблено низку теорій, які з різних теоретико-методологічних позицій інтерпретують європейську інтеграцію та намагаються пояснити практичні рішення, що передують їх формуванню. Попри значний обсяг публікацій, присвячених європейській інтеграції, питанням теорії в них приділяється обмежена увага. Більшість праць зосереджена на історії євроінтеграції, функціонуванні європейських інституцій, а також на політиках ЄС і держав-членів. Це ускладнює розуміння внутрішньої логіки інтеграційних процесів, передумов формування спільних політик і механізмів їх узгодження між наднаціональним і національним рівнями. Недостатня теоретизація позначається і на промисловій політиці – одній з найчутливіших сфер європейського врядування, що поєднує координаційні повноваження ЄС із пріоритетною компетенцією держав-членів, визначає межі державної допомоги та правила конкуренції на єдиному ринку, впливає на траєкторії розвитку галузей і секторів європейської промисловості.

Мета дослідження – систематизувати теорії європейської інтеграції, удосконалити їх періодизацію та показати, як ці тео-

² Договір про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) було підписано у квітні 1951 р. у Парижі шістьма країнами (Францією, Західною Німеччиною, Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом) з метою об'єднання й спільного наднаціонального регулювання виробництва вугілля та сталі, що мало прискорити економічне відновлення та унеможливити нову війну в Європі.

рії інтерпретують формування промислової політики ЄС і зміну її пріоритетів в умовах кризових трансформацій.

Починаючи з 1940-х років, теорія європейської інтеграції розвивалася хвилеподібно, з періодами домінування різних підходів та їх подальшим переглядом під впливом розширень ЄС, економічних криз, екологічних викликів і загострення геоекономічної конкуренції. Це позначалося на формуванні та реалізації промислової політики ЄС, зокрема на зміні її пріоритетів – від повоєнної реконструкції базових галузей до сучасної моделі розвитку, що базується на принципах Індустрії 4.0 та 5.0.

Для опису динаміки та напрямів розвитку теорій європейської інтеграції використаємо періодизацію, запропоновану А. Вінер (A. Wiener) та Т. Діцем (T. Diez). Вона дає змогу простежити еволюцію інтерпретацій євроінтеграції, зміну провідних підходів і дослідницьких акцентів (*таблиця*).

У цій періодизації її авторами виокремлено три основні фази розвитку теорій європейської інтеграції – *пояснювальну, аналітичну та конструктивну*; їм передують *протоінтеграційна* фаза, що охоплює ідеї федералізму та функціоналізму. З урахуванням сучасних тенденцій трансформації ЄС під впливом кризових процесів і дезінтеграційних явищ, цю періодизацію доповнено четвертою, *дезінтеграційною*, фазою, яка відображає зміну теоретичних акцентів і пошук нових моделей європейської інтеграції як відповідь на системні виклики.

Протоінтеграційна фаза. У період міжвоєнних років і повоєнної доби сформувалися дві теоретичні концепції майбутнього розвитку Європи – *федералізм* (А. Спінеллі, Ж. Монне) та *функціоналізм* (Д. Мітрані).

Ж. Монне запропонував покроковий підхід до розбудови «європейської федерації», який передбачав поступове зближення країн шляхом реалізації спільних проектів у вугледобувній та металургійній галузях з поступовим поглибленням співпраці за

іншими напрямми³. Представники федералізму розглядали євроінтеграцію як еволюційний процес, який посилюється у міру накопичення спільних правил, інституцій та сфер спільного управління. Першим практичним кроком у цьому напрямі стало створення згаданого вище Європейського об'єднання вугілля та сталі, яке започаткувало нову форму міждержавної координації у стратегічних на той час секторах промисловості. Створення ЄОВС не лише знизило ризики міждержавних конфліктів, але й заклало основу для спільного регулювання промислового виробництва, що стало важливою передумовою формування майбутньої промислової політики ЄС.

Незважаючи на те, що А. Спінеллі відстоював федералістську модель, він критично оцінював «метод Монне» (поступове зближення держав через секторальні проєкти) як надто повільний і такий, що не створює єдиного політичного центру (федерального уряду та сильних наднаціональних інституцій). Водночас, як зазначає Дж. МакКормік, ідея передачі влади і суверенних прав єдиному політичному центру завжди викликала опір серед європейських держав і сьогодні її не сприймають ані європейські лідери, ані громадяни⁴.

Критиком федералізму виступив Д. Мітрані⁵, засновник *теорії функціоналізму*, який вважав федералізм надмірно жорсткою формою об'єднання, що обмежує автономію держав у прийнятті рішень, віддаючи натомість перевагу мережі функціонально орієнтованих міжнародних інституцій. Останні, на його думку, покликані були забезпечити безпеку у світі та втримати

³ Monnet J. *Memoirs*. New York: Doubleday & Company, Inc, 1978. 564 p.

⁴ McCormick J. *European Union Politics*. London: Palgrave Macmillan, 2011. 468 p.

⁵ Mitrany D. *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*. London: Royal Institute of International Affairs. 1943. 56 p.

Таблиця 1.1. Періодизація розвитку теорії європейської інтеграції

Фаза	Період домінування	Ключові питання, які осмислюються	Домінуючі теорії
1	2	3	4
Протоінтеграційна	Міжвоєнна та рання повоєнна доба	Як забезпечити безпеку та не допустити розв'язання нової війни? Які інституції спроможні утримати співпрацю в стратегічних секторах промисловості?	Федералізм (А. Спінеллі, Ж. Монне), функціоналізм (Д. Мітрані)
I. Пояснювальна	Римські договори (1957 р.) – початок 1990-х рр.	Чому та за яких умов відбувається інтеграція? Які її рушійні сили?	Неофункціоналізм (Е. Хаас), міжурядовий підхід (С. Хоффманн), ліберальний міжурядовий підхід (А. Моравчик)
II. Аналітична	1980-ті – 2000-ні рр.	Як функціонує політична система ЄС? Які інституційні механізми забезпечують врядування та процес ухвалення рішень у ЄС?	Концепція політичних мереж (Т. Берцель, Р. Родес), теорія багаторівневого управління (Г. Маркс, Л. Гуге), новий інституціоналізм (П. Холл, Р. Тейлор)

1	2	3	4
III. Конструктивна	1990-ті – 2000-ні рр.	Як формуються норми, ідентичність і легітимність? Якою має бути «належна» модель інтеграції та її соціально-політичні результати?	Соціальний конструктивізм (А. Вендз), міжнародна політекономія (С. Стрейдж), нормативна політична теорія (Ю. Габермас), гендерний підхід (С. Вітворт)
IV. Дезінтеграційна (авторське доповнення)	2008 р. – дотепер	Чи є ймовірність європейської дезінтеграції? Як кризи змінюють траєкторію розвитку ЄС? Якими мають бути зміни напрямів євроінтеграції, щоб подолати кризові процеси в ЄС?	Теорії дезінтеграції (Г. Воллард, Д. Веббер)

Джерело: складено автором на основі періодизації розвитку теоретичних ідей щодо європейської інтеграції, запропонованої А. Вінер і Т. Діцем⁶, із доповненням четвертою фазою, що відображає сучасні тенденції дезінтеграційних процесів у ЄС.

⁶ Diez T., Wiener A. Introducing the Mosaic of Integration Theory. Freie Universität Berlin. KFG Working Paper Series. 2018. No. 88, May. 33 p.

європейські держави від розв'язання війни. Ці припущення дістали практичне втілення у трьох *Європейських Спільнотах* – Європейському об'єднанні вугілля та сталі, Європейській економічній спільноті та Євратомі: *перша* регулювала виробництво вугілля та сталі, *друга* – створювала спільний ринок, *третья* – сприяла розвитку досліджень у сфері ядерної енергетики та цивільному використанню ядерних технологій.

Для промислової політики протоінтеграційна фаза мала засадниче значення: у цей період у Європі було сформовано модель наднаціонального економічного врядування, засновану на спільному управлінні стратегічними галузями промисловості – вугледобувною та сталеливарною. Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (1951 р.) закріпив регуляторні механізми промислової координації, які поєднували ринкові правила з наднаціональним наглядом і спільним плануванням.

Пояснювальна фаза. Підписання Римських договорів⁷ започаткувало новий етап розвитку європейської інтеграції, у межах якого домінували неофункціоналізм і міжурядовий підхід.

Зародження *теорії неофункціоналізму* пов'язують з успішним функціонуванням Європейських Спільнот і спробою її авторів пояснити витоки, рушійні сили та механізми просування євроінтеграції. Засновник цієї теорії Е. Хаас ставив такі питання: що зумовлює інтеграцію, як саме вона просувається, які переваги створює координація політик? Він вважав, що розвиток європейської інтеграції зумовлений як функціональними потребами, так і діяльністю політичних та економічних еліт, які поступово

⁷ Римські договори – міжнародні договори, укладені у березні 1957 р. в Римі між Францією, Західною Німеччиною, Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом про заснування Європейської економічної спільноти та Європейської спільноти з атомної енергії.

зміщують свою лояльність від національного до наднаціонального рівня⁸.

Неофункціоналісти (Е. Хаас, Л. Ліндберг, Ф. Шміттер, Дж. Най) висунули ідею «переливу» або «перетікання» (*spillover*): просування інтеграції в одній сфері створює функціональні потреби для координації в суміжних сферах і, як наслідок, стимулює подальше зближення. Держави делегують наднаціональним органам чітко окреслені компетенції для розв'язання спільних завдань, зберігаючи державний суверенітет. Перелив не є автоматичним: його підживлюють політичні та економічні еліти, а також наднаціональні інституції, що посилюють координацію та створюють стимули до наступних дій. У цьому сенсі неофункціоналісти розвинули логіку покрокового «методу Монне»: прогрес у вузькому секторі «перекидається» на інші, формуючи кумулятивний процес – спершу в економічній, соціальній і культурній площинах, а згодом і в безпековій та політичній.

Якщо неофункціоналісти допускають цільове, обмежене делегування повноважень наднаціональним інституціям для ефективного розв'язання спільних задач, то представники *міжурядового підходу* на чолі з С. Хоффманом⁹ виходять із пріоритету державного суверенітету та національних інтересів. На їхню думку, наднаціональні інституції не повинні відігравати вирішальну роль: інтеграція – це передусім координація між державами. С. Хоффманн розрізняв «низьку» політику (економіка, технічне регулювання), придатну до інтеграції, і «високу» політику (зовнішні справи, безпека), що залишається у націона-

⁸ Haas Ernst B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957*. Foreword by Desmond Dinan. New Introduction by Ernst-B. Haas. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2004. 552 p.

⁹ Hoffman S. *The European Sisyphus: Essays on Europe, 1964–1994*. San Francisco: Westview Press, 1995. 326 p.

льній компетенції. Держави погоджують спільні правила лише там і тією мірою, де це відповідає їхнім інтересам, зберігаючи контроль над форматом співпраці та темпами зближення.

Спроба поєднати міжурядовість і наднаціональність викристалізувалася в *ліберальному міжурядовому підході* Е. Моравчика¹⁰. Згідно з цим підходом, європейська інтеграція є результатом раціональних дій та рішень національних лідерів і груп, які готові вдатися до обмеження суверенітету та передати національні повноваження наднаціональним інститутам, якщо вбачають в цьому суттєві переваги. Передача суверенітету є вибірковою: держави погоджуються на неї лише тоді, коли очікувані вигоди (політичні чи економічні) перевищують втрати. З цих позицій можна пояснити, чому держави-члени підтримали спільні правила єдиного ринку, конкуренції та державної допомоги: наднаціональний нагляд знижує ризики опортунізму, змінює довіру між учасниками і створює сприятливе середовище для промислового розвитку.

На практиці неофункціональний та ліберальний міжурядовий підходи знайшли втілення в інституційній системі ЄС та розподіленні повноважень між ЄС та державами-членами. Так, у ЄС функціонують головні інститути (Європейський парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Європейський центральний банк та інші), а також численні консультативні органи, агенції та служби (загалом близько 70 структур). Усі ці інституції виконують взаємопов'язані функції – від підготовки законодавчих рішень, розроблення політики до контролю за їх реалізацією в державах-членах.

¹⁰ Moravcsik A. Preferences and Power in the European Community: a Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*. 1993. Vol. 31 (4). P. 473–524.

При розподіленні повноважень між ЄС та державами-членами діють три *основні принципи*¹¹:

доручення – ЄС має лише ті повноваження, які надані йому договорами ЄС, ратифіковані усіма державами-членами;

пропорційності – ЄС не може перевищувати того, що необхідно для досягнення цілей, визначених договорами;

субсидіарності – у сферах, де можуть діяти і ЄС, і національні уряди, і ЄС втручається лише тоді, коли спільні дії є ефективнішими, ніж дії окремих держав.

З цього випливає, що існують сфери виключної компетенції ЄС, спільної компетенції ЄС і держав-членів, а також сфери, де ЄС може виконувати лише допоміжну, координуючу роль. Промислова політика належить саме до останньої категорії: ЄС встановлює горизонтальні правила (єдиний ринок і конкуренція, технічні стандарти, контроль державної допомоги) та координує спільні інвестиції; держави-члени визначають пріоритетні галузі та інструменти підтримки, діючи в межах права ЄС і під наглядом Європейської комісії.

Аналітична фаза. Починаючи з 1980-х рр. і в подальшому, європейська інтеграція розглядалася не лише як міждержавне об'єднання, а як складна система багаторівневих політичних зв'язків, у межах якої взаємодіють держави, інституції, регіони, бізнес, громадянське суспільство.

Одним із провідних підходів цієї фази стала концепція політичних мереж, що використовувалася для аналізу як внутрішньодержавних, так і наддержавних політичних процесів, зокрема в межах ЄС. Представниця цього напрямку Т. Берцель визначає політичну мережу як «сукупність відносно стабільних взаємовідносин, неієрархічних і взаємозалежних за своєю природою, що пов'язують різноманітних акторів, які поділяють спіль-

¹¹ Areas of UE action. European Commission, 2021. URL: https://commission.europa.eu/about/role/law/areas-eu-action_en

ні політичні інтереси та обмінюються наявними ресурсами для просування цих інтересів, визнаючи той факт, що співробітництво є найкращим способом досягнення спільних цілей»¹².

Ідея *політичних мереж* спирається на давні традиції між-державного співробітництва, проте з другої половини ХХ ст. масштаби, інтенсивність і функціональна різноманітність таких зв'язків значно зросли. В умовах економічної глобалізації посилилася економічна взаємозалежність між країнами, сформувалися глобальні виробничі ланцюги, а інституції євроінтеграції перетворилися на платформи політичної та економічної взаємодії, які сприяють узгодженню політики країн у стратегічно важливих секторах. Політичні мережі, на відміну від класичних між-урядових структур, є більш гнучкими та неієрархічними, поєднують державних і недержавних акторів, забезпечують оперативний обмін інформацією, ресурсами й технологіями, що робить їх важливим інструментом узгодження інтересів у глобалізованій економіці.

Концепція політичних мереж отримала подальший розвиток у *теорії багаторівневого врядування*, започаткованій Г. Марксом. Він уперше застосував цей термін для характеристики партнерства між Європейською комісією та регіональними урядами у процесі реалізації структурної політики ЄС¹³. Разом із Л. Хугом він описав Європейське Співтовариство як систему, у якій влада розподілена між наднаціональним, національним, субнаціональним і локальним рівнями, а процеси прийняття рішень здійснюються через мережу горизонтальних і вертикальних взаємозв'язків¹⁴. На відміну від дворівневої моделі Е. Моравчика, теорія багаторівневого врядування підкреслює

¹² Börzel T. Organizing Babylon – on the Different Conceptions of Policy Networks. *Public Administration*. 1998. Vol. 76. № 2. P. 253–273.

¹³ Там само.

¹⁴ Hooghe L., Marks G. *Multi-Level Governance and European Integration*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 272 p.

взаємозалежність і співпрацю акторів усіх рівнів. Її центральна ідея полягає в тому, що сучасні політичні та економічні виклики мають різну природу, тому їх ефективне вирішення потребує координації рішень на кількох рівнях одночасно – від локального до наднаціонального. Теорія багаторівневого управління логічно доповнює міжвідомчий та неофункціональний підходи.

З позиції *нового інституціоналізму* процес створення ЄС подібний до утворення держав. Це означає, що він не обмежується виключно доброю волею країн, які домовилися об'єднати свої ресурси і зусилля для отримання низки переваг. Процес європейської інтеграції – для того, щоб він був послідовним і стійким – від самого початку вимагав формування спільних правил, правових норм і законів, які б регулювали взаємовідносини між країнами та їх народами, так само, як це відбувається між громадянами будь-якої цивілізованої країни. Для досягнення реальної єдності європейських країн також були потрібні наднаціональні інститути, їх планомірний розвиток та зміцнення, аби вони могли накопичувати колективний досвід і передавати його наступним поколінням. Як результат, інституційна система ЄС була сформована та набула в процесі своєї еволюції унікальних характерних рис, які відрізняють її від класичної організації влади в державі. Передусім це стосується суміщення функцій інституціями ЄС, принаймні трьома головними з них – Європейським Парламентом, Європейською Радою та Європейською Комісією. Функції, які ними виконуються, тотожні тим, що здійснюються законодавчими, виконавчими, судовими та наглядовими органами держави, але різниця полягає в тому, що інституції ЄС їх поєднують і, фактично, неможливо співвіднести якусь одну функцію з окремим органом ЄС. Так, хоча Європейська комісія і вважається вищим органом виконавчої влади ЄС, вона має право законодавчої ініціативи разом із Європейським Парламентом і Європейською Радою, які розподіляють між собою законодавчі повноваження. Така функціональна модель

організації влади в ЄС не сприяє спрощенню механізмів його функціонування і призводить до надмірно високого рівня бюрократії, ускладнення та затягування узгоджувальних і координаційних процедур.

Отже, на перших етапах розгортання процесів європейської інтеграції її сприймали скоріше як безальтернативний стратегічний вибір, необхідний крок для економічного відновлення та забезпечення колективної безпеки на континенті. Починаючи з 1986 р., коли було підписано Єдиний європейський акт, а пізніше, у 1992 р. – Маастрихтський договір, й до початку XXI ст. процеси євроінтеграції розвивалися інтенсивно та підтримувалися широкою громадськістю. Апогеєм цих процесів стали три ключові досягнення:

- 1) перехід до єдиного європейського ринку;
- 2) створення економічного та валютного союзу з уведенням євро;
- 3) розширення ЄС до 27 держав-членів (у 2007 р.), що перетворило його в потужного гравця та впливову силу світової економіки та політики.

У цей період активного інституційного та економічного оформлення євроінтеграції сформувався засади спільної промислової політики ЄС. У 1980-1990-х роках з'являється потреба в узгодженні промислових стратегій держав-членів, аби забезпечити їхню сумісність з єдиним ринком і конкурентною політикою ЄС. Згодом це знайшло відображення у *Статті 173 Договору про функціонування ЄС (Treaty on the Functioning of the European Union)*¹⁵, яка визначає правову основу промислової політики ЄС і спрямовується на підвищення конкурентоспро-

¹⁵ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>.

можності європейської промисловості. З цією метою діяльність ЄС і держав-членів має бути орієнтована на:

- адаптацію промисловості до структурних змін;
- заохочення середовища, сприятливого для створення та розвитку підприємств в ЄС, особливо малих і середніх підприємств;
- заохочення середовища, сприятливого для співпраці між підприємствами;
- сприяння кращому використанню промислового потенціалу через інноваційну політику.

Країни-члени мають консультуватися одна з одною за участю Європейської комісії та, за необхідності, координувати свої дії.

Конструктивна фаза. Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 років істотно змінила динаміку інтеграційних процесів, підірвала довіру громадськості та спровокувала зростання євроскептицизму. Кризові явища – боргова нестабільність, енергетична залежність, соціальні дисбаланси – поставили під сумнів сталість європейської моделі розвитку. У науковому середовищі посилилася критика неоліберальної парадигми інтеграції, що спиралася на ринок і конкуренцію як універсальні засади єдності, натомість почали формуватися нові підходи, зорієнтовані на питання легітимності, соціальної справедливості, сталості та колективної ідентичності.

Саме в цей період, який А. Вінер і Т. Діц окреслюють як конструктивну фазу, на перший план виходять *соціальний конструктивізм, міжнародна політекономія, нормативна політична теорія, гендерний підхід*. Ці напрями переосмислюють саму сутність інтеграції як ціннісного та соціального проекту, у межах якого економічні процеси мають слугувати цілям згуртованості, інноваційності та сталості.

З точки зору промислової політики цей етап позначився відходом від ринкової саморегуляції до підходу, що поєднує

правила внутрішнього ринку з інструментами підтримки для досягнення визначених на рівні ЄС стратегічних пріоритетів – кліматичної нейтральності, цифрової трансформації та зміцнення стійкості ланцюгів постачання.

1.2 Кризова динаміка ЄС: дезінтеграційні виклики та переосмислення промислової політики

Побоювання країн втратити національний суверенітет завжди існували і тривалий час суперечили економічним та політичним цілям ЄС. Порухення боргової та дефіцитної політики ЄС в Греції, економічна криза в так званих країнах *PIIGS* Єврозони (Португалії, Ірландії, Італії, Греції та Іспанії) і на додаток до цього запропонований Великобританією референдум щодо припинення її членства в ЄС похитнули довіру до спільної європейської валюти та політичного керівництва ЄС. На цьому тлі відбулися популістські рухи і протести проти надання допомоги фінансово безвідповідальним країнам-членам на тій підставі, що це послаблює національну економіку та карає населення інших країн, які не порушують умов членства в ЄС¹⁶. Але попри ці протестні акції, опитування населення ЄС, які регулярно проводяться в межах «Євробарометру», продемонстрували значну підтримку фінансової солідарності з країнами-членами ЄС, які опинилися в складній економічній ситуації. Респонденти також підтримали необхідність фінансового регулювання економіки та впровадження заходів контролю банківської ситуації¹⁷. Тож

¹⁶ Hempson III Donald A. European Disunion: The Rise and Fall of a Post-War Dream? Origins: Current Events in Historical Perspective. 2013, July. URL: https://origins.osu.edu/article/european-disunion-rise-and-fall-post-war-dream?language_content_entity=en

¹⁷ Europeans and the crisis. European Parliament Eurobarometer (EB Parlemètre 74.1). Analytical Synthesis. European Parliament. Brussels,

країнами-членами ЄС було прийнято рішення виділити близько одного трильйона євро на підтримку єдиної європейської валюти та виведення з фінансової кризи країн *PIIGS*, а також створити нові інститути – Банківську спілку (Banking Union) та Європейський стабілізаційний механізм (European Stability Mechanism), покликані допомагати країнам-членам реагувати на кризи. Поряд із цим були запроваджені заходи жорсткої економії, масштаби яких надали право дослідникам розглядати їх як «надмірне регулювання» та «надмірну інтеграцію» з боку наднаціональних органів ЄС¹⁸. Країни Південної Європи на чолі з Грецією, Італією та Іспанією звинуватили ЄС у таких каральних заходах економії, через які мільйони людей залишилися без роботи. Натомість більш потужні країни, такі як Німеччина та Великобританія, скаржилися на недостатню суворість ЄС щодо країн з великими боргами.

На цьому тлі в наукових колах посилювалися дискусії про «європейське роз'єднання»¹⁹ та можливу дезінтеграцію²⁰. Так, Г. Воллаард визначає дезінтеграцію не як крах ЄС, а як вилучення певних сфер із-під контролю наднаціональних інституцій, тобто звуження компетенцій або часткове повернення повнова-

14 October 2010. 46 p. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2410>

¹⁸ Scheller H., Eppler A. European Disintegration – Non-existing Phenomenon or a Blind Spot of European Integration Research? Preliminary Thoughts for a Research Agenda. Institute for European Integration Research. Working Paper № 02/2014. 46 p.

¹⁹ Hayward J., Wurzel R. (Eds.). European Disunion: Between Sovereignty and Solidarity. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 337 p. <https://doi.org/10.1057/9781137271358>; Woods N. The European Disunion: How the Continent Lost its Way. 2015, 18 December. URL: <https://www.bsg.ox.ac.uk/blog/european-disunion-how-continent-lost-its-way>

²⁰ Vollaard H. Explaining European Disintegration. *Journal of Common Market Studies*. 2014. Vol. 52 (5). P. 1142–1159; Schmitter P. European Disintegration? A Way Forward. *Journal of Democracy*. 2012. Vol. 23 (4). P. 39–48.

жень на національний рівень. Йдеться радше про функціональну адаптацію інтеграційної системи, ніж про її руйнування. Аналогічно Д. Веббер наголошує, що дезінтеграція може мати диференційований характер – ЄС поступово перетворюється на багаторівневу конструкцію з різними швидкостями і глибинами інтеграції в окремих сферах.

Різноманітність криз – від глобальної фінансово-економічної (2008–2009 рр.) до міграційної (2015–2016 рр.) та Brexit (2020 р.) – засвідчила системну напругу в європейській інтеграційній моделі. У науковому дискурсі дедалі частіше лунала думка, що інституційна структура ЄС надмірно бюрократизована та недостатньо гнучка для реагування на складні виклики сучасності²¹.

Аналіз адміністративних практик і процедур ухвалення рішень інституціями ЄС засвідчує їх значну забюрократизованість та координаційну складність, а також наявність неузгодженості позицій держав-членів із принципових питань. Незрозумілим є тиражування великої кількості занадто амбітних офіційних документів за відсутності реальних передумов їх ефективної реалізації²². Як приклад можна навести мету, оголошену на Барселонському саміті у 2002 р., – підвищити до 2010 р. у середньому по ЄС витрати на дослідження і розробки до рівня 3% ВВП. Ця мета не була досягнута ні у межах Лісабонської стратегії, ні у наступному стратегічному періоді у межах стратегії «Європа 2020». Її досягнення досі залишається пріоритетним завданням для ЄС у межах нового порядку денного ЄДП на 2021-2027 рр.

Традиційні теорії європейської інтеграції, описані вище, не дають вичерпних пояснень кризових процесів в ЄС, а отже,

²¹ Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214 с.

²² Там само.

з'являється потреба у розвитку нового зрізу теоретичних досліджень євроінтеграції – *теорії дезінтеграції*. Тут важливо зазначити, що, як і у вищезазначеній публікації Г. Воллаарда, дезінтеграція не завжди представляється як руйнівний процес, а частіше – як процес зміни або коригування напрямів євроінтеграційного розвитку, які не відповідають очікуванням країн та сучасним викликам. Дослідниками висуваються різні сценарії майбутнього ЄС – від контрольованої дезінтеграції та зменшення кількості країн-членів до поділу національних ринків і «диференційованої інтеграції», яка охоплює широкий спектр юридичних відмов і дозволів у межах правової системи ЄС, а також різні види політики, в яких не всі країни-члени беруть участь^{23,24}.

Так, французький економіст і політик, експрезидент Європейської комісії Ж. Делор вважав цілком ймовірним розпад ЄС через його територіальне розширення у 2004 р. з 15 до 25 країн-членів. Від самого початку заснування ЄС він наголошував на доцільності створення європейської конфедерації, яка б запропонувала країнам Центральної та Східної Європи високий

²³ Ways to conceptualize EU-Disintegration. Workshop Proposal. 2013, 09-12 July. URL: <https://ecpr.eu/Events/Event/PanelDetails/1419>

²⁴ Jones E. Towards a theory of disintegration. *Journal of European Public Policy*. 2018. Vol. 25 (3). P. 440–451. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1411381>; Webber D. How likely is it that the European Union will disintegrate? A critical analysis of competing theoretical perspectives. *European Journal of International Relations*. 2013, June. Vol. 20 (2). P. 341–365; Schimmelfenning F. EU crisis and reform: is differentiated integration the answer? Groupe d'études géopolitiques. Working Paper. 2020, June. URL: https://legrandcontinent.eu/fr/wp-content/uploads/sites/2/2020/06/GEG_EU-crisis-and-reform-is-differentiated-integration-the-answer.pdf; Charlemagne. The return of Jaques Delors. *The Economist*. 2004, 12 February. URL: <https://www.economist.com/europe/2004/02/12/the-return-of-jacques-delors>; Berend I.T. *The Contemporary Crisis of the European Union: Prospects for the Future*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2017. 170 p.

рівень політичного співробітництва з ядром ЄС, але відстрочила їх повну інтеграцію на багато років. Його ідея не була підтримана європейськими лідерами, що цілком зрозуміло, оскільки наряд чи сценарій членства в ЄС «на другорядних ролях» влаштував би керівництво цих країн. «Суїцидальним» для ЄС назвав розширення його складу й відомий угорський дослідник євроінтеграції І. Беренд²⁵. Менш категоричними є точки зору Г. Воллаарда і Д. Веббера. Останній²⁶, зокрема підтримує ідею саме «диференційованої інтеграції» зі зміною конфігурації ЄС і переходом до більш вільних зв'язків між його учасниками.

Загалом аналіз теоретичних «європесимістичних» досліджень щодо можливих сценаріїв розвитку ЄС дозволяє зробити висновок про значну розбіжність між існуючими поглядами та оцінками авторів. Можна говорити, що наразі відбувається переосмислення традиційних уявлень про євроінтеграційний процес і економічну модель подальшого розвитку ЄС. Нові виклики, з якими стикається ЄС, зумовлюють потребу в актуалізації промислової політики та інструментів її реалізації. До ключових викликів належать:

- старіння населення та пов'язані з цим структурні зміни на ринку праці, а також міграційні процеси, що впливають на демографічний баланс і розподіл трудових ресурсів;
- необхідність швидкої адаптації до технологічних змін, пов'язаних із цифровізацією, автоматизацією, штучним інтелектом і новими моделями виробництва;
- підвищення обороноздатності Європи, що передбачає створення власної технологічної та промислової бази для безпеки й оборони;

²⁵ Berend I. T. *The Contemporary Crisis of the European Union: Prospects for the Future*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2017. 170 p.

²⁶ Webber D. How likely is it that the European Union will disintegrate? A critical analysis of competing theoretical perspectives. *European Journal of International Relations*. 2013, June. Vol. 20 (2). P. 341–365.

- перехід до екологічно чистих технологій, який вимагає масштабних інвестицій у декарбонізацію, енергоефективність і сталє виробництво;

- зростання глобальної конкуренції за таланти, ресурси, інвестиції та ринки між країнами та регіонами.

Як наголосив колишній голова Європейського центрального банку (2011-2019 рр.) та Ради міністрів Італії (2021-2022 рр.) **Маріо Драгі**, Європейський Союз, процес ухвалення рішень та фінансування були створені в іншій історичній реальності – до пандемії COVID-19, війни в Україні та геополітичного суперництва провідних держав. Відтак Європа потребує нової промислово-економічної моделі, здатної реагувати на безпрецедентні виклики. За словами М. Драгі, ситуація вимагає «радикальних змін», що передбачають узгоджене оновлення інвестиційної політики, промислових пріоритетів і регуляторних підходів для забезпечення глобальної конкурентоспроможності ЄС. Ба більше для здійснення цифровізації й декарбонізації економіки ЄС, підвищення його обороноздатності, надолуження конкурентів частка інвестицій в Європі має зрости приблизно на 750-800 млрд євро (еквівалентно 4,4-4,7% ВВП) – до рівня, який востаннє спостерігався у 1960-70-х рр. Для порівняння: допомога Європі за Планом Маршалла у 1948–1951 рр. становила близько 1-2% ВВП щорічно. Європі наразі потрібно оновлене партнерство держав-членів – переосмислення Європейського Союзу, яке має бути не менш амбітним, ніж Європейське об'єднання вугілля та сталі²⁷.

Отже, **переосмислення європейської інтеграції у промисловому вимірі** означає перехід до **місійноорієнтованої промислової політики**, зосередженої на технологічному суверенітеті, стійкості до шоків і довгостроковому зростанні через масштабне нарощування інвестицій, інновацій та продуктивності економіки ЄС.

²⁷ Draghi M. The future of European competitiveness. Part B. In-depth analysis and recommendations. European Commission. 2024. 328 p.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ
ПОЛІТИКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ
ТА ПРАКТИКА ЄС²⁸

2.1 Концептуальні основи аналітичного забезпечення
промислової політики

Промислова політика визначає, у якому напрямі розвиватиметься економіка країни не лише завтра, а й у найближчі десятиліття. Вона впливає на те, які галузі отримають імпульс до зростання, які підприємства зможуть модернізуватися, а чи з'являться в економіці нові сектори, здатні конкурувати на світових ринках. Це не абстрактний набір різнорідних заходів, а цілеспрямована діяльність, що стосується інтересів бізнесу, працівників, науковців і громад.

Значення промислової політики особливо відчувається в умовах стрімких технологічних змін та глобальної конкуренції, коли боротьба ведеться не лише за інвестиції чи експорт, але й за місце в глобальних виробничих ланцюгах, доступ до інновацій та критичних ресурсів. У країнах, що переживають кризу або виходять із конфлікту, промислова політика набуває ще більшої ваги, оскільки стає інструментом відновлення виробничого потенціалу, створення робочих місць та підвищення економічної безпеки.

²⁸ Розділ підготовлений в межах «Комплексного наукового дослідження щодо актуалізації промислової політики України на принципах Індустрії 4.0 та 5.0» Інституту економіки промисловості НАН України за рахунок бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення проведення державними науковими установами наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за результатами державної атестації.

Промислову політику можемо визначити як сукупність державних заходів, спрямованих на підтримку створення, модернізації та конкурентоспроможності промислових секторів. Вона виконує кілька ключових функцій: створює умови для прискорення структурної трансформації економіки, підвищує продуктивність праці через технологічне оновлення, формує робочі місця й сприяє енергетичній та технологічній стійкості національної економіки. Цю роль підкреслює OECD як відповідь на ринкові провали та виклики (зокрема зелена трансформація і зміцнення ланцюгів постачання)²⁹.

Важливість промислової політики можемо проілюструвати наступними фактами:

1. Частка промислового виробництва в ВВП на макрорівні (Manufacturing, value added (% of GDP)) демонструє, що виробництво залишається значущою складовою національних економік (дані збирає World Bank / Our World in Data). Коливання цієї частки (деяке зниження в розвинутих країнах та стабілізація/зростання в країнах із промисловою політикою) ілюструють, що без уваги до промисловості економіці складно забезпечити стійке високопродуктивне зростання³⁰.

2. Ефекти продуктивності. Дослідження та огляди (зокрема UNIDO) показують, що індустріалізація корелює з підвищенням продуктивності праці й можливістю створення масових середньо- та висококваліфікованих робочих місць, зокрема у випадку, коли промислова політика спрямована на НДДКР, цифровізацію та пілотні впровадження³¹.

²⁹ Industrial policy OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/industrial-policy.html>

³⁰ Manufacturing, value added (% of GDP). World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS>

³¹ UNIDO. Industrial Development Report 2022: The Future of Industrialization in a Post-Pandemic World. UNIDO. 2023. URL: <https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2023-03/IDR-2022-en.pdf>

3. Ризики та компроміси. Агресивні субсидії та протекціонізм можуть призвести до витратної неефективності, торгових конфліктів та захоплення рентою політичними групами. Міжнародні організації застерігають – промислова політика працює, коли вона зорієнтована на прозорі цілі (наприклад, фундаментальні дослідження, масштабування інновацій) та поєднується з макроекономічною обережністю³².

4. Практичні висновки для країн, що розвиваються:

- Цілеспрямованість та місія. Політика має формулюватися через чіткі «місії» (наприклад, декарбонізація, розвиток приладобудування), узгоджені з національними пріоритетами³³.

- Баланс між підтримкою і конкуренцією. Підтримка має стимулювати до підвищення продуктивності й інновацій, а не створювати довічних пільг для неефективних фірм³⁴.

- Інструментальний мікс. Комбінація класичних заходів (інфраструктура, освіта, публічні закупівлі) та інноваційних інструментів (R&D-гранти, кластери, регуляторні sandbox) дає найкращий результат за умови моніторингу та оцінки³⁵.

Аналітика промислової політики необхідна для розуміння того, які інструменти працюють ефективно, а які залишаються лише на рівні декларацій. Вона дозволяє оцінити вплив ухвалених рішень на економічне зростання, соціальну стабільність,

³² Gruss B., Novta N. The Decline in Manufacturing Jobs: Not Necessarily a Cause for Concern. Washington, D.C.: IMF, 2018. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2018/04/09/the-decline-in-manufacturing-jobs-not-necessarily-a-cause-for-concern>

³³ Criscuolo, C., Gonne, N., Kitazawa, K., Lalanne, G. An Industrial Policy Framework for OECD Countries: Old Debates, New Perspectives. Paris: OECD, 2022. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/05/an-industrial-policy-framework-for-oecd-countries_233e3061/0002217c-en.pdf

³⁴ Там само.

³⁵ Industrial Development Report 2022: The Future of Industrialization in a Post-Pandemic World. UNIDO. 2023. URL: <https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2023-03/IDR-2022-en.pdf>

регіональний розвиток і технологічний прогрес. Це також спосіб виявити помилки минулого та запобігти їх повторенню, адаптувати найкращий міжнародний досвід до національних умов з урахуванням унікальних потреб і можливостей країни.

Аналітика промислової політики допомагає не лише визначати пріоритети, а й поєднувати економічні цілі із соціальними, наприклад, забезпечувати зростання виробництва разом зі створенням гідних робочих місць, розвитком регіонів і захистом довкілля. Відтак саме від змісту промислової політики залежить не тільки економічний успіх, а й здатність суспільства бути конкурентоспроможним, стійким до криз і відкритим до майбутніх викликів. Водночас підходи до аналізу промислової політики є динамічними, ґрунтуються на складності ухвалення рішень, а тому потребують подальших ґрунтовних досліджень для фіксації їхньої багатовимірності та практичних наслідків.

Пропонуємо розглянути аналітичні засади промислової політики крізь призму її впливу на сталий розвиток, що відкриває широкі можливості для оцінки її результативності. Промислова політика відіграє ключову роль у прискоренні прогресу на шляху до сталого розвитку, оскільки безпосередньо впливає на створення зайнятості та структурну трансформацію виробничих систем. У межах рамки Цілей сталого розвитку (ЦСР) завдання 9.2 акцентує увагу на інклюзивній та сталій індустріалізації, позиціонуючи промисловість як рушійну силу і водночас бенефіціара ширших суспільних трансформацій. На *рис. 2.1* і *2.2* представлено синергії між завданням 9.2 та іншими цілями сталого розвитку.

Рис. 2.1 демонструє, що стале індустріалізаційне зростання тісно пов'язане не лише з економічним розвитком і зайнятістю (ЦСР 8), але й із подоланням бідності (ЦСР 1), забезпеченням продовольчої безпеки та модернізацією агросектору (ЦСР 2), доступом до чистої води та санітарії (ЦСР 6) і доступною чистою енергією (ЦСР 7).

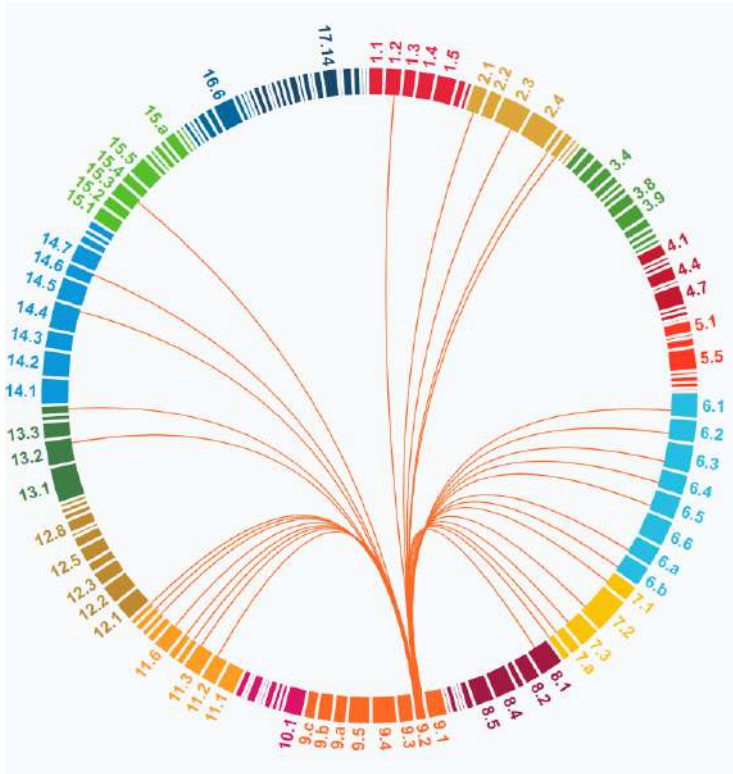

Рис. 2.1. Синергії між завданням 9.2 та іншими цілями сталого розвитку (інструмент JRC)

Джерело: укладено авторами за даними інструменту SDG Interlinkages JRC tool ³⁶

³⁶ Fronza V., Barbero Vignola G., Borchardt S., Valentini S., Buscaglia D. et al. Uncovering SDG Interlinkages – Interconnection at the core of the 2030 Agenda – An analysis of the state of the art on SDG Interlinkages and an update of the JRC tool to foster policy coherence for sustainable development in EU policymaking, Publications Office of the European Union, 2023. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/711960>

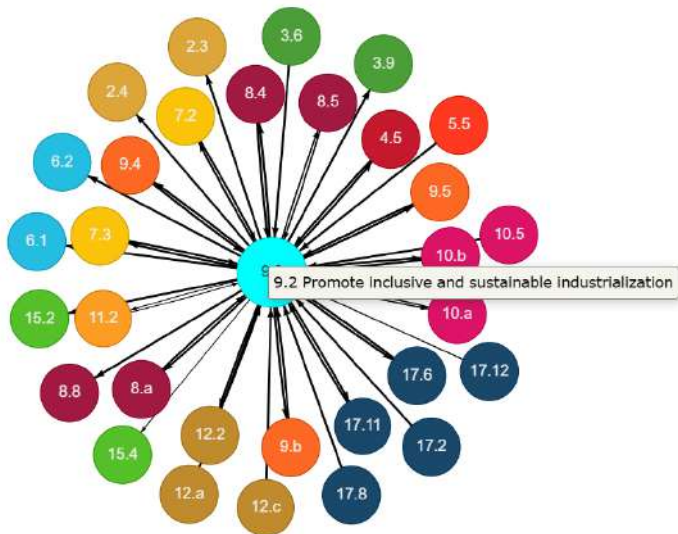

Рис. 2.2. Синергії між завданням 9.2 та іншими цілями сталого розвитку

Джерело: укладено авторами за даними інструменту *SDG Interlinkages Analysis & Visualisation Tool*³⁷

Крім того, взаємозв'язок із цілями, присвяченими сталому розвитку міст і громад (ЦСР 11), відповідальному споживанню та виробництву (ЦСР 12), а також боротьбі зі зміною клімату (ЦСР 13), підкреслює екологічні та соціальні виміри індустріалізації. Сильні синергії з цілями щодо збереження наземних екосистем (ЦСР 15) та морських ресурсів (ЦСР 14) наголошують на важливості балансування промислового зростання з охороною довкілля. Нарешті, зв'язок із ЦСР 17 щодо глобального партнерства підкреслює значення міжнародної співпраці для досягнення трансформацій у промисловій сфері.

³⁷ *SDG Interlinkages Analysis & Visualisation Tool (V4.0)*. URL: <https://sdginterlinkages.iges.jp/methodology.html>

Наведені на *рис. 2.1* і *2.2* дані свідчать, що промислову політику не можна розглядати у вузькому контексті. Навпаки, вона є багатовимірною діяльністю, результати якої глибоко інтегровані в ширшу архітектуру сталого розвитку. Синергії навколо завдання 9.2 доводять, що просування індустріалізації потребує політики, що одночасно забезпечує конкурентоспроможність, інклюзивність та екологічну сталість.

Одним із ключових результатів промислової політики є вплив на зайнятість. *Рис. 2.3* демонструє потенціал різних секторів щодо створення додаткових робочих місць, зокрема у розвинених та країнах, що розвиваються. Як видно з даних, саме промисловість має найбільший потенціал щодо створення нових робочих місць у всіх контекстах.

Рис. 2.3. Потенціал різних секторів щодо створення додаткових робочих місць

Джерело: Industrial Development Report 2024: Turning Challenges Into Sustainable Solutions: The New Era of Industrial Policy³⁸

³⁸ Industrial Development Report 2024: Turning Challenges Into Sustainable Solutions: The New Era of Industrial Policy. United Nations Industrial Development Organization. 2024. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211066647/read>

На глобальному рівні промисловість здатна створити 1,7 млн внутрішніх робочих місць та 0,5 млн робочих місць за кордоном, що суттєво перевищує показники інших. У розвинених економіках внесок промисловості у створення робочих місць є більш збалансованим між внутрішніми та зовнішніми джерелами, причому частка зайнятості за кордоном відіграє відносно більшу роль: 1,5 млн проти 0,8 млн внутрішніх робочих місць. Натомість у країнах, що розвиваються, вплив промисловості обумовлений переважно створенням робочих місць всередині країни – 1,9 млн проти лише 0,3 млн, створених за кордоном.

Зростання складності промислової політики підтверджується даними на *рис. 2.4*.

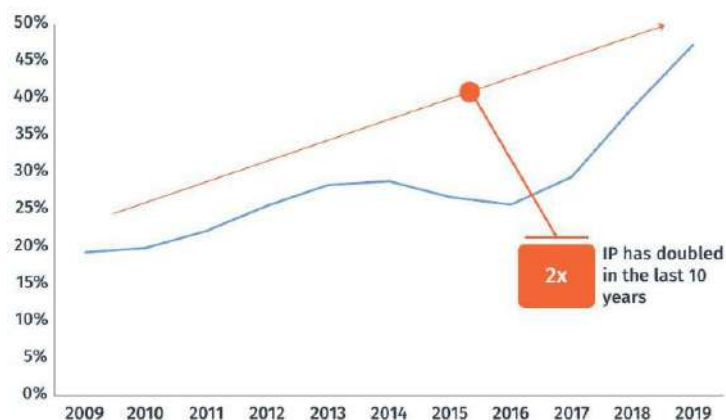

Рис. 2.4. Частка промислової політики у загальній сукупності політик, %

Джерело: Industrial Development Report 2024: Turning Challenges Into Sustainable Solutions: The New Era of Industrial Policy³⁹

³⁹ Industrial Development Report 2024: Turning Challenges Into Sustainable Solutions: The New Era of Industrial Policy. United Nations Industrial Development Organization. 2024. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211066647/read>

Спостерігається чітка висхідна тенденція, яка свідчить про суттєве посилення інтересу до промислової політики. Згідно з кількістю аналітичних документів та політичних заходів її частка подвоїлася у період з 2009 до 2019 р. Така динаміка відображає зростання усвідомлення ролі промислової політики як стратегічного інструмента економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та структурної трансформації в умовах глобальних викликів.

З аналітичної точки зору промислова політика може бути визначена як багатовимірна методологія, що охоплює економічні, інституційні, технологічні, соціальні, безпекові та інші аспекти промислового розвитку (*табл. 2.1*). Її дослідження передбачає ідентифікацію ключових вимірів і відповідних аналітичних інструментів, кожен з яких розкриває окремий аспект формування та реалізації промислової стратегії.

Таблиця 2.1. Основні виміри промислової політики

Вимір	Ключові компоненти	Стратегічні цілі	Індикатори	Ілюстративні практики
1	2	3	4	5
Економічний	Інвестиційний клімат, зростання промислового виробництва, стимулювання експорту, інтеграція у ланцюги доданої вартості	Стимулювання зростання ВВП, підвищення конкурентоспроможності, залучення ПІІ	Індекс промислової продукції, частка переробної промисловості у ВВП, обсяги ПІІ, темпи зростання експорту	Експортно-орієнтована стратегія Південної Кореї; програми підтримки промисловості в Німеччині
Технологічний	Інвестиції в НДДКР, впровадження Industry 4.0, цифрова інфраструктура	Прискорення інновацій, підвищення продуктивності, забезпечення технологічного суверенітету	Частка витрат на НДДКР у ВВП, кількість патентних заявок, рівень автоматизації	Політика роботизації Японії; програма Digital Europe в ЄС

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
Інституційний	Якість врядування, регуляторне середовище, державно-приватні партнерства	Покращення координації політики, підвищення прозорості, дерегуляція	Індекс сприятливості ведення бізнесу, індекс регуляторної якості, рівень успішності проєктів ДПП	Регуляторні реформи Сінгапуру; центри Catapult у Великій Британії
Соціальний	Підготовка кадрів, зайнятості, політика оплати праці, регіональний розвиток	Збільшення зайнятості, підвищення якості робочих місць, зменшення нерівності	Рівень зайнятості в промисловості, середня заробітна плата, індекс навичок	Модель «гнучкої безпеки» Данії; система професійної освіти Швейцарії
Екологічний	Зелені технології, циркулярність, енергоефективність	Скорочення вуглецевого сліду, досягнення кліматичних цілей, підвищення ефективності ресурсів	Викиди CO ₂ на одиницю продукції, частка відновлюваної енергії в промисловості	Промисловий план «Зеленої угоди» ЄС; виробництво ВДЕ в Китаї
Геокономічний і безпековий	Стратегічна автономія, стійкість ланцюгів постачання, політика критичної сировини	Забезпечення економічного суверенітету, захист ключових галузей, розвиток оборонного потенціалу	Частка внутрішнього виробництва у критичних секторах, диверсифікація джерел імпорту	Закон CHIPS and Science Act (США); Акт ЄС щодо критичної сировини
Регіональний і просторовий	Промислові кластери, регіональні інноваційні хаби, інфраструктурна взаємодія	Збалансований регіональний розвиток, зміцнення локальної конкурентоспроможності, запобігання деіндустріалізації	Кількість кластерів, регіональний обсяг промвиробництва, індекс якості інфраструктури	Розвиток кластерів в Італії; Спеціальні економічні зони Китаю
Інноваційна екосистема	Співпраця університетів і бізнесу, трансфер технологій, інкубатори та акселератори	Розвиток стартапів, комерціалізація досліджень, підтримка технологічного підприємництва	Кількість технологічних стартапів, рівень комерціалізації, індекс інновацій	Модель Силіконової долини (США); програми Ізрайльського інноваційного агентства

Джерело: ідея автора

Розглянемо головні з них. Економічний вимір охоплює фінансові механізми, інвестиційну привабливість, динаміку внутрішнього виробництва та інтеграцію до міжнародних ринків. Він визначає, наскільки промислова політика здатна стимулювати зростання та створювати додану вартість у стратегічних секторах.

Технологічний вимір зосереджується на впровадженні інновацій, цифрових рішень, автоматизації та розвитку науково-дослідної бази. За сучасних умов він нерозривно пов'язаний із парадигмою Industry 4.0, «зеленою» трансформацією та технологічною безпекою.

Інституційний вимір стосується якості державного управління, регуляторного середовища та спроможності державних і приватних інституцій координувати зусилля для досягнення цілей промислової політики.

Соціальний вимір враховує вплив промислових стратегій на зайнятість, оплату праці, розвиток людського капіталу та зменшення соціально-економічної нерівності. Екологічний вимір охоплює екологічну модернізацію виробництва, перехід до чистих технологій, запровадження принципів циркулярної економіки та скорочення вуглецевого сліду промисловості. Геополітичний і безпековий вимір визначає здатність промисловості забезпечувати стратегічну автономію, зменшувати залежність від імпорту критичних ресурсів і підтримувати обороноздатність держави.

Усі виміри, представлені в *табл. 2.1*, взаємопов'язані. Наприклад, технологічні інновації посилюють економічні показники, а соціальні інвестиції у персонал сприяють швидшій адаптації до екологічних і технологічних змін. Усвідомлення балансу між ними дозволяє формувати нове покоління промислової політики, здатної забезпечити конкурентоспроможність і сталість економіки у довгостроковій перспективі.

Дослідження промислової політики охоплюють широкий спектр тем, що відображають різні компоненти розвитку виробничих систем. Одним з базових напрямів є аналіз теоретичних засад ролі держави в економіці та сучасних концепцій інноваційної, «зеленої» та «орієнтованої на місію» промислової політики. Це дає змогу зрозуміти, на яких принципах ґрунтується підтримка промисловості та як змінюється підхід до неї під впливом глобальних трендів.

Важливою сферою досліджень є аналіз інструментів і механізмів реалізації промислової політики, зокрема системи податкових стимулів, державних інвестицій, кредитних гарантій, підтримки експорту, розвитку індустріальних парків і спеціальних економічних зон тощо. Оцінювання ефективності цих інструментів дає можливість з'ясувати, які з них реально сприяють промислому розвитку та зростанню конкурентоспроможності.

Ще один пріоритетний напрям – аналіз міжнародного досвіду. Порівняння підходів ЄС, США, Китаю, Південної Кореї та країн Південно-Східної Азії дозволяє зрозуміти, як різні моделі управління та підтримки промисловості можуть бути адаптовані до національних умов. Особливу роль тут відіграють дослідження інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості.

Аналітика промислової політики також зосереджується на інноваційній та технологічній трансформації промисловості, включно з упровадженням цифрових технологій, автоматизації, розвитком «зеленої» економіки та циркулярних виробничих моделей. Це поєднується з дослідженням впливу промислової політики на соціальні аспекти (зайнятість, підготовку кадрів, регіональний розвиток і зменшення соціально-економічної нерівності).

Окремий напрям досліджень стосується питань економічної безпеки та стійкості промисловості до криз — від локалізації виробництва до забезпечення стратегічної автономії в критич-

них секторах. Це особливо актуально для країн, що перебувають у стані конфлікту або відновлення, зокрема України.

Таким чином, аналіз промислової політики потребує багатовимірного та міждисциплінарного підходу. Кожен методологічний підхід дає змогу відповісти на певний спектр запитань: які інструменти працюють, який ефект вони мають у коротко-строковій і довгостроковій перспективі, наскільки політика стійка до шоків, які групи виграють або програють і як мінімізувати ризики. На практиці ефективний аналіз поєднує кілька підходів: кількісні моделі для оцінки макроекономічних ефектів, якісні кейс-стаді та аналіз політики для розуміння процесів ухвалення рішень, просторові та мережеві методи для дослідження кластерів та ланцюгів створення вартості, а також сценарні та форсайт-методи для планування в умовах невизначеності.

Аналітика промислової політики має розпочинатися з чітко сформульованої мети: оцінити ефективність наявних механізмів, спрогнозувати вплив нових стимулів або розробити стратегію підвищення стійкості ланцюгів постачання. Це визначає вибір методів із таблиці. Для більшості завдань доцільним є підхід «зверху вниз»: макрооцінка для розуміння загальної картини, мікроаналіз для перевірки гіпотез на рівні підприємств, а також аналіз політики та інституцій для оцінки реалістичності впровадження.

Джерела даних (офіційна статистика, бек-офісні дані підприємств, опитування, інтерв'ю з ключовими стейкхолдерами, патентні бази, митна статистика, супутникові та просторові дані) визначають, які методи будуть доступні та релевантні.

Для України, з огляду на необхідність післявоєнного відновлення, оптимальна аналітична стратегія поєднує інституційний та політичний аналіз (для розуміння бар'єрів і можливостей реалізації політики), кількісні макро- та мікроекономічні оцінки (для моделювання економічних ефектів), оцінювання стійкості ланцюгів постачання (ресурсна автономія), а також просторовий аналіз і дослідження кластерів (для розвитку регіонів і форму-

вання економічних хабів). Такий комбінований підхід забезпечує найбільш повну картину та практичні рекомендації для розробки політики.

2.2 Інструментарій промислової політики в контексті аналітики

Класичні інструменти промислової політики формували основу державного економічного регулювання протягом ХХ ст. та зберігають актуальність і сьогодні. Їхня мета полягає у створенні сприятливого середовища для розвитку стратегічних галузей, забезпеченні конкурентоспроможності національних виробників і підтримці економічного зростання. До цієї групи належать тарифні та нетарифні заходи, прямі фінансові стимули, державні інвестиції в інфраструктуру, а також інструменти підтримки зайнятості та регіонального розвитку (*табл. 2.2*).

Основний акцент робиться на захисті внутрішнього ринку, зменшенні витрат бізнесу, стимулюванні капіталовкладень та розвитку виробничого потенціалу країни. Інструменти, такі як мита, державні дотації, податкові пільги та державні замовлення, дозволяють впливати на структуру виробництва, формувати галузеві пріоритети та зміцнювати стратегічні підприємства. Важливою складовою залишається інвестиції в інфраструктуру та систему освіти, що забезпечує доступ до ресурсів, логістики й кваліфікованої робочої сили.

У сучасних умовах ефективність інструментів промислової політики зростає завдяки застосуванню аналітики промислової політики – системного збору даних, моніторингу результатів і оцінки впливу заходів. Дані про експортну динаміку, продуктивність, інвестиції, технологічне оновлення та зайнятість стають критичними для прийняття обґрунтованих рішень, визначення ефективності субсидій, тарифів і державних програм.

Таблиця 2.2. Класичні інструменти промислової політики

Інструмент	Опис	Механізм впровадження	Очікуваний ефект	Приклади / інструменти
1	2	3	4	5
Мита та тарифна політика	Регулювання зовнішньоторговельних бар'єрів для захисту місцевих виробників	Законодавство, митні тарифи, квоти	Захист внутрішнього ринку, стимул виробництва	Підвищені мита на імпортні комплектуючі
Прямі субсидії та дотації	Цільове фінансування підприємств або секторів	Бюджетні програми, гранти	Зниження витрат виробництва, підтримка конкурентоспроможності	Субсидії на енергоефективність для заводів
Податкові пільги	Зниження податкового навантаження для стимуляції інвестицій	Податкові коди, пільгові режими	Притік інвестицій, модернізація	Інвестиційні податкові кредити, прискорена амортизація
Державні замовлення / публічні закупівлі	Використання держзакупівель для підтримки галузевих продуктів	Правила публічних закупівель, преференції для місцевих виробників	Розвиток попиту, створення масштабів	Національні програми закупівель обладнання від вітчизняних виробників
Державні підприємства та національні чемпіони	Держава бере участь у власності або підтримує стратегічні фірми	Створення/реформування ДП, держінвестиції	Контроль стратегічних галузей, забезпечення зайнятості	Національні компанії в енергетиці, оборонці
Інвестиції в інфраструктуру	Будівництво транспортної, енергетичної, логістичної інфраструктури	Бюджетні/публічно-приватні проекти	Зниження транзакційних витрат, покращення доступу до ринків	Індустріальні парки, транспортні коридори

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5
Стандартизація та регуляторна політика	Технічні стандарти, норми безпеки, ліцензування	Законодавство, стандартизаційні органи	Підвищення якості продукції, довіра споживачів	Впровадження галузевих стандартів якості
Навчальні програми та професійна освіта	Підготовка кадрів для потреб промисловості	Державні/фінансовані програми, співпраця з ВНЗ	Зменшення кадрового дефіциту, підвищення кваліфікації	Професійні ліцеї, дуальна освіта
Кредитування та державні гарантії	Доступ до пількових кредитів або гарантій під інвестиції	Державні банки, агентства з кредитних гарантій	Зниження фінансових бар'єрів для модернізації	Державні кредити на оновлення обладнання
Програми регіонального розвитку	Мета — зниження регіональної нерівності та розвиток кластерів	Цільові регіональні програми, податкові стимули	Стимулювання інвестицій у відсталих регіонах	Створення спеціальних економічних зон

Джерело: узагальнено автором

Сукупне застосування класичних інструментів створює базові умови для розвитку промисловості, підвищення продуктивності та формування довгострокової економічної стійкості. Проте в умовах глобальної конкуренції й технологічних змін вони дедалі частіше доповнюються новими, інноваційними методами регулювання.

Інноваційні інструменти промислової політики (табл. 2.3) виникли у відповідь на виклики цифрової трансформації, глобалізації та переходу до економіки знань. Їх ключове завдання полягає у формуванні умов для технологічного прориву, інноваційного підприємництва, розвитку Індустрії 4.0 та «зеленого» переходу. На перший план виходять інструменти підтримки

досліджень і розробок, створення інноваційних кластерів, стимулювання стартап-екосистеми та впровадження цифрових технологій.

Таблиця 2.3. Інноваційні інструменти промислової політики

Інструмент	Опис	Механізм впровадження	Очікуваний ефект	Приклади / інструменти
1	2	3	4	5
Гранти на дослідження та інновації / R&D кредити	Підтримка НДДКР, комерціалізації розробок	Конкурсні гранти, податкові кредити на R&D	Збільшення інноваційного потенціалу, прискорення розробок	Гранти для спільних проєктів Університет–Підприємство
Хаби та інноваційні кластери	Концентрація підприємств, стартапів, досліджень і сервісів	Підтримка кластера, створення інноваційних парків	Ефект агломерації, швидкий обмін знаннями	Технопарки, Fab Labs, інноваційні центри
Індустріальні лабораторії та пілотні майданчики (пілоти)	Демонстрація нових технологій у реальних умовах	Державні/публічно-приватні пілоти, демонстраційні програми	Зниження ризику впровадження, швидка апробація	Пілотні лінії для автоматизації виробництва
Регуляторні піщані (sandbox) та гнучка регуляція	Тимчасове послаблення регулювання для тестування інновацій	Спеціальні правові режими, часові винятки	Швидкі і безпечні експерименти, стимул стартапів	Sandbox для промислового IoT-рішення
Діджиталізація публічних сервісів та електронні платформи	Платформи для обміну даними, держпослуг і закупівель	Розробка ПЗ, API, відкриті дані	Підвищення прозорості, ефективності, зниження затрат	Платформи держзакупівель, відкриті реєстри постачальників
Зелена і кліматична політика: зелені кредити та маркування	Фінансова підтримка «зелених» трансформацій	Еко-позики, зелені облигації, субсидії	Декарбонізація, енергоефективність, експортна конкурентність	Зелені кредити на модернізацію енергоспоживання

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5
Орієнтоване на місію державне замовлення	Держзамовлення, спрямоване на досягнення стратегічних місій	Цільові програми, міжвідомча координація	Концентрація ресурсів на пріоритетах, стійкі інновації	Програми з розробки чистих технологій для промисловості
Інструменти фінансування інновацій (фонд венчурного співінвестування, гранто-кредити)	Комбінація публічних та приватних ресурсів для стартапів	Фонди співінвестування, держгарантії, match-funding	Зростання стартапів, масштабування інновацій	Коп-фандинг держави + приватних інвесторів
Платформи обміну даними та цифрові двійники	Спільні набори даних, цифрові моделі виробництва	Інфраструктура даних, партнерства з ІТ-компаніями	Оптимізація процесів, передбачення відмов, підвищення ефективності	Цифрові двійники ліній виробництва, промислові IoT-платформи
Навчання для індустрії 4.0 / перепідготовка кадрів	Освіта з цифрових навичок, робототехніки, аналізу даних	Державні програми, партнерство з ІТ-академіями, курси	Підвищення компетенцій, скорочення розриву в навичках	Курси з автоматизації, програми дуальної освіти з ІТ-компаніями
Політика промислового симбіозу та кругової економіки	Створення мереж обміну ресурсами між підприємствами	Платформи координації, фінансові стимули для повторного використання	Зниження відходів, зниження собівартості, нові бізнес-моделі	Індустріальні парки з обміном відходами як ресурсів
Аналітика політики на основі даних та AI-інструменти	Використання великих даних та штучного інтелекту для оцінки впливу політик	Платформи аналітики, моделі прогнозування, автоматизовані панелі управління	Оперативні рішення, точніше таргетування інструментів	Моделі прогнозування попиту, оцінки ефективності програм

Джерело: узагальнено автором

На відміну від традиційних підходів, інноваційні інструменти орієнтовані на створення нових ринків, формування інноваційних ланцюгів доданої вартості, розвиток партнерств між університетами, бізнесом і державою, а також підтримку підприємств у процесі цифровізації та декарбонізації. Особливе значення мають регуляторні «пісочниці», платформи даних, цифрові двійники, зелені фінансові механізми та AI-аналітика для управління політикою.

Такі інструменти забезпечують гнучкість, швидкість реагування та інтеграцію глобальних технологічних трендів у національну промислову політику. У комплексі вони формують основу сучасної інноваційної промислової екосистеми, спрямованої на підвищення продуктивності, технологічну автономію та конкурентоспроможність держави на світових ринках.

Важливим компонентом сучасної промислової політики стає цифрова аналітика та штучний інтелект для управління політикою. Аналітичні системи дозволяють прогнозувати попит на продукцію, визначати кластери з найбільшим потенціалом розвитку, відслідковувати результати державних програм і підсилювати точність таргетування стимулів. Використання великих масивів даних, цифрових платформ моніторингу та автоматизованих панелей управління забезпечує прозорість, адаптивність та обґрунтованість рішень.

Таким чином, інноваційні інструменти у поєднанні з аналітичними технологіями формують єдину інтелектуальну систему промислової політики, здатну швидко реагувати на виклики, ефективно підтримувати технологічні зміни та забезпечувати стійке економічне зростання.

2.3 Трансформація підходів до промислової політики на прикладі ЄС

Промислова політика ЄС у останні роки зазнала фундаментальних змін. Вона пройшла шлях від орієнтації на внутрішню конкурентоспроможність і ринкову лібералізацію до активної державної ролі у формуванні індустріальних екосистем, стратегічних ланцюгів постачання та технологічної автономії. Цей зсув обумовлений двома ключовими тенденціями. По-перше, геополітичні виклики – посилення конкуренції між США, КНР і Європою, а також кризи, спричинені пандемією COVID-19 і перебоями в глобальних ланцюгах постачання. По-друге, кліматична і цифрова трансформації створюють новий промисловий вимір: виробництво не просто заради кількості, а заради технологічної якості, екологічної відповідальності й стійкості. У межах European Green Deal промислова діяльність розглядається не ізольовано, а як центральний елемент переходу до «чистої», цифрової, конкурентоспроможної економіки⁴⁰.

Етап, на якому знаходиться ЄС сьогодні, можна охарактеризувати як «нова індустріальна стратегія»: вона включає місіонні цілі, створення державних рамок підтримки, активне включення держав-членів, координацію на рівні Союзу, і чітко орієнтована на майбутнє, наприклад, технології виробництва «чистого» обладнання, напівпровідників, акумуляторів, електролізерів, а також розвиток внутрішніх можливостей з критичної сировини. Наприклад, пропозиція регламенту в рамках Net-Zero Industry Act (NZIA) відображає цей перехід⁴¹.

⁴⁰ Industry and the Green Deal. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/topics/business-and-industry/industry-and-green-deal_en

⁴¹ Net-Zero Industry Act. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan/net-zero-industry-act_en

У сучасній промисловій політиці ЄС узгоджуються кілька взаємообумовлених пріоритетів:

- «твін-трансформація»: промисловість має одночасно пройти цифрову модернізацію та зелену трансформацію⁴².

- стратегічна автономія та стійкість. ЄС прагне зменшити свою залежність від інших країн у ланцюгах виробництва критичних технологій і сировини. Стратегічна автономія - це не тільки питання безпеки, а й розвитку нових ринків і виробничих серій⁴³.

- глобальна конкурентоспроможність та масштабування виробництва. ЄС визнає, що просто підтримувати фабрики недостатньо, потрібна система стимулів, регуляторних рамок і інституцій, щоб зробити виробництво високотехнологічним, екологічно відповідальним і масштабованим на глобальному рівні.

Ключовими законодавчими та програмними інструментами сучасної промислової політики ЄС є низка стратегічних регламентів і ініціатив, спрямованих на посилення технологічного суверенітету, інноваційного потенціалу та стійкості промислового виробництва.

Важливе місце серед них посідає Net-Zero Industry Act (NZIA) – регламент, ініційований Європейською комісією з метою масштабування виробництва технологій «net-zero» та досягнення цілей декарбонізації. Він передбачає, що до 2030 року промисловість ЄС має забезпечити щонайменше 40 % власних щорічних потреб у стратегічних чистих технологіях. У межах NZIA запроваджено низку механізмів: прискорені дозвільні

⁴² Industry and the Green Deal. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/topics/business-and-industry/industry-and-green-deal_en

⁴³ Industrial policy – EU industry strategy. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-industrial-policy>

процедури, підтримку стратегічних проєктів, створення платформи Net-Zero Europe, а також визначено пріоритетні технології – сонячну фотоелектрику, вітроенергетику, акумулятори та електролізери. Статус «стратегічного проєкту» забезпечує підприємствам додаткові переваги, зокрема прискорений доступ до фінансування та пріоритетність у національних процедурах.

Важливим елементом політики є також European Chips Act, що набув чинності у вересні 2023 р. і покликаний зміцнити індустрію напівпровідників, зменшити залежність від зовнішніх постачальників і посилити цифрову автономію ЄС. Цей регламент визначає мікročіпи як стратегічний актив для ключових галузей (автомобільна, оборонна, телекомунікаційна, IoT-сектор) та встановлює завдання з нарощення частки ЄС на глобальному ринку.

Паралельно реалізується Critical Raw Materials Act (CRMA), що фокусується на формуванні внутрішніх ланцюгів постачання критичної сировини через розвиток видобутку, переробки, рециркуляції та систем моніторингу залежності від третіх країн, що є центральним елементом стратегії стратегічної автономії.

У безпековому вимірі значну роль відіграє Європейська оборонна промислова стратегія (European Defence Industrial Strategy), представлена у березні 2024 року як відповідь на заострення геополітичної ситуації та необхідність підвищення виробничої спроможності оборонного сектору.

Додатково, у травні 2024 року Рада ЄС ухвалила висновки «A competitive European industry driving our green, digital and resilient future», що визначають ключові орієнтири на майбутнє – підтримку інновацій, поліпшення бізнес-середовища, доступ до фінансування та зміцнення конкурентоспроможності європейської промисловості.

Водночас із законодавчими рамками ЄС створює інструменти фінансування та координації між державами-членами.

Сукупність державних бюджетів, фондів ЄС (наприклад, інструменти R&D, гранти, інвестиційні платформи), державні гарантії та спеціальні схеми співінвестування (наприклад, Important Projects of Common European Interest IPCEI) дозволяють залучати приватний капітал у великі промислові проекти. Одночасно самі документи наголошують на потребі «інвестиційної привабливості» ЄС через стабільні правила, передбачуваність, прискореність процедур. Наприклад, NZIA встановлює, що країни-члени повинні створити «Single Points of Contact» для прискорення видачі дозволів та підвищення інвестиційної впевненості. Також фінансування має мультиплікативний ефект: публічні витрати відкривають приватні потоки. Наприклад, дослідження розглядають плани щодо виробництва чипів у рамках Chips Act, які супроводжуються приватними оголошеннями про мільярдні інвестиції.

Координація має багаторівневий характер: законодавство на рівні ЄС, ключові рамки, а потім національні реалізаційні програми. Щоб прискорити, NZIA і інші акти передбачають встановлення дедлайнів на видачу дозволів, створення коридорів «Net-Zero Acceleration Valleys» (кластерів виробництва чистих технологій) тощо.

Політика, яка орієнтується не лише на виробництво, а на створення індустріальних екосистем, має потенціал значно змінити промисловий профіль ЄС: підвищити частку доданої вартості в виробництві, створити нові робочі місця високої кваліфікації, підвищити технологічну автономію й стійкість до зовнішніх шоків. Водночас успішність залежатиме від узгодженості політики, масштабності фінансування, ефективності реалізації і темпів адаптації національних систем. Для країн-членів і регіонів це означає потребу активної участі: модернізації промислових кластерів, розвитку навичок, інтеграції у європейські ланцюги створення вартості. Для України це створює як можливість (наприклад, інтеграції в ланцюги «зеленої» промисловості або

переробки сировини), так і виклики з точки зору вимог до відповідності стандартам, швидкості адаптації, інституційної спроможності і фінансування.

2.4 Аналітика промислової політики ЄС у сфері приладобудування

Приладобудування є галуззю, від якої залежить технологічне та виробниче оновлення економіки. Машини, устаткування, вимірювальні системи, автоматизовані лінії і прецизійні інструменти постачаються іншим галузям і формують основу для підвищення продуктивності, впровадження інновацій і створення доданої вартості.

У масштабі ЄС сектор приладобудування забезпечує значний експортний потенціал, тому його модернізація дає мультиплікаційний ефект. Інвестиції в приладобудування підштовхують модернізацію енергетики, транспорту, охорони здоров'я та цифрової інфраструктури, створюючи запити на нові компоненти, програмно-апаратні рішення і послуги з життєвого циклу обладнання. Окрім економічного виміру, приладобудування в контексті одночасної цифровізації та декарбонізації є ключовим каналом, через який реалізуються цілі «Зеленого курсу» ЄС. Це втілюється у виробництві компонентів для відновлюваної енергетики та створенні систем зберігання енергії, де точність, надійність і енергоефективність обладнання визначають успіх усього ланцюга. Ці важливі ролі підкреслюють як узагальнені статистичні оцінки ЄС, так і аналітичні огляди сектору⁴⁴.

⁴⁴ Industrial production statistics. European Commission, Eurostat.
URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics

Незважаючи на стратегічну роль, приладобудівний сектор ЄС останнім часом відчуває поєднання циклічних і структурних труднощів.

Дані статистики промислового виробництва свідчать про помітне уповільнення: загальна вартість проданої промислової продукції зменшувалася в ряді груп, а окремі сегменти машин і електротехніки зазнали значних падінь у 2023–2024 рр. Паралельно з цим виробники стикаються з подорожчанням енергії та логістики, нестачею ключових компонентів і складністю доступу до капіталу для капіталомістких модернізацій. На підприємствах накопичуються виклики двох типів: перший – зовнішній (геополітична конкуренція, зміни в торгівельній архітектурі, глобальні стимул-пакети у США й Азії), другий – внутрішній (старіння обладнання, дефіцит цифрових навичок, необхідність відповідності новим екологічним і цифровим стандартам). У деяких провідних країнах ЄС, зокрема в Німеччині, цей період супроводжується спадом експортної активності приладобудівного сектору, що додатково посилює дискусію про необхідність активної промислової політики⁴⁵.

Європейська промислова політика останніх років виявляє чітке спрямування: поєднати амбіції «зеленого» переходу з вимогою цифрової трансформації та одночасно підвищити стійкість ланцюгів постачання. Ця логіка відображена в оновлених стратегіях і пакетах Єврокомісії, де приладобудування розглядається не як окремий сектор, а як постачальник технологічних рішень інших місій (генерація «чистих» технологій, енергоефективність, інфраструктурна модернізація).

Політика розвитку сектору не обмежується універсальними заходами. Через специфічні регламенти й програми ЄС адресує проблеми доступу до критичних матеріалів, напівпровідни-

⁴⁵ Decrease in industrial production in 2024. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250724-1>

ків, сертифікації машин і фінансування демонстраційних ліній. Закони і ініціативи, такі як Net-Zero Industry Act⁴⁶, European Chips Act, Critical Raw Materials Act та Regulation on Machinery формують нормативний «коридор», у межах якого приладобудівні фірми мають адаптуватися, інвестувати та шукати нові ринкові ніші. Таке поєднання стратегій має дві мети: сприяти масштабуванню «зелених» і цифрових технологій в ЄС і мінімізувати ризики технологічної і ресурсної залежності від третіх країн.

З погляду практичної імплементації промислової політики варто виділити декілька взаємопов'язаних інструментів, кожен із яких має прямий вплив на технічні, організаційні і ринкові рішення виробників:

1. Регуляторна реформа в секторі машин, закріплена в Regulation (EU) 2023/1230, модернізує вимоги до безпечного і цифрово-сумісного обладнання, підсилює роль стандартів і передбачає більш жорсткі процедури технічної документації, що формує інноваційні очікування щодо дизайну машин і систем.

2. Політичні акти, спрямовані на збільшення внутрішнього виробництва ключових технологій (NZIA) або на забезпечення доступу до напівпровідників (Chips Act), формують попит на нові типи тестового, калібрувального і виробничого обладнання; виробники, що зможуть швидко запропонувати рішення для clean-room-середовищ чи батарейних модулів, отримують конкурентну перевагу.

3. Законодавчо-фінансові механізми на кшталт IPCEI дозволяють координацію державних інвестицій у транснаціональні демонстраційні проекти, у яких приладобудівні фірми можуть брати участь як постачальники обладнання або як партнери у створенні перших промислових ліній.

⁴⁶ Net-Zero Industry Act. Європейська Комісія. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan/net-zero-industry-act_en

4. Програми Horizon Europe і партнерства «Made in Europe» фінансують дослідження і «пілоти» у передовому виробництві, що є джерелом технологічного оновлення для приладобудівних компаній.

Ця сукупність інструментів має забезпечити зв'язок між ранньою стадією R&D, демонстраційним масштабом та промисловим розгортанням у секторі

Політика ЄС змінює не тільки правила, а й форму попиту: зростає запит на «інтелектуальне» обладнання, яке має вбудовані сенсори, модулі аналітики і можливість надання послуг у форматі «Equipment-as-a-Service». Паралельно підвищуються вимоги до екологічних властивостей продуктів, що проєктуються з огляду на енергоефективність, ремонтпридатність та можливість переробки компонентів. Ця трансформація стимулює інновації в адитивних технологіях, цифрових двійниках і роботизованих лініях, а також породжує попит на спектр супутнього обладнання для калібрування, випробувань і забезпечення якості. Виробники, які швидко переструктурують бізнес-моделі й інтегрують цифрові сервіси, отримують стабільніший довгостроковий дохід і зможуть краще позиціонуватися у глобальних ланцюгах постачання.

Ефективна політика потребує системного моніторингу, тому аналітики мають поєднувати кількісні і якісні методи⁴⁷.

До кількісних інструментів належать індекси виробничої активності, динаміка експорту і імпорту комплектуючих, обсяги капітальних інвестицій у машинобудування, частка витрат на R&D і кількість патентних заявок у релевантних технологіях. Дані Eurostat, доповіді галузевих асоціацій (наприклад VDMA, Orgalim) та огляди CEDEFOP щодо навичок дають фундамент для побудови дашбордів, що показують одночасно «macro-trends» (загальна динаміка виробництва і зайнятості) і «micro-signals» (рівень впровадження ІоТ, частка компаній, що використовують цифрові двійники).

⁴⁷ Industrial production statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics

Якісні підходи охоплюють кейс-дослідження лідерів сектору, аналіз політичних впливів (policy tracing), оцінку ефекту spill-over у межах IPCEI, а також сценарне моделювання (наприклад, вплив різних варіантів доступу до чипів або до критичних матеріалів на виробничі витрати і час на ринку).

Для управлінських рішень особливу цінність мають індикатори «time-to-permit», середні CAPEX на модернізацію на підприємство, частка працівників із цифровими навичками і показники залежності від одного постачальника/країни для ключових компонентів. Застосування цих метрик дозволяє не лише діагностувати вузькі місця, але й пріоритизувати інструменти підтримки.

Амбіції щодо локалізації виробництва стратегічних технологій і масштабування зелених ринків стикаються з ризиками перевитрат, фрагментації і потенційної «гонки субсидій» між державами-членами. Практика схвалення великих IPCEI-проектів показала, що хоч загальна модель може каталізувати інвестиції, вона також вимагає чіткої прозорості й механізмів оцінки «incentive effect», щоб уникнути підтримки проектів, які б відбулися й без державної допомоги. Крім того, розрив у темпах і масштабі інвестицій між ЄС і деякими іншими регіонами означає, що без швидкої координації і більшої фінансової ампліфікації деякі виробничі потужності можуть бути розгорнуті за межами ЄС. Адміністративні бар'єри (час на отримання дозволів, екологічні оцінки, місцевий опір) можуть гальмувати реалізацію навіть добре профінансованих проектів, тому законодавчі ініціативи, що пропонують «single-point-of-contact» або «fast-track», мають спиратися на реальну трансформацію національних імплементаційних процедур, а не лише на нормування на рівні ЄС⁴⁸.

⁴⁸ Chee F. Y. EU okays \$1.5 bln state-funded joint hydrogen project, \$1.1 bln joint healthcare project. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-okays-15-bln-state-funded-joint-hydrogen-project-11-bln-joint-healthcare-2024-05-28>

Для виробників приладів очевидний висновок: модернізація – це не опція, а вимога до виживання і зростання. Інтеграція цифрових сервісів, перехід до енергоефективних рішень, активна участь у кластерних ініціативах і у проєктах IPCEI, розробка сервісних бізнес-моделей і робота з європейськими стандартами – все це допомагає зменшити ризики і відкрити ринки. Для політиків і регуляторів головним завданням є поєднати фінансові інструменти (гранти, гарантії, стимули) з дієвими адміністративними реформами (скорочення time-to-permit), підтримкою навичок (навчальні програми, дуальна освіта) і плануванням кластерних інвестицій, які створюють «shared infrastructure» для МСП. Невдало скоординована підтримка може призвести до неефективного розподілу ресурсів та слабого мультиплікаційного ефекту⁴⁹.

Приладобудування в ЄС стоїть на перетині глобальної конкуренції, технологічного зрушення і екологічних амбіцій. Європейська промислова політика створює нормативну та фінансову інфраструктуру для трансформації цього сектора, але успіх залежатиме від швидкості імплементації, координації між рівнями влади і від здатності самого бізнесу адаптуватися до нових стандартів і ринкових вимог. Аналітика, орієнтована на поєднання макро- і мікропоказників, дає можливість відстежувати ефекти політики, виявляти вузькі місця та коригувати інструментарій у часі; саме цю аналітичну практику необхідно зробити регулярною частиною управління промисловою модернізацією.

⁴⁹ Important Projects of Common European Interest (IPCEI). European Commission, Directorate-General for Competition. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/ipcei_en

Олена Борзенко
Тамара Панфілова
*Державна установа «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»*

РОЗДІЛ 3.

ПРІОРИТЕТИ ТА ІНДИКАТОРИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Й УКРАЇНИ

3.1 Індикатори індустріального розвитку провідних країн світу, країн-членів ЄС та України в контексті імперативів сучасної промислової політики

Перманентне розгортання глобальних кризових явищ, поширення фрагментації в сферах торговельних та інвестиційних відносин, відмінність можливостей (готовності) щодо доступу та опанування новітніх технологій, актуалізували дослідження провідних міжнародних організацій та окремих вчених, у яких викладено сучасні погляди на промислову політику, представлено позитивні та негативні наслідки застосування різноманітних інструментів регулювання окремими країнами та їх групами, у тому числі країнами-членами ЄС ⁵⁰.

⁵⁰ Millot V., Rawdanowicz Ł. The return of industrial policies: Policy considerations in the current context. *OECD Economic Policy Papers*. No. 34. OECD Publishing, Paris. 2024. 57 p. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/the-return-of-industrial-policies_051ce36d-en; Cherif R., Hasanov F. The Pitfalls of Protectionism: Import Substitution vs. Export-Oriented Industrial Policy. *IMF Working Paper WP/24/86*. April 2024. 38 p. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2024/04/26/The-Pitfalls-of-Protectionism-Import-Substitution-vs-546349>; Transition Report 2024-25. Navigating industrial policy. EBRD. 2024. 126 p.; Bown Chad P. Modern industrial policy and the WTO. Peterson Institute for International Economics. Working Paper 23–15. De-

Парадигма промислового розвитку країн ЄС корелює із загальносвітовими тенденціями посилення ролі владних інституцій щодо реалізації промислової політики, має відмінні риси, які зумовлені становленням і поглибленням інтеграційних процесів в контексті формування єдиного ринку, реалізації стратегічних ініціатив відповідно до етапу розвитку та адекватного реагування на глобальні виклики і кризові явища.

Сучасна промислова політика спрямована на зміну структури та галузевого складу економіки відповідно до стратегічних і середньострокових цілей, таких як диверсифікація експорту, технологічна модернізація та індустріалізація, а також з урахуванням позицій національної безпеки та впливу на навколишнє середовище⁵¹. При цьому пріоритетами політики стали підтримка науки, технологій та інновацій, охорона прав інтелектуальної власності та інвестиції⁵². Геополітичні проблеми спонукали провідні країни збільшити інвестиції в дослідження та розробки в сфері оборони та зменшити технологічну взаємозалежність, посиливши поширення тхнонаціоналізму. Швидке зростання впливу кліматичної кризи, яка непропорційно впливає на економіки з різним ступенем розвитку, зумовила необхідність посилення підтримки промислової політики для прискорення переходу на зелену енергетику. З пожвавленням промислової політики в розвинутих економіках і обмеженнями, з якими стика-

cember 2023. 33 p.; Draper P. The Ghost in Capitalism's Machine: Industrial policy returns to global trade. Hinrich Foundation Report. 19 August 2025. 15 p. <https://www.hinrichfoundation.com/research/wp/trade-distortion-and-protectionism/the-ghost-in-capitalism-s-machine-industrial-policy-returns-to-global-trade>

⁵¹ World Economic Situation and Prospects 2024. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. P. 11. URL: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP_2024_Web.pdf

⁵² Там само. P. 36.

ються економіки, що розвиваються, впроваджуючи подібні стратегії, технологічний розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, збільшується.

Суперництво між США і Китаєм в останнє десятиліття, криза COVID-19 і війна Росії проти України відновили усвідомлення геополітичних ризиків, які виникають через високу залежність від імпорту, включно з критично важливими товарами, що лежать в основі зелених і цифрових переходів, а також енергетичними ресурсами.

Основними індикаторами результативності промислової політики є: питома вага промисловості у створенні валової доданої вартості (% ВВП) та питома вага високотехнологічної продукції в експорті країни.

Динаміка індикатора «Питома вага промисловості у створенні валової доданої вартості (% ВВП)» у 1991-2023 рр. для провідних країн світу та України (*табл. 3.1*) дозволяє визначити такі тенденції. Насамперед, для світу в цілому та більшості провідних країн спостерігається усталена, але різношвидкісна, понижувальна тенденція. За понад 30 років величина індикатора зменшилася: для світу в цілому – на 4,5% до 26,4%; для країн ОЕСР (2000-2021 рр.) – на 4,2% до 21,8%, у т.ч для Японії – на 5,6% (до 26,9%), для США – на 4,8% (до 17,7%). Республіка Корея втратила 5,5% (до 31,6%), Китай – лише 3,2% (до 38,3%). В країнах ЄС в цілому та розвинутих країнах Європи (Норвегії, Сполученому Королівстві) з 2021 р., після тривалого падіння спостерігається зростання величини індикатора. Найбільших втрат вкладу промисловості у створення ВДВ зазнала Україна – величина індикатора зменшилася у 2,9 рази з 54,6 до 18,8%.

Таблиця 3.1. Динаміка індикатора Промисловість (включаючи будівництво) провідних країн світу у 1991-2023 рр., додана вартість, % ВВП

Країна/ група	1991	2000	2007	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Світ в цілому	31,9	27,8	27,8	26,8	27,2	26,7	26,1	27,2	27,4	26,4
Країни ОЕСР	н.д.	26,0	24,5	22,2	22,3	21,96	21,5	21,8	н.д.	н.д.
Норвегія	28,4	36,8	37,6	31,6	32,6	29,8	26,9	37,9	49,2	38,97
Республіка Корея	37,1	34,8	33,5	34,1	34,0	32,7	32,5	32,4	31,7	31,6
Японія	н.д.	32,5	29,6	28,6	29,0	28,8	29,1	29,3	26,9	н.д.
США	н.д.	22,5	21,4	18,5	18,5	18,2	17,3	17,7	н.д.	н.д.
Сполучене Ко ролівство	26,7	22,6	19,7	18,1	17,9	17,8	17,4	16,6	16,7	16,9
Китай	41,5	45,5	46,9	40,8	39,7	38,6	37,8	39,3	39,3	38,3
Зона євро	28,6	25,2	24,0	22,2	22,2	22,2	22,2	22,6	23,0	23,3
Європейський Союз	28,8	25,4	24,4	22,8	22,7	22,6	22,6	22,9	23,4	23,7
Ірландія	н.д.	31,5	28,5	38,3	36,8	35,3	37,6	38,5	41,5	37,6
Словаччина	н.д.	29,4	33,5	30,6	29,3	29,6	28,4	28,6	26,3	32,7
Чехія	н.д.	33,5	34,2	33,8	31,8	31,5	30,7	30,3	29,6	30,2
Словенія	н.д.	30,5	30,7	28,0	28,3	28,9	29,2	28,4	28,1	29,1
Польща	н.д.	28,8	28,7	31,1	28,8	28,6	28,3	28,1	29,1	28,7
Німеччина	33,5	27,7	27,2	27,1	27,3	27,0	26,7	27,0	26,9	28,1
Румунія	42,2	30,3	34,3	30,8	28,9	27,6	26,5	26,0	28,2	27,6
Австрія	29,5	28,3	27,6	25,2	25,4	25,2	25,5	26,1	26,2	26,3
Болгарія	39,8	22,7	26,3	24,0	22,4	21,7	21,8	20,9	25,4	25,4
Фінляндія	26,5	31,6	30,7	23,3	24,0	23,9	24,0	23,99	25,1	24,5
Угорщина	н.д.	27,0	26,7	26,4	25,1	24,7	24,4	24,2	24,6	24,3
Литва	н.д.	26,3	29,6	26,7	25,6	25,3	24,9	24,9	25,7	24,1
Італія	27,2	24,3	23,8	20,9	21,5	21,5	21,6	23,2	23,5	23,1
Швеція	25,4	26,4	25,4	22,2	22,0	21,9	21,6	22,7	23,9	22,8
Естонія	н.д.	24,9	26,9	23,9	24,0	23,0	22,7	23,4	24,0	22,3
Данія	22,4	23,7	22,7	19,99	20,8	20,7	19,7	19,6	19,7	21,5
Латвія	н.д.	23,6	21,6	19,1	18,7	18,9	19,6	20,4	21,5	20,9
Іспанія	н.д.	27,97	26,3	20,1	19,9	20,0	20,1	20,3	20,8	20,2
Нідерланди	25,9	21,7	21,2	18,2	17,8	17,6	17,9	18,2	19,5	19,4

Закінчення табл. 3.1

Країна/ група	1991	2000	2007	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Хорватія	н.д.	24,2	22,9	20,5	19,7	19,8	20,5	20,0	19,8	18,8
Франція	24,3	21,3	19,1	17,7	17,2	17,4	16,8	16,4	16,8	18,6
Бельгія	н.д.	24,9	22,3	19,7	18,9	19,3	19,4	19,3	20,0	18,4
Португалія	н.д.	24,5	21,2	19,5	19,3	18,8	19,4	19,2	18,6	18,0
Греція	н.д.	18,7	17,99	14,5	13,6	13,4	14,7	15,1	16,8	15,7
Кіпр	26,7	17,7	18,2	10,2	12,2	12,9	13,0	11,9	12,1	12,2
Мальта	49,9	26,9	18,3	12,3	11,9	12,5	13,5	12,6	12,4	12,1
Люксембург	н.д.	16,7	14,5	11,5	10,98	11,6	11,3	10,7	10,4	10,5
Україна	54,6	31,7	30,7	21,7	23,3	22,6	20,8	23,2	18,0	18,8

Джерело: складено авторами за даними Світового банку: World Development Indicators. Industry (including construction), value added (% of GDP) (дата звернення 17.08.2025)

Важливим індикатором ефективності промислової політики будь якої країни або груп країн є високотехнологічний експорт (% експорту промислової продукції). Високотехнологічна продукція поділяється на дев'ять груп відповідно до Стандартної міжнародної торгової класифікації (SITC - Rev. 4): аерокосмічна продукція, комп'ютери та офісне обладнання, електроніка та телекомунікації, фармація, наукові прилади, електричні машини, хімія, неелектричні машини та озброєння.

Дані *табл. 3.2* щодо динаміки індикатора «Високотехнологічний експорт (% експорту промислової продукції)» провідних країн світу у 2007-2023 рр. свідчать про сталу його величину на рівні 19-23% для світу в цілому, 17,5-21% для країн ОЕСР та 15,5-19,2% для країн ЄС. Серед розвинутих країн найвищі показники у 2023 р. продемонстрували Ізраїль (34,8%), Швейцарія (29,3%) та Сполучене Королівство (28,9%). Безумовними лідерами за цим показником до 2023 р. був Гонконг, провінція Китаю. Величина індикатора для України склала лише 6,7% у 2023 р. і є порівняно з показником Португалії, дещо вищою, ніж показник Люксембургу.

Таблиця 3.2. Динаміка індикатора Високотехнологічний експорт (% експорту промислової продукції) провідних країн світу, країн ЄС та України у 2007-2023 рр.

Країна \ група країн.	2007	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Світ в цілому	20,31	20,50	19,89	20,54	20,68	21,87	21,50	22,88	22,72
Країни ОЕСР	18,99	19,04	19,22	17,63	17,85	18,23	18,32	20,73	20,72
США	29,89	22,62	21,39	18,48	18,68	19,49	19,90	20,57	21,85
Норвегія	17,93	20,37	22,26	21,12	22,49	22,07	20,59	23,96	25,65
Австралія	14,53	16,51	19,69	18,14	21,22	21,48	22,39	25,83	25,26
Канада	14,77	15,50	14,83	15,42	16,10	15,33	15,05	14,07	15,18
Ізраїль	7,63	19,38	23,65	22,54	23,09	28,20	29,60	29,11	34,84
Японія	20,07	19,12	18,05	17,29	17,03	18,63	18,00	18,25	17,10
Швейцарія	23,64	25,81	27,05	13,32	12,91	12,84	14,23	29,99	29,33
Сполучене Королівство	20,88	23,30	22,33	22,33	23,09	23,01	23,87	27,16	28,89
Китай	30,24	32,15	30,43	31,55	30,82	31,28	30,22	27,77	26,57
Гонконг, пров. Китаю	21,62	36,79	12,30	64,65	65,57	69,65	70,55	72,63	72,32
Індія	н.д.	7,73	8,02	9,04	10,22	11,03	10,21	12,68	14,93
Республіка Корея	32,42	32,13	31,21	36,39	32,40	35,60	36,01	36,12	29,98
Зона євро	15,75	16,81	17,76	16,15	16,83	16,64	16,86	19,94	20,02
ЄС	15,89	16,69	17,35	15,74	16,33	16,26	16,31	19,13	19,17
Ірландія	32,00	22,91	28,34	25,02	25,98	25,90	28,48	46,79	47,77
Мальта	53,02	47,17	30,79	33,07	29,62	35,34	30,74	38,96	43,27
Нідерланди	29,06	27,86	24,07	22,51	23,05	23,16	22,00	21,96	24,49
Франція	20,14	26,32	28,21	25,93	26,93	23,22	21,92	22,98	23,68
Чехія	15,29	17,88	17,73	19,55	20,71	22,58	20,35	20,30	22,40
Бельгія	8,47	9,26	12,33	11,71	14,14	15,26	21,38	22,82	18,67
Кіпр	31,30	38,20	12,71	19,86	19,87	12,24	15,97	17,66	18,52
Латвія	7,43	8,45	18,92	21,54	17,11	20,03	16,98	17,33	18,46

Закінчення табл. 3.2

Країна \ група країн	2007	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Угорщина	26,09	25,92	17,08	16,82	17,38	17,46	16,40	18,40	17,89
Німеччина	15,46	16,89	17,82	15,75	16,39	15,50	15,38	17,48	17,85
Швеція	16,81	19,41	18,13	14,16	14,50	15,13	13,93	17,26	17,62
Данія	18,28	15,47	17,17	12,35	12,04	13,23	13,77	16,18	17,20
Естонія	12,13	15,73	22,71	18,20	16,96	20,62	20,63	18,01	16,58
Австрія	12,98	13,71	15,03	11,65	11,48	12,27	11,02	14,91	15,92
Греція	9,11	11,59	12,92	12,95	12,52	13,25	12,28	14,47	15,15
Литва	11,60	11,25	12,78	12,10	12,03	12,01	11,51	12,99	14,40
Румунія	4,42	12,53	9,41	10,08	11,07	11,94	11,49	11,85	12,67
Болгарія	6,29	8,40	8,45	10,37	10,85	11,30	10,92	10,38	12,06
Хорватія	9,50	10,18	10,71	8,84	8,29	9,68	9,61	12,06	11,03
Італія	6,73	8,01	8,15	7,48	7,76	8,59	7,77	9,15	9,98
Польща	3,88	7,72	10,77	10,39	9,85	9,86	9,44	10,08	9,89
Фінляндія	21,77	13,15	10,18	9,02	9,21	9,98	10,29	9,62	9,71
Словаччина	5,39	7,36	11,16	10,64	9,91	9,997	9,00	8,49	9,65
Словенія	5,69	6,08	7,01	6,83	7,35	7,80	6,21	8,57	8,20
Португалія	8,60	4,07	5,08	5,28	6,94	7,11	6,25	6,99	6,68
Люксембург	10,71	8,78	7,11	6,97	6,57	5,62	6,07	5,99	6,05
Україна	н.д.	н.д.	8,04	5,42	5,48	5,85	4,51	5,74	6,69

Джерело: складено авторами за даними Світового банку: World Development Indicators. High-technology exports (% of manufactured exports). (дата звернення 17.08.2025)

На початку 2021 р. UNCTAD опубліковано «Доповідь про технології та інновації за 2021 рік. Вскочити на хвилю технологій. Інновації зі справедливістю»⁵³, у якій окреслено роль передових технологій, що використовують переваги цифровізації, та умов їх взаємодії. Було складено Індекс готовності до використання передових технологій для 158 країн, у якому використано

⁵³ United Nations Conference on Trade and Development. Technology and Innovation Report 2021. Catching technological waves. Innovation with equity. UNCTAD/TIR/2020. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf

рейтинги за складовими: впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), навички (людський капітал), інвестиції в R&D, промисловість та фінанси. У доповіді зазначається, що нові технології створюють «вікно можливостей» наздогнати країн-лідерів без замикання на існуючі технології для тих держав, які відстають у розвитку і впровадженні передових технологій.

Позиції України за Індексом готовності у зазначеній доповіді оцінено як вищі за середні. Загальна оцінка дозволила Україні посісти 53 місце. При ранжуванні за окремими складовими Індексу найбільш проблемними виявилися доступ до фінансів (97 місце), доступ до ІКТ (66 місце) та ранг промисловості (58 місце). Вищими за загальну оцінку є позиції кадрового потенціалу (40 місце) та інвестування в R&D (47 місце)⁵⁴.

Варто відмітити, що структурний елемент Індексу готовності «промисловість» має на меті охопити поточну діяльність у галузі, пов'язану з використанням, впровадженням та адаптацією передових технологій. Використовуються дані про експорт високотехнологічних виробництв, а також про послуги, що надаються в цифровому форматі, які охоплюють фінанси та ІКТ. Блок «фінанси» оцінює доступність фінансування для приватного сектору. Кращий доступ до фінансування може пришвидшити використання, впровадження та адаптацію передових технологій. Для цього як складова індексу було обрано показник «внутрішній кредит приватному сектору у відсотках від ВВП». Цей показник вимірює ресурси, що надаються фінансовими корпораціями, такими як фінансові та лізингові компанії, кредитори, страхові корпорації, пенсійні фонди тощо. Він також включає різні фінансові інструменти, зокрема позики, придбання

⁵⁴ United Nations Conference on Trade and Development. Technology and Innovation Report 2021. Catching technological waves. Innovation with equity. UNCTAD/TIR/2020. p. 137. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf

неакційних цінних паперів, торговельні кредити та іншу дебіторську заборгованість⁵⁵.

Індекс готовності за 2024 р.⁵⁶ надає результати для 170 економік, причому Сполучені Штати, Швеція та Велика Британія отримали найвищі бали за шкалою від 0 до 1 (табл. 3.3). На основі рейтингів економіки розподіляються в одну з наступних чотирьох груп 25-перцентильних балів щодо готовності: низький, нижчий за середній, вищий за середній та високий. Практично усі представлені в таблиці країни мають високий рівень готовності, крім Румунії, Болгарії, України та Хорватії, які увійшли до групи з рівнем, вищим за середній. Україна має нижчі порівняно з 26 країнами ЄС позиції у загальному рейтингу та досить низькі позиції за складовими «фінанси» та «промисловість».

Таблиця 3.3. Рейтингові позиції провідних країн світу, країн ЄС та України за Індексом готовності до передових технологій

Економіка	Бали	Ранг 2024	Ранг 2022	Ранг ІКТ	Ранг навичок	Ранг R&D	Ранг промисловості	Ранг фінанси
США	1.00	1	1	4	17	2	17	2
Велика Британія	0.96	3	3	18	12	6	14	17
Швейцарія	0.93	6	6	25	14	11	3	7
Республіка Корея	0.93	7	9	14	32	4	13	5
Канада	0.89	13	13	6	24	9	32	16
Японія	0.84	20	20	16	62	7	19	4
Китай	0.84	21	28	101	64	1	6	3

⁵⁵ Frontier technology readiness index, annual (analytical). URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/reportInfo/US.FTRI>

⁵⁶ Technology and Innovation Report 2025: Inclusive Artificial Intelligence for Development. UNCTAD/TIR/2025. P. 96, 97.

Закінчення табл. 3.3

Економіка	Бали	Ранг 2024	Ранг 2022	Ранг ІКТ	Ранг навичок	Ранг R&D	Ранг промисловості	Ранг фінанси
Гонконг, пров.КНР	0.89	14	10	22	20	29	2	1
Ізраїль	0.89	15	18	31	16	21	5	43
Швеція	0.97	2	2	17	2	15	7	14
Нідерланди	0.95	4	5	3	6	13	11	31
Німеччина	0.93	8	7	26	18	5	12	34
Ірландія	0.91	9	12	27	11	28	1	116
Франція	0.90	10	14	7	21	8	24	19
Фінляндія	0.90	11	8	33	8	23	16	29
Бельгія	0.90	12	11	11	9	24	22	42
Люксембург	0.87	17	19	2	13	47	29	25
Данія	0.86	19	17	42	10	22	30	9
Іспанія	0.84	22	22	5	30	14	41	37
Італія	0.81	24	24	46	39	10	27	50
Австрія	0.81	25	23	39	26	25	28	32
Мальта	0.80	26	26	8	28	73	8	44
Польща	0.78	27	27	28	34	26	33	97
Словенія	0.78	28	30	20	15	64	18	92
Естонія	0.77	30	29	24	25	59	25	57
Португалія	0.77	31	32	21	27	32	51	36
Чехія	0.76	32	31	55	33	33	20	71
Словаччина	0.74	34	39	9	49	53	26	53
Кіпр	0.74	37	37	53	36	52	36	49
Угорщина	0.73	39	36	35	42	46	21	99
Литва	0.73	40	42	30	22	66	43	96
Греція	0.72	41	41	50	19	36	59	69
Латвія	0.72	42	38	32	23	69	39	113
Румунія	0.69	46	47	19	66	38	38	122
Болгарія	0.66	51	44	67	57	50	35	79
Україна	0.63	57	55	71	52	48	60	120
Хорватія	0.62	59	49	80	43	70	52	77

Джерело: складено авторами за даними: Technology and Innovation Report 2025: Inclusive Artificial Intelligence for Development. UNCTAD/TIR/2025. P. 96, 97.

Використання, впровадження та адаптація передових технологій вимагає достатньої інфраструктури ІКТ, особливо враховуючи те, що штучний інтелект, Інтернет речей, великі дані та блокчейн – це інтернет-технології. Необхідно враховувати два аспекти інфраструктури ІКТ: поширеність, щоб забезпечити доступ кожного та щоб ніхто не залишався позаду, та якість інфраструктури, яка дозволяє більш просунуте та ефективне використання.

3.2 Інституційні засади еволюції промислової політики ЄС

Вважається, що поштовхом до зародження основ промислової політики ЄС стало прийняття 9 травня 1950 р. Декларації Шумана, в якій було встановлено, що франко-німецьке виробництво вугілля та сталі має контролюватися єдиною інституцією. У подальшому цілі Декларації Шумана були трансформовані в цілі Європейського Співтовариства Вугілля та Сталі⁵⁷.

Власне становлення доктрини промислової політики Європейського Союзу розпочалося з 1993 р. коли одним із пріоритетів європейської інтеграції стала конкурентоспроможність промисловості. У промисловій політиці враховано вплив інших сфер, якими опікується держава: торгівлі, сталого розвитку, НДДКР, регіонального розвитку, соціальної сфери й зайнятості, захисту споживачів, охорони здоров'я та довкілля. Такий підхід зумовив створення спільного ринку, сприяв структурним зрушенням у промисловості, а також забезпечив її істотний про-

⁵⁷ Баліцька В. В., Машталер О. В. Промислова політика – інституційна основа підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.14>

грес. Розширення ЄС-15 за рахунок країн із трансформаційними економіками спричинило нові виклики та нові реформи⁵⁸.

У прийнятій в 2010 р. «Стратегії гармонійного, сталого та всеосяжного зростання «Європа 2020» також головним завданням було визначено промисловий розвиток. Європейська Комісія запропонувала гасло «стала промислова політика Європейського Союзу», а Рада ЄС розширила його сутнісне значення до «нова європейська промислова конкурентна політика». У 2012 році Єврокомісія запропонувала впровадити в промисловій політиці принципи партнерства між країнами. При цьому було заплановано збільшити частку обробної промисловості з 16 до 20% ВВП⁵⁹.

У вересні 2017 р. в ЄС завдання промислової політики були актуалізовані в Інвестиційній стратегії – «Інвестиції в розумну, інноваційну та стійку промисловість». Основними пріоритетами стали: розширення міжнародного простору та єдиного ринку для виробників і споживачів, цифровізація, ресурсоощадна та низьковуглецева економіка, інвестиції та інновації. Європейська Комісія утворила експертну групу «Індустрія 2030», основним завданням якої стало надання допомоги у формуванні бачення майбутнього європейської промисловості; групу Стратегічного форуму для важливих проєктів спільного інтересу Європи (бачення Європейського Союзу щодо ключових стратегічних ланцюгів вартості для Європи та сприяння укладанню

⁵⁸ Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2019. URL: https://drive.google.com/file/d/1FsNe4_L1J8gqqjXN3Sn4Q6kIpotuNgg/view

⁵⁹ Баліцька В. В., Машталер О. В. Промислова політика – інституційна основа підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.14>

угод для просування нових спільних інвестицій у ці ключові виробничо-збутові ланцюги)⁶⁰.

Еволюція сучасної промислової політики ЄС пов'язана з використанням двох моделей⁶¹:

– вертикальної (селективної), метою якої є зміна структури економічної активності на користь специфічних секторів за допомогою арсеналу конкретних (прямих) заходів для підтримки конкретних галузей, технологій і сфер діяльності– субсидії, держзакупівлі, митно-тарифні заходи та ін.;

– горизонтальної (функціональної), яка здійснюється через систему непрямих заходів (переважно інноваційної спрямованості), сприяє цільовій орієнтації економічних агентів з різних галузей і сфер діяльності на поліпшення бізнес- середовища та підтримку ефективності функціонування ринків і міжнародної конкурентоспроможності.

У 2020 р. ЄС оголосив Нову промислову стратегію для Європи, спрямовану на підтримку зеленого та цифрового переходу і зменшення стратегічної залежності від імпорту⁶². Стратегія мала на меті підвищення конкурентоспроможності Європи та її стратегічну автономію в часи геополітичних змін і посилення глобальної конкуренції⁶³.

⁶⁰ Баліцька В. В., Машталер О. В. Промислова політика – інституційна основа підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.14>

⁶¹ Заяць О. І., Ярема Т. В. Сучасна промислова політика ті інноваційна стратегія Європейського Союзу. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2022. Т. 27. Вип. 2 (92). С. 8–12.

⁶² A New Industrial Strategy for Europe COMMUNICATION FROM THE COMMISSION COM(2020) 102 final. Brussels, 10.3.2020/

⁶³ Making Europe's businesses future-ready: A new Industrial Strategy for a globally competitive, green and digital Europe. PRESS RELEASE 10 March, 2020. Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_416; A new Industrial Strategy. URL:

Пріоритети нової промислової стратегії ЄС

Пакет ініціатив окреслював новий підхід до європейської промислової політики, встановлював низку заходів для підтримки всіх гравців європейської промисловості, включаючи великі та малі компанії, інноваційні стартапи, дослідницькі центри, постачальників послуг, соціальних партнерів. Спеціальна стратегія для малих і середніх підприємств (МСП) мала на меті зменшити бюрократичну тяганину та допомогти численним європейським МСП вести бізнес на єдиному ринку та за його межами, отримати доступ до фінансування та допомогти прокласти шлях у цифровому та зеленому переході. Ініціативи також включали конкретні кроки для усунення перешкод на шляху добре функціонуючого єдиного ринку, найсильнішого активу Європи⁶⁴.

Нова промислова стратегія спрямована на досягнення трьох ключових пріоритетів: підтримання глобальної конкурентоспроможності європейської промисловості та рівних умов всередині ЄС та в усьому світі, створення кліматично нейтральної Європи до 2050 року та формування цифрового майбутнього Європи. Комплексний набір майбутніх заходів включав:

– план дій щодо інтелектуальної власності для підтримки технологічного суверенітету, сприяння глобальним рівним умовам гри, кращої боротьби з крадіжками інтелектуальної власності та адаптації законодавчої бази до екологічного та цифрового переходу;

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0102>

⁶⁴ An SME Strategy for a sustainable and digital Europe. COMMUNICATION FROM THE Commission from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 10.3.2020. COM(2020) 103 final. 19 p.

– перегляд правил конкуренції всередині ЄС та за його межами, зокрема для усунення спотворюючих ефектів, спричинених іноземними субсидіями на єдиному ринку, і вирішення проблеми доступу іноземних держав до державних закупівель ЄС та фінансування ЄС;

– комплексні заходи з модернізації та декарбонізації енергоємних галузей промисловості, підтримки стійких і інтелектуальних галузей мобільності, сприяння енергоефективності, посилення поточних інструментів витоку вуглецю та забезпечення достатнього та постійного постачання низьковуглецевої енергії за конкурентними цінами;

– підвищення промислової та стратегічної автономії Європи шляхом забезпечення постачання критичної сировини за допомогою Плану дій щодо критичної сировини та фармацевтичних препаратів на основі нової фармацевтичної стратегії ЄС та шляхом підтримки розвитку стратегічної цифрової інфраструктури та ключових базових технологій;

– створення Альянсу чистого водню для прискорення декарбонізації промисловості та збереження лідерства в галузі, а потім Альянсів з низьковуглецевих галузей промисловості та промислових хмар, платформ і сировини;

– оновлення уваги до інновацій, інвестицій та навичок.

У травні 2021 р. було оновлено зазначену промислову стратегію щоб врахувати обставини, що виникли після кризи COVID-19, і водночас гарантувати, що промисловість ЄС може лідувати в переході до зеленої, цифрової та стійкої економіки⁶⁵. Оновлена промислова стратегія підтверджує пріоритети,

⁶⁵ Updating the 2020 New Industrial Strategy: Building a stronger Single Market for Europe's recovery {SWD(2021) 351 final} - {SWD(2021) 352 final} - {SWD(2021) 353 final}. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Commission. Brussels, 5.5.2021 COM(2021) 350 final.

визначені в березні 2020 р., одночасно реагуючи на важливі уроки, отримані для забезпечення відновлення промисловості та економіки Європи.

Уроки кризи COVID-19. Криза сильно вплинула на економіку ЄС і виявила взаємозалежність глобальних ланцюжків створення вартості та продемонструвала критичну роль глобально інтегрованого та добре функціонуючого єдиного ринку. Вплив кризи різниться в різних екосистемах і компаніях, але ключові проблеми, які вона висвітлила, є: закриті кордони, що обмежують вільний рух товарів і послуг; перервані глобальні ланцюжки поставок, що впливає на доступність основних продуктів; порушення попиту тощо.

Для вирішення цих проблем оновлена стратегія пропонує нові заходи, які зосереджені, зокрема, на: посиленні стійкості єдиного ринку; підтримці відкритої стратегічної автономії Європи шляхом усунення стратегічних залежностей; прискоренні подвійного переходу до зеленої та цифрової економіки.

Відкрита стратегічна автономія на практиці. Відкритість для торгівлі та інвестицій є силою та джерелом зростання та стійкості для ЄС. Але COVID-19 показав, що збої в глобальних ланцюгах постачання можуть призвести до дефіциту певних критично важливих продуктів у Європі. Криза підкреслила необхідність кращого розуміння того, де лежать стратегічні залежності Європи, як вони можуть розвиватися в майбутньому та до якої міри вони можуть призвести до вразливості. Ось чому нам потрібно ще більше вдосконалювати нашу відкриту стратегічну автономію в ключових сферах, як уже зазначено в промисловій стратегії до 2020 року.

Важливим документом в контексті забезпечення відкритої стратегічної автономії стала розроблена Єврокомісією та оприлюднена у червні 2023 р. Європейська стратегія економічної

безпеки⁶⁶. Запропонована стратегія встановлює спільні рамки для досягнення економічної безпеки шляхом сприяння економічній базі та конкурентоспроможності ЄС захисту від ризиків і партнерство з якомога більшим колом країн для вирішення спільних проблем та інтересів.

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати положення, що сучасна промислова політика Євросоюзу може бути представлена як складна ієрархічна система управління, елементами якої є взаємопов'язані стратегічні ініціативи щодо розбудови інноваційного простору, зміцнення промислової та стратегічної автономії, передусім економічної безпеки та оборонного потенціалу, забезпечення «зеленого» та цифрового переходу, розвитку малого та середнього підприємництва на засадах публічно-приватного партнерства.

3.3 Індикатори та тенденції промислового розвитку країн ЄС та України

На *рис. 3.1* представлено динаміку вартості реалізованої продукції країн ЄС з 2014 по 2024 рр. у постійних цінах. У зазначеному періоді можна відмітити щорічне зростання реалізації виробленої продукції з 2015 по 2018 рр.

Спалах пандемії COVID-19 та пов'язані з цим заходи стримування мали значний вплив на промислове виробництво, зокрема вартість реалізованої продукції у 2020 р. зменшилася на 6,6% порівняно з 2019 р. У наступні два роки промислове виро-

⁶⁶ An EU approach to enhance economic security. Press release. 20 June 2023. Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_23_3358; On “European Economic Security Strategy”. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. Brussels, 20.6.2023 JOIN(2023) 20 final

бництво ЄС відновилося та зросло у 2021 р. на 8,5% порівняно з 2020 р., і у 2022 р. – на 0,3% порівняно з 2021 р. Надалі 2 роки поспіль зафіксовано спад – у 2023 р. на 1,4%, у 2024 р. – на 2% у порівнянні з попередніми роками.

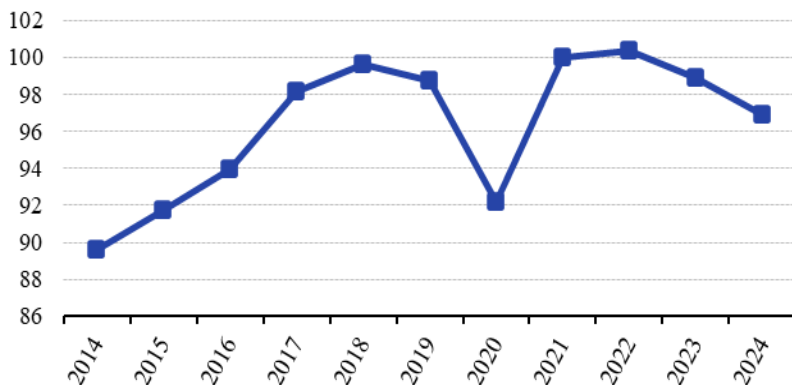

Рис. 3.1. Динаміка вартості реалізованої промислової продукції ЄС, 2014–2024 рр. (2021=100)

Джерело: Industrial production statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics. (дата звернення 08.08.2025).

На рис. 3.2 показано частки вартості реалізованої продукції за окремими країнами ЄС у 2024 р. Слід відзначити, що на шість країн ЄС припадає 72% вартості реалізованої продукції ЄС. Зокрема питома вага Німеччини у вартості реалізованої продукції – 26% від загального обсягу ЄС, далі йдуть Італія (14%), Франція (12%), Іспанія (9%), Польща (6%) та Нідерланди (4%). Інші 21 країн ЄС мають свій внесок у 28%.

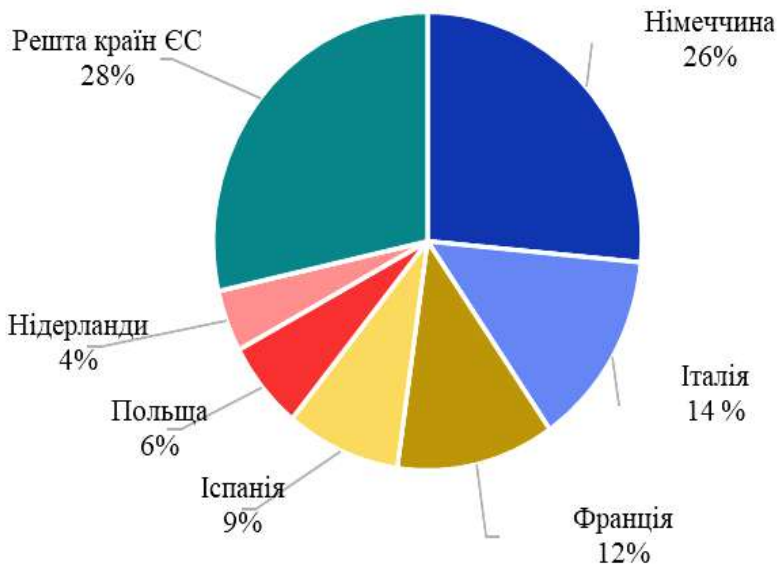

Рис. 3.2. Вартість реалізованої промислової продукції в ЄС за країнами у 2024 р., % від загальної вартості

Джерело: Industrial production statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics. (дата звернення 08.08.2025).

Варто відмітити, що за останні 10 років структура реалізованої промислової продукції країнами ЄС за групами галузей (видів діяльності) практично не зазнала змін (табл. 3.4). При цьому питома вага 6 груп із 14 статистично укрупнених складає 73% як у 2014, так і у 2024 роках.

Таблиця 3.4. Питома вага груп галузей промислового виробництва країн ЄС у загальному обсязі вартості реалізованої продукції у 2014 та 2024 рр., %

Галузі	2014	2024
Харчові продукти, напої та тютюнові вироби	17	19
Автомобільні транспортні засоби та інше транспортне обладнання	15	15
Базові метали та вироби з металу	14	13
Машини та обладнання, не віднесені до інших категорій	10	10
Гума, пластмаси та інші неметалеві мінеральні вироби	8	8
Хімікати	9	8
Інша продукція	27	27

Джерело: Industrial production statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics. (дата звернення 08.08.2025).

В Україні питома вага аналогічних галузевих груп зазнала значних змін в силу відомих обставин (втрата територій та промислових підприємств у 2014 та 2022-2024 рр.). Найбільше зменшилася питома вага групи металургійного виробництва – в 1,9 разу (*табл. 3.5*).

Значно збільшилася питома вага автотранспортних засобів. На відміну від галузевої структури країн ЄС питома вага зазначених 6 груп не перевищувала у 2014-2024 рр. 50%, а серед галузей, які виробляють «Іншу продукцію», домінує постачання енергетичних ресурсів.

Важливим індикатором розвитку промислового виробництва є приріст за групами призначення виробленої продукції. Для країн ЄС впродовж 2015-2019 рр. спостерігається позитивна динаміка показника, крім продукції енергетичної групи. Значний спад у 2020 р. пов'язаний із впливом кризи COVID-19. У 2022-2023 рр., ймовірно, промисловість країн ЄС знаходилася під впливом несприятливої кон'юнктури на зовнішніх та внутрішніх ринках (*табл. 3.6*).

Таблиця 3.5. Питома вага груп галузей промислового виробництва України у загальному обсязі вартості реалізованої продукції у 2010–2024 рр., %

Галузі	2014	2015	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Харчові продукти, напої та тютюнові вироби	21,2	22,4	20,4	21,0	18,0	18,7	20,3	20,0
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, устаткування	16,6	15,7	14,0	12,3	14,5	8,8	8,1	8,9
Автотранспортні засоби, причеи і напівпричеи та інші транспортні засоби	2,7	2,3	2,8	2,3	1,8	2,3	3,6	6,2
Гумові і пластмасові вироби, інша неметалева мінеральна продукція	4,5	4,8	5,4	6,1	5,8	4,3	5,3	4,6
Хімічні речовини і хімічна продукція	3,5	3,8	2,7	2,5	2,6	2,0	2,1	2,2
Машини і устаткування, не віднесені до інших угруповань	2,3	2,4	2,4	2,2	2,0	1,5	1,7	2,3
Інша продукція, у т.ч.	49,2	48,6	52,3	53,6	55,3	62,4	58,9	55,8
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	24,6	23,9	24,8	29,5	30,2	39,7	35,4	35,7
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,8	10,8	13,3	11,2	12,8	11,1	11,3	7,9

Джерело: складено авторами за даними Держстату України, таблиця «Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності промисловості у 2010–2024 роках, у % до підсумку». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 08.08.2025).

Таблиця 3.6. Динаміка приросту промислового виробництва країн ЄС за групами призначення, % до попереднього року

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Промисловість в цілому	2,6	1,7	3,1	1,2	-0,5	-7,4	9,1	2,9	-1,8
Проміжні товари	2,2	1,8	3,8	1,3	-2,2	-6,2	9,8	-0,8	-5,8
Енергетика	0,5	-0,2	0,7	-1,7	-1,9	-4,9	2,2	-1,1	-5,8
Капітальні товари	5,5	2,0	4,1	2,0	0,0	-11,5	9,3	5,5	3,0
Товари тривалого користування	2,9	3,1	4,1	0,1	0,8	-7,5	13,4	3,2	-4,4
Товари нетривалого користування	2,4	2,1	1,1	1,7	2,2	-3,0	7,5	7,9	0,2

Джерело: Industrial production statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_statistics. (дата звернення 08.08.2025)

В Україні динаміка промислового виробництва за групами призначення у 2015 та 2022 роках зазнала впливу вторгнення РФ та втрати територій, у 2020 р. – впливу кризи COVID-19 (табл. 3.7).

Окремої уваги потребує індикатор і динаміка промислового виробництва за країнами – членами Європейського Союзу. Природньо, країни – члени ЄС мають різну структуру галузей промисловості, відмінний потенціал високотехнологічного виробництва й готовності переходу до зеленої, цифрової та стійкої економіки. Динаміка приросту промислового виробництва характеризується значними коливаннями під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Так, у 2020 р. внаслідок кризи COVID-19 та заходів стримування всі країни ЄС, за винятком Ірландії та Мальти, продемонстрували негативні темпи зміни промислового виробництва. Однак темпи були досить неоднорідними, коливаючись від приблизно -11% в Італії, Франції та Люксембурзі до лише -0,2% у Литві. Відновлення у 2021 р. забезпечило

Таблиця 3.7. Динаміка приросту промислового виробництва України за групами призначення, % до попереднього року

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Промисловість в цілому	-12,3	4,0	1,1	3,0	-0,5	-4,5	1,9	-36,7	6,8
Товари проміжного споживання	-11,7	4,4	-1,7	2,1	-0,9	-3,4	6,1	43,3	6,3
Інвестиційні товари	-15,1	2,1	12,0	14,5	-1,0	-20,5	5,6	-45,2	21,4
Споживчі товари короткострокового використання	-11,0	7,8	7,1	-1,1	1,9	-1,0	-4,6	-23,6	13,4
Споживчі товари тривалого використання	-18,6	0,2	17,6	2,3	6,0	-1,9	17,0	-39,7	16,5
Енергія	-12,4	1,9	-3,9	3,2	-2,0	-2,4	0,2	-21,5	-1,3

Джерело: складено авторами за даними Держстату України, таблиця «Індекси промислової продукції за видами діяльності та основними промисловими групами (ОПГ) за 2013-2024 роки, % до попереднього року». URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 08.08.2025)

порівняно високі темпи зростання (9,1% у ЄС, 8,8% у євросоні). Позитивні зрушення були зафіксовані в Ірландії (28,4%), Бельгії (25,5%) та Литві (21,1%). У 2022 р. країнами з особливо сильним розвитком були Ірландія (18,9%), Болгарія (13,0%), Данія (12,4%) та Польща (10,6%). У 2023 р. тенденція знову змінилася. ЄС та Зона євро зазнали падіння промислового виробництва приблизно на 2%. Найбільше зниження було зафіксовано в Естонії (-12,1%), Болгарії (-8,4%) та Ірландії (-7,7%). Позитивні темпи були зафіксовані лише в 7 країнах (Данії, Греції, Франції, Кіпрі, Мальті, Словаччині та Швеції)⁶⁷.

⁶⁷ Industrial production (volume) index overview. Eurostat. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_\(volume\)_index_overview](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_(volume)_index_overview). (дата звернення 08.08.2025).

Таблиця 3.8. Промислове виробництво за країнами – членами ЄС, річні зміни 2015-2023 рр., %

Країни	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ЄС	2,6	1,7	3,1	1,2	-0,5	-7,4	9,1	2,9	-1,8
Зона євро	2,5	1,6	2,8	0,8	-1,0	-7,7	8,8	2,2	-2,2
Естонія	0,1	2,8	4,0	4,9	7,1	-2,7	12,8	1,6	-12,1
Болгарія	2,7	2,5	4,0	0,3	0,6	-6,3	10,1	13,0	-8,4
Ірландія	36,0	4,9	-2,5	-4,9	6,9	14,6	28,4	18,9	-7,7
Бельгія	-1,0	4,5	2,9	1,2	5,2	-4,1	25,5	-0,5	-7,3
Литва	4,0	2,3	6,7	5,4	3,2	-0,2	21,1	8,9	-6,4
Латвія	3,4	4,7	8,7	2,0	0,8	-1,8	6,5	0,8	-5,2
Словенія	4,8	7,7	8,2	5,3	2,8	-6,4	10,0	2,0	-4,9
Угорщина	7,0	0,7	5,3	3,8	5,7	-6,9	9,8	5,8	-4,8
Люксембург	1,2	-0,5	3,9	-1,1	-3,3	-10,7	8,2	-3,7	-4,2
Португалія	2,0	1,6	2,2	0,3	-2,2	-8,1	3,8	0,6	-3,1
Румунія	2,7	2,9	8,7	3,4	-2,6	-9,2	6,4	1,0	-2,5
Фінляндія	-0,9	4,1	3,4	3,4	1,6	-3,2	4,2	3,8	-2,1
Італія	1,2	1,9	3,6	0,9	-1,1	-11,4	12,2	0,3	-2,0
Німеччина	0,9	0,8	3,2	0,9	-3,2	-9,6	4,6	-0,3	-1,9
Іспанія	3,4	1,6	3,0	0,7	0,4	-9,5	7,5	2,5	-1,6
Нідерланди	-3,5	1,2	1,4	1,7	-1,6	-3,3	3,9	3,9	-1,1
Польща	4,6	3,1	6,8	5,8	4,2	-1,9	14,8	10,6	-1,1
Чехія	4,5	2,6	6,5	3,1	-0,6	-7,0	6,5	2,0	-0,8
Австрія	1,8	2,1	5,8	5,0	0,0	-6,0	11,3	6,1	-0,3
Хорватія	2,6	4,8	1,8	-0,7	0,5	-3,3	6,3	1,7	-0,2
Данія	0,6	3,8	1,6	2,2	2,7	-5,5	9,8	12,4	9,2
Мальта	-0,2	-7,2	6,9	3,3	2,9	1,2	-0,9	1,5	7,3
Словаччина	5,1	0,6	1,6	-3,5	-6,1	-9,1	10,9	-4,4	4,2
Греція	0,9	2,7	4,1	1,7	-0,6	-2,2	10,4	2,5	2,3
Кіпр	4,8	9,2	8,6	7,3	4,4	-7,3	6,4	3,2	1,4
Франція	1,4	0,5	2,4	0,8	0,5	-11,0	5,5	0,0	0,8
Швеція	2,8	1,6	4,8	2,8	2,4	-4,6	6,5	2,2	0,6

Джерело: Industrial production (volume) index overview. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_\(volume\)_index_overview](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Industrial_production_(volume)_index_overview). (дата звернення 08.08.2025).

Промисловий розвиток країн – членів ЄС корелює із загальносвітовими тенденціями зміни галузевої структури, відновлення високотехнологічного потенціалу та забезпечення переходу до зеленої, цифрової та сталої економіки. Сучасна промислова політика ЄС має відмінні риси, які зумовлені становленням і поглибленням інтеграційних процесів в контексті формування єдиного ринку, реалізації стратегічних ініціатив відповідно до етапу розвитку та адекватного реагування на глобальні виклики і кризові явища.

В контексті можливої імплементації в Україні розкрито сутність сучасної промислової політики Євросоюзу як складної ієрархічної системи управління, елементами якої є взаємопов'язані стратегічні ініціативи щодо: розбудови інноваційного простору; зміцнення промислової та стратегічної автономії, оборонного потенціалу на засадах економічної безпеки; забезпечення «зеленого» та цифрового переходу, розвитку малого та середнього підприємництва на засадах публічно-приватного партнерства.

Результати порівняльного аналізу основних індикаторів промислового розвитку країн – членів ЄС та України дозволяє відзначити достатньо високий потенціал промислового виробництва, проте динаміка основних показників є вкрай чутливою до кризових явищ глобального характеру та впливу російсько-української війни.

Вікторія Микитенко

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

Дмитро Микитенко

Міжнародний науково-технічний університет ім. Юрія Бугая

РОЗДІЛ 4.

ГІБРИДНА РЕАБІЛІТАЦІЯ МОНОФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ: ІНДУСТРІАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ТА МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ В ПАРАДИГМІ ЄС–УКРАЇНА

4.1 Сталий перехід монофункціональних міст: виклики інституційної та просторової інерції

Проблематика сталого переходу монофункціональних міст України набуває особливої ваги в умовах повоєнної перебудови та необхідності інтеграції національної промислової політики до європейської парадигми сталого розвитку. Міста, що історично залежали від однієї галузі (шахти, хімія, металургія, транспортні вузли), зіткнулись не лише з економічним занепадом, а й із системною інституційною інерцією та просторовою деградацією. При цьому, інституційна інерція. Зокрема в Україні, проявляється у збереженні застарілих управлінських практик, неадаптованих до викликів ринку праці, децентралізації та нових регуляторних вимог, а також у формальності стратегій розвитку без реального механізму реінтеграції кризових міст у національну промислову політику. Просторова інерція закріплюється й у фізичній зношеності інфраструктури і у невідповідності функціонального зонування, а також у втраті економічної логіки формування міського середовища. А, у поєднанні з масштабними проявами синдрому набутої безпорадності

(СНБ)⁶⁸, високою соціальною вразливістю та втратою трудового потенціалу – це створює ситуацію стагнації та відторгнення монофункціональних територій від сценаріїв відновлення, регенерації, відбудови і реконструкції. Відсутність дієвих механізмів інтеграції таких міст у європейські процеси екологізації, цифровізації, економіки замкненого циклу лише посилює їхню периферизацію.

Сталий перехід і забезпечення сталого господарювання монофункціональних міст потребує не лише технічної модернізації, а насамперед – інституційної реконфігурації, просторової переадаптації та переосмислення ролі цих територіальних утворень як потенційних вузлів регіонального зростання. У межах нового діалогу ЄС–Україна саме монофункціональні міста можуть стати пілотними платформами для апробації гібридних моделей індустріальної реабілітації, що поєднують зелену трансформацію, когнітивну мобілізацію громад та інтеграцію до нових ланцюгів доданої вартості.

Ініціативи з відновлення мають ґрунтуватися на поєднанні європейських принципів регіональної політики – смарт-спеціалізації та смарт-регенерації⁶⁹ (є новим підходом до оновлення і регенерації занепалих і деградуючих або кризових міських і територіальних утворень на основі інтегрованих даних, інтелектуальних інфраструктур, інноваційних соціальних прак-

⁶⁸ Seligman M. E. P., Maier S. F. Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*. 1967. № 74(1). P. 1–9. <https://doi.org/10.1037/h0024514>

Seligman M. E. P. Helplessness: On Depression, Development, and Death. San Francisco : W. H. Freeman, 1975. 432 p.

⁶⁹ Pintér L. Smart regeneration strategies in post-socialist cities. *Sustainability*. 2019. Vol. 11, №. 3. P. 854. <https://doi.org/10.3390/su11030854>; European Commission. Smart urban regeneration: tools, technologies and participation: final report. Brussels: Horizon-2020, 2021. 62 p. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/smart-urban-regeneration_en. <https://doi.org/10.2777/58725>

тик, екологічно обґрунтованих рішень, когнітивного залучення громад, цифрових технологій як інструментів участі та моніторингу), інклюзивності, ресурсо-ефективності – з локальними сценаріями реабілітації. Це дозволить переорієнтувати монофункціональні міста з архаїчної залежності від єдиної галузі на мультисекторальну модель розвитку, здатну адаптуватись до зовнішніх шоків і залучати інвестиції у сталі промислові формати, зокрема у сфері декарбонізованого виробництва, циркулярної економіки та цифрової промисловості.

Таким чином, нагальною необхідністю є – формування нової архітекtonіки регіональної промислової політики (РПП), в центрі якої – реабілітаційна трансформація монофункціональних міст як точок зростання, здатних забезпечити не лише відновлення, а й довгострокову промислову модернізацію. При цьому, їх стратегічна роль має визначатися не за спадковістю промислової спеціалізації, а за здатністю до адаптації, інноваційної інтеграції та участі у транскордонних промислових ініціативах, зокрема в рамках європейських програм регіонального розвитку. Тож, саме у цьому контексті Україна отримує унікальну можливість формувати пілотні зони промислового відновлення на засадах партнерства, екологічної нейтральності, цифровізації та соціальної стійкості.

Побудова ефективної РПП в Україні в умовах повоєнної відбудови неможлива без виявлення та систематизації багатомірних обмежень, які ускладнюють сталий розвиток і господарювання, модернізацію та інтеграцію монофункціональних територій у загальнонаціональні та європейські ланцюги вартості. Ці обмеження мають не лише економічну природу, а й глибокий соціальний, екологічний, управлінський та безпековий характер. Їх комплексна взаємодія формує багаторівневу інерцію, що пригальмує перехід до нової регіональної архітекtonіки сталого господарювання. З метою виявлення найбільш критичних бар'єрів проведено класифікацію обмежень за шістьма ключовими

човими типами (*табл. 4.1*) (демографічними, інфраструктурними, управлінськими, військово-економічними, соціо-еколого-економічними та безпековими), де у табличному форматі дослідниками подано основні прояви кожного з типів обмежень та їхні прями або ж опосередковано імовірні наслідки для забезпечення ефективності формування й реалізації РПП.

Маємо визнати, що, наприклад, демографічні обмеження проявляються через відплив населення, старіння, руйнування відтворювальних структур та низьку мотивацію до повернення або залучення кадрів (безпосередньо знижує трудовий потенціал і підриває інвестиційну привабливість територій, перешкоджаючи формуванню стабільних промислових кластерів). Щодо інфраструктурних обмежень, то вони полягають у фізичному та функціональному зношенні виробничих, транспортних і енергетичних систем. Так, у регіонах з переважаючими монофункціональними містами, критично бракує умов задля запуску індустриальних платформ, зелених технологій і смарт-рішень. А, управлінські обмеження – пов'язані з неефективною координацією, відсутністю інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та недостатньою інтеграцією регіональних стратегій у національні рамки, що ускладнює залучення донорського ресурсу, реалізацію програм ЄС та формування дієвих інвестиційних моделей.

Військово-економічні обмеження – виникають через знищення промислових об'єктів, порушення логістичних зв'язків, тимчасову втрату територій, що обмежує можливості відновлення ланцюгів доданої вартості й унеможливорює стратегічне планування. Зазначимо, що соціо-еколого-економічні обмеження, які мають місце в країні, включають нерівномірний доступ до ресурсів, деградацію природного середовища, низький рівень доходів населення і масштабування ознак СНБ, нерівномірність регіонального розвитку, що суттєво підриває баланс

Таблиця 4.1. Аналіз обмежень у контексті розбудови нової архітекτονіки регіональної промислової політики

№	Тип обмежень	Ключові прояви	Наслідки для РПП
1	Демографічні	Втрата населення, старіння, міграційний відтік.	Скорочення трудового потенціалу, зниження інвестиційної привабливості.
2	Інфраструктурні	Зношеність мереж, низька енерго-ефективність, монофункціональна структура.	Унеможливлення модернізації, зростання витрат на підтримку систем.
3	Управлінські	Фрагментарність стратегій, брак інституційної спроможності, неузгодженість планів.	Зниження ефективності реалізації програм, втрата управлінської керованості.
4	Військово-економічні	Руйнування виробництва, логістичні бар'єри, дефіцит капіталу.	Обмеження стратегічного планування, висока залежність від зовнішньої допомоги
5	Соціо-еколого-економічні	Дисбаланс ресурсного використання, екологічна деградація, низький рівень доходів, накопичення ознак СНБ.	Ускладнення щодо впровадження сталих рішень, загострення соціальних диспропорцій, виникнення соціальних конфліктів.
6	Безпекові	Загрози вторгнення, заміновані території, пошкоджена критична інфраструктура.	Нарощення масштабів ризиків, обмеження доступу до територій, втрати інвесторів.

Джерело: сформульовано та систематизовано авторами

між соціальною стійкістю та інвестиційною привабливістю. Безпекові обмеження (див. *табл. 4.1*) пов'язані з високим рівнем загроз, мінунанням територій, пошкодженням критичної інфраструктури, що значно знижує готовність інвесторів, а також створює масштабні ризики для якості життя (та й, взагалі, для життєдіяльності) населення та сталого функціонування економіки і її реального сектору.

Особливу складність при вирішенні проблем із елімінавання соціо-еколого-економічних обмежень становить феномен синдрому набутої безпорадності, який у монофункціональних містах поширюється на рівні цілих громад. Він пригнічує ініціативність, знижує готовність до участі в економічній діяльності, послаблює здатність до колективної мобілізації. У поєднанні з втратою промислового профілю, масовим безробіттям та стагнацією місцевого бізнесу, це створює ризик трансформації таких міст у зони перманентної залежності від зовнішньої допомоги. При цьому, регіональна нерівність лише посилюється – внаслідок концентрованого відновлення окремих регіонів відбувається посилення диспропорцій у доступі до інвестицій, сервісів, кадрів і технологій. Тому, ключовим викликом стає не лише модернізація інфраструктури, а й відновлення економічної ідентичності міста, розширення простору суб'єктності громади та включення когнітивно-мотиваційних компонентів до системи просторового планування.

Відповідь на цей виклик – у застосуванні гібридних моделей реабілітації, які поєднують інституційні рішення з інструментами психосоціальної підтримки, стимулювання мобільної зайнятості та створення нових сценаріїв регіонального промислового майбутнього.

Таким чином, сталий перехід до збалансування господарської та соціо-еколого-економічної діяльності монофункціональних міст вимагає не лише усунення інституційної та просторової інерції, а й комплексного переосмислення їхньої ролі в

архітектоніці регіонального промислового розвитку. Подолання синдрому набутої беспорядності, відновлення економічної суб'єктності та подолання регіональних диспропорцій можливе лише за умови інтеграції міждисциплінарних підходів, які охоплюють когнітивно-соціальні, інфраструктурні, інституційні та безпекові вектори впливу. Монофункціональні міста мають перетворитися з пасивних об'єктів державної підтримки на активні платформи інноваційної трансформації, що здатні до адаптації, співучасті та лідерства у процесах відновлення. З огляду на виявлені обмеження та кризові прояви (*див. табл. 4.1*), постає потреба у практичному моделюванні таких підходів до відновлення, які забезпечать не лише фізичну реконструкцію, а й стале економічне та соціальне оновлення монофункціональних міст. Подальше дослідження зосереджується на гібридних моделях індустріальної реабілітації, що передбачають адаптацію до принципів зеленої трансформації, соціальної справедливості та ресурсної ефективності як ключових орієнтирів сучасної промислової політики в системній парадигмі ЄС–Україна.

4.2. Гібридні моделі індустріальної реабілітації: адаптація до принципів зеленої трансформації та соціальної справедливості

У сучасних умовах у площині нагальної необхідності відновлення промислового потенціалу посткризових територій актуалізується потреба у розробленні таких моделей індустріальної реабілітації, які б поєднували функціональну ефективність із відповідністю критеріям екологічної безпеки, соціальної рівності та ресурсної збалансованості. Монофункціональні міста, що втратили базову економічну спеціалізацію та стали осередками соціальної вразливості, потребують саме такої – нової хви-

лі індустріального оновлення – тобто, не як відтворення старих галузей, а як формування гібридних, мультисекторальних, адаптивних промислових екосистем (за пріоритетом розбудови бізнес-екосистем⁷⁰).

Гібридна модель індустріальної реабілітації передбачає інтеграцію екологічно нейтральних технологій, механізмів «зеленої» енергетики, циркулярної економіки та цифрових рішень і технологій смарт-реабілітації у локальні економіки, що зазнали деградації. Водночас, вона враховує потребу у соціальній справедливості – тобто, у забезпеченні інклюзивного доступу до нових робочих місць, перерозподілі ресурсів на користь найуразливіших груп, створенні механізмів соціального підйому в регіонах, де традиційні індустріальні ланцюги – зруйновані. То, з огляду на вказане, ключовими засадами таких моделей є:

- 1) пріоритет екологічної модернізації та енергоефективності;
- 2) підтримка малого і середнього інноваційного бізнесу як драйвера локальної промисловості;
- 3) розгортання мікропромислових кластерів із використанням локальних ресурсів;
- 4) впровадження цифрових платформ управління виробництвом і логістикою;
- 5) використання моделей вахтової зайнятості для залучення фахівців у депресивні регіони;
- 6) підвищення ролі громад у формуванні виробничих стратегій через механізми партисипативного планування.

Визнаємо, що зелена трансформація, у цьому контексті, постає не лише як енергетичний чи технічний виклик, а як філософія просторового і промислового переосмислення, що орієн-

⁷⁰ Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 8 (27). С. 21–27. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8\(27\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8(27)/3)

тована на майбутнє. Її реалізація у форматі гібридної реабілітації вимагає поєднання державної промислової політики, інструментів регіонального розвитку, програм підтримки ЄС та залучення громадянського суспільства до формування локальних пріоритетів. Отже, гібридні моделі індустріальної реабілітації – це не лише відповідь на втрату економічної бази, а й можливість створення нової інституційної та екологічної парадигми розвитку регіонів. А, їх впровадження у практику господарювання дозволить не просто відновити виробничі цикли, а створити засади для інноваційної, децентралізованої та соціально відповідальної промисловості, здатної інтегруватися у європейський простір сталого зростання. Проте, переконані, що розбудова гібридної моделі індустріальної реабілітації на принципах зеленої трансформації та соціальної справедливості має спиратися на комплекс домінантних засад, що забезпечують цілісність еко-системного підходу до відновлення. Насамперед, має йтися про поєднання технологій смарт-регенерації, цифрового моніторингу й управління з інструментами циркулярної економіки, які дозволяють переосмислити результативність використання ресурсів, зменшити екологічне навантаження та сформувати локальні економіки замкнутого циклу. Тож, ключовими домінантами цієї моделі є:

- смарт-регенерація як основа екологічно орієнтованої модернізації міських інфраструктур і виробничих об'єктів, що дозволяє використовувати цифрові технології для оптимізації енергоспоживання, зменшення викидів і інтеграції відновлюваних джерел енергії;

- циркулярна економіка, яка передбачає повну ревізію промислових ланцюгів на основі принципів повторного використання, вторинної переробки, локалізації виробництв та мінімізації відходів;

- інституційна інтеграція, що включає механізми співдії між державними органами, громадами, науковими центрами та бізнесом для формування відкритих інноваційних середовищ;

- когнітивно-соціальна включеність – тобто, розгортання механізмів громадської участі, соціальної мобілізації та підтримки мікро-підприємництва в нових галузях (зелене будівництво, креативні індустрії, біоінженерія);

- регіональна екосистемність, що передбачає створення локалізованих мереж взаємодії між індустріальними ядрами, освітньо-науковими центрами та екологічно нейтральними хабами, зорієнтованими на місцеві ресурси та людський капітал.

Використання вказаних підходів у межах гібридної моделі індустріальної реабілітації дозволить перейти від точкового відновлення до системної модернізації промислової функції монофункціональних міст у логіці сталого та рівноважного розвитку і господарювання. Вона орієнтує просторову реабілітацію на формування адаптивних та взаємопов'язаних рішень, здатних генерувати ознаки системної стійкості та додану вартість без шкоди для майбутніх поколінь.

Однак, зауважимо, що ефективність реалізації гібридної моделі індустріальної реабілітації монофункціональних міст (ГБМІР) у повоєнному періоді, значною мірою, залежить від виваженого визначення ключових опорних елементів цієї моделі. Тож, на авторське переконання, в умовах структурної деструкції, економічної інерції та соціального згортання – критичними для адаптації та відновлення виявляються когнітивний підхід, мікропромислові кластери та вахтова зайнятість (табл. 4.2).

По-перше: когнітивний підхід виступає не лише аналітичним інструментом, а й чинником зміцнення ментальної, соціальної та інституційної спроможності громад, особливо в умовах поширення синдрому набутої безпорадності, а його вагомість зростає у вимірі ресоціалізації населення, формування нових ідентичностей та мотивацій до економічної участі.

Таблиця 4.2. Вагомість компонентів гібридної моделі індустріальної реабілітації монофункціональних міст

№	Компонент гібридної моделі	Роль у моделі індустріальної реабілітації	Вагомість для реалізації (оцінка)	Практична значущість
1	Когнітивний підхід	Забезпечує психосоціальну мобілізацію населення, подолання СНБ, розвиток суб'єктності громад.	Висока – формує когнітивну спроможність до трансформацій та стійкість до змін.	Реалізується через освітні й реабілітаційні програми, центри підтримки ініціатив, когнітивно-мотиваційні модулі у місцевих стратегіях.
2	Мікропромислові кластери	Сприяє локалізації виробництва, стимулює інноваційне підприємництво, адаптується до ресурсних обмежень території.	Висока – забезпечує структурну адаптацію та мультиплікативний ефект розвитку.	Формується на базі місцевих ресурсів, за підтримки грантових програм, через коворкінги, індустріальні майданчики.
3	Вахтова зайнятість	Дозволяє тимчасово активізувати економічну діяльність, зберігаючи трудову мобільність та утримуючи населення у депресивних зонах.	Середня – проміжний інструмент адаптації до дефіциту трудових ресурсів.	Впроваджується через організацію мобільних трудових бригад, спеціальні угоди з роботодавцями і муніципальними структурами.

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами

По-друге: мікропромислові кластери як просторово адаптивні та економічно гнучкі утворення здатні сформувати ядро локального відновлення через використання внутрішніх ресурсів, сприяння інноваціям та розвиток малого підприємництва –

тож, їхня роль зростає в умовах обмеженого доступу до великих інвестицій і потреби в швидкій диверсифікації економічної бази.

По-третє: вахтова зайнятість – вона, у коротко- і середньостроковій перспективі, забезпечує мобілізацію трудових ресурсів, збереження економічної активності та мінімізацію соціальних ризиків на територіях, де постійне працевлаштування є неможливим через обмеження інфраструктурного чи безпекового характеру.

Саме тому оцінка ролі й практичної значущості зазначених компонентів є пріоритетним аналітичним кроком для подальшого проектування інструментів гібридної індустриальної реабілітації. У таблиці нижче представлено порівняльну характеристику цих елементів за ключовими параметрами: функціональна роль у моделі, вагомість для реалізації та приклади практичного застосування. Поряд із вказаним вище, маємо акцентувати увагу на тому, що у контексті післявоєнного відновлення національного господарства України ключовим стратегічним викликом постає реінтеграція монофункціональних міст до загальнонаціональної моделі сталого розвитку за урахування формалізованих семи макрорегіональних зон⁷¹. Визнаємо, що ці міста, які зосереджені в межах семи ідентифікованих макрорегіональних зон (МРЗ) (Зона Активізації, Транзитна зона, Східна та Південна лінії декомпресії, Західна зона збудження, Центральна зона модернізації, Південно-Східний індустриальний пояс – *рис. 4.1*), демонструють суттєву диференціацію за рівнем руйнувань, економічним потенціалом, ресурсною забезпеченістю, соціальною структурою, ознаками СНБ та ступенем інституційної спроможності.

⁷¹ Микитенко В.В., Микитенко Д.О., Чупріна М.О. Сценарне моделювання просторового відновлення макрорегіональних зон України: соціо-еколого-економічні пріоритети реконструкції. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. №1 (59). С. 109–132. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.109>

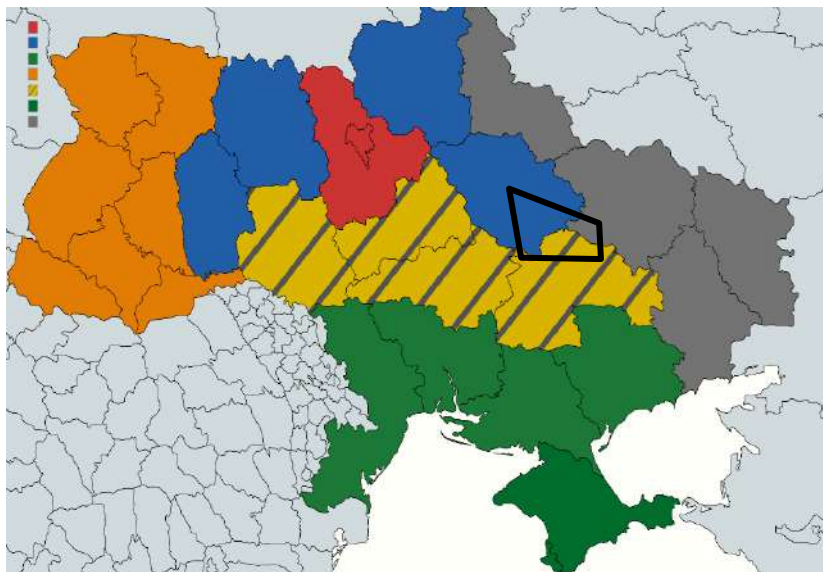

Рис. 4.1. Семи-зонна модельна карто-схема гібридної індустріальної реабілітації МРЗ України

Джерело: авторська розробка

За таких умов уніфіковані підходи до відновлення і реконструкції втрачають, взагалі, ефективність, натомість набуває актуальності гібридизація індустріальних стратегій, що передбачає адаптацію реабілітаційних моделей до параметрів кожної макрорегіональної зони. Зазначене, включає врахування, у першу чергу: а) просторових характеристик (густота інфраструктури, транспортна доступність, логістичні вузли); б) ресурсної бази МРЗ (наявність природних, людських і технологічних ресурсів); в) інституційної готовності суб'єктів управління до реалізації політик модернізації МРЗ; г) безпекових факторів і специфіки демілітаризованих зон; д) культурно-когнітивного середовища, яке визначає мотивацію до змін і ступінь громадської мобілізації.

Гібридні моделі індустріальної реабілітації (табл. 4.3) у такому контексті виступають не просто наборами адаптивних інструментів, а інтелектуально-інституційними рамками, які дозволяють кожній макрозоні сформувавши власну траєкторію відновлення. Це дозволяє забезпечити водночас: а) інтеграцію у спільну просторово-економічну архітектуру країни; б) оптимальне використання локальних переваг та нівелювання системних ризиків; в) підвищення ефективності бюджетного та донорського ресурсу шляхом таргетованого сценарного впровадження. Тож, у цьому контексті саме монофункціональні міста стануть експериментальними майданчиками апробації таких ГБМІР – як у сфері циркулярного виробництва, зеленої енергетики, цифрової трансформації, так і в системах соціальної декомпресії та когнітивного відновлення. Їхня реабілітація, у межах диференційованих сценаріїв, не лише усуне осередки стагнації, а й сприятиме формуванню нової промислової географії України, орієнтованої на стійкість, ефективність та стратегічну синергію між усіма макрозонами.

Таблиця 4.3. Гібридні моделі індустріальної реабілітації семи МРЗ

Макрорегіональна зона	Просторова характеристика	Назва ГБМІР	Структурні механізми
1	2	3	4
1. Зона Активізації (м. Київ, київська обл.)	Столичний центр із високою концентрацією інституційного капіталу та інноваційних вузлів.	Модель інституційно-когнітивної реабілітації	Платформи публічної співпраці, центри підтримки інновацій, партисипативне планування.
2. Транзитна Зона (Житомирська, Хмельницька, Чернігівська, Полтавська обл.)	Транзитно-логістичний каркас центральної частини країни з потенціалом міжрегіонального сполучення.	Модель логістично-промислової інтеграції.	Індустріальні логістичні хаби, зони митного спрощення, модульні кластери

Закінчення табл. 4.3

1	2	3	4
3. Східна лінія декомпресії (Харківська, Сумська, Донецька, Луганська обл.)	Зона інфраструктурного спустошення, підвищених ризиків та руйнування промислової бази.	Модель інфраструктурно-ресурсного відновлення.	Реконструкція інфраструктури, мобільні сервісні осередки, реінтеграція кадрів.
4. Південна лінія декомпресії (Миколаївська, Одеська, Херсонська, Запорізька обл., АРК, м. Севастополь)	Регіон із потенціалом морської логістики, агро-експорту, енерго-інфраструктури.	Модель морсько-агро-індустріальної синергії.	Порти подвійного призначення, агро-індустріальні хаби, стійкі енергоплатформи
5. Західна зона збудження (Закарпатська, Львівська, Рівненська, Ів.-Франківська, Чернівецька, Волинська, Тернопільська обл.)	Зольна локальної динаміки розвитку, прикордонної співпраці та туристично-культурного капіталу.	Модель крос-культурної зеленої індустріалізації.	Креативно-індустріальні парки, транс-регіональні мережі, зелений бізнес.
6. Центральна зона модернізації (Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, обл.)	Інфраструктурний каркас із розгалуженою промисловістю і потенціалом до модернізації.	Модель технологічно-промислового апгрейду.	Центри перенаснащення промисловості, цифрові навчальні хаби, R&D -кластери.
7. Південно-Східний індустріальний пояс (Запоріжжя-Дніпро-Кривий Ріг-Кременчук)	Основа старої індустріальної економіки, високий рівень екологічного навантаження і соціальної втоми.	Модель екологічно-когнітивної індустріальної адаптації.	Біоенергетичні зони, центри когнітивної реабілітації, модернізація ланцюгів вартості.

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами за урахування попереднього доробку⁷²

⁷² Mykytenko V. V. Structural and functional composition of the hybrid scenario-2030 of the spatial development of activation and decompression zones: determinants and multilevel mechanisms. Science and Global

Відтак, авторами вперше розроблено систему диференційованих гібридних моделей індустріальної реабілітації монофункціональних міст, адаптованих до просторових характеристик, економічного профілю, ресурсної бази та безпекових умов кожної з семи макрорегіональних зон України. Запропоновані моделі інтегрують інституційно-когнітивні, інфраструктурно-ресурсні, логістично-промислові та еко-індустріальні механізми, що структурно узгоджені з базовими сценаріями повоєнної відбудови – тобто, від сценарію інституційно-інноваційної активізації до когнітивно-екологічного переформатування. Зазначене напрацювання створює вагоме підґрунтя для формування регіонально-орієнтованих стратегій промислового розвитку з урахуванням мульти-дисциплінарних ризиків і потенціалів.

Таким чином, розробка гібридних моделей індустріальної реабілітації з урахуванням просторово-типологічних характеристик семи макрорегіональних зон України дозволила окреслити стратегічні контури адаптивного, мультифакторного та соціально орієнтованого підходу до відновлення монофункціональних міст. Водночас, ефективність їх практичного впровадження потребує чіткої операціоналізації управлінських рішень, інструмен-

Challenges in the Modern World: Proceedings of the International Scientific Conference (2024, November 4). Leicester, UK: Bookmundo. International Education Development Center, Research Europe, 2024. P. 51–55.

Микитенко В. В. Гібридний сценарій просторового повоєнного відновлення Південно-східного індустріального поясу України (індустріального ромба). Безпека енергетики в епоху цифрової трансформації : матеріали VI наук.-практ. конф. Ін-ту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України (Київ, 13 груд. 2024 р.). Київ: ІПМЕ ім. Г.Є. Пухова НАН України, 2024. С. 36–39.

Микитенко В. В. Критеріальний аналіз потенціалів макрорегіональних зон: формування гібридної стратегії реконструктивного відновлення України. Поліські наукові читання – 2024: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27–29 листоп. 2024 р.) / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2024. С. 251–255.

тального супроводу й алгоритмізації дій на різних рівнях управління. Саме тому, подальше дослідження зосереджується на формуванні логіки управлінської дії, структуруванні етапів розбудови моделей, визначенні функціональних зв'язків між суб'єктами реалізації та створенні механізмів інтеграції моделей у регіональні й національні політики розвитку.

4.3 Сценарно-орієнтована алгоритмізація управлінських дій у реалізації гібридних моделей індустріальної реабілітації

Розбудова гібридних моделей індустріальної реабілітації вимагає не лише концептуального й інституційного обґрунтування, але й високого рівня алгоритмічної структурованості управлінських дій. У контексті просторово-типологічного зонування країни, кожна з МРЗ потребує відмінних сценарних підходів, що мають бути адаптовані до локальної ресурсної бази, рівня руйнувань, інституційної спроможності та соціальної мобілізації у контексті забезпечення якості життя за домінантою людиноцентричної індустріальної реабілітації⁷³. Алгоритм управлінських дій, що забезпечує реалізацію гібридної моделі у практиці господарювання, має відповідати вимогам міжрівневої узгодженості, сценарної варіативності, ресурсної ефективності та когнітивної адаптації до умов, які, наразі, існують як в країні, так і в межах певної МРЗ.

Отже, його структура, на авторське переконання, має включати такі ключові компоненти:

1) діагностико-прогностичний блок, що передбачає ідентифікацію типу монофункціональної території, її інституційної

⁷³ Микитенко В. В., Микитенко Д. О. Якість життя: бюджетний баласт чи державотворча необхідність. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1 (55). С. 22-40. <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.022>

інерції, соціальної вразливості та масштабів стратегічного і економічного потенціалів;

2) сценарно-планувальний модуль, який формує варіативні траєкторії реабілітації з урахуванням екологічних, економічних, інфраструктурних і соціальних детермінант;

3) інституційно-когнітивний блок, який забезпечує залучення громадян, розвиток інституцій локального самоврядування та формування громадської й медико-соціальної підтримки сценарію реабілітації;

4) операційна платформа реалізації, що охоплює проектне планування, мобілізацію ресурсів, логістику дій та системи контролю й коригування за урахування полівекторної сценарно-прогнозна моделі реконструктивно-просторового розвитку України у повоєнному періоді⁷⁴;

5) цифрово-аналітична підтримка, яка передбачає моніторинг ключових показників ефективності сценарію, аналіз відхилень та вбудовану систему адаптивного управління.

Зазначимо, що кожен із етапів алгоритму має бути впроваджений на засадах сценарної відповідності типу МРЗ, забезпечуючи при цьому таргетовану підтримку з боку держави, донорських інституцій і місцевих суб'єктів. Застосування такої алгоритмізації дозволяє забезпечити не лише ефективне впровадження гібридних моделей реабілітації, а й сформувати гнучкий каркас стратегічного управління індустріальним оновленням країни, що враховує ризики, обмеження та можливості конкретних територій. Обґрунтована сценарно-орієнтована алгоритмізація управління гібридною індустріальною реабілітацією (рис. 4.2) створює можливості для мультиплікативного ефекту –

⁷⁴ Микитенко В. В., Чупріна М. О. Полівекторна сценарно-прогнозна модель реконструктивно-просторового розвитку України у повоєнному періоді. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2025. Т. 4, № 1. <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2025-4-1-1>

через формування динамічних кластерів, зміцнення людського капіталу та інтеграцію місцевих промислових систем у європейські ланцюги доданої вартості. Саме тому, алгоритмізація управлінських дій стає не лише дієвим інструментарієм реалізації політик, а засадничим елементом відновлювальної архітектури промислового розвитку України у повоєнному посткризовому періоді.

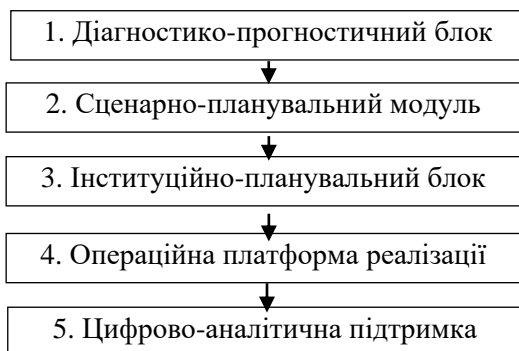

Рис. 4.2. Сценарно-орієнтований алгоритм управління ГБМР

Джерело: авторська розробка і обґрунтування

З огляду на приведенне, зазначимо, що у сучасних умовах повоєнного відновлення України постає гостра потреба у формуванні дієвих і просторово адаптивних підходів до реабілітації монофункціональних міст, які зазнали функціонального занепаду та інституційного виснаження. Враховуючи суттєву диференціацію семи МРЗ за рівнем руйнувань, інфраструктурною спроможністю, соціально-економічним профілем і безпековими умовами (див. *табл. 4.3*), уніфіковані стратегії розвитку втрачають релевантність. Саме тому нагальною є розробка типових гібридних сценаріїв індустріальної реабілітації, які враховують специфіку кожної МРЗ і дозволяють забезпечити варіативність

управлінських рішень відповідно до їх типологічних характеристик (табл. 4.4).

Таблиця 4.4. Типові сценарні реалізації ГБМІР за сімома МРЗ України

МРЗ	Базовий ГБМІР	Інструменти реалізації
1. Зона Активізації	Інституційно-інноваційний.	Центри партисипативного планування, інноваційні платформи, муніципальні ІТ-хаби.
2. Транзитна зона	Логістично-інтеграційний.	Індустріально-логістичні коридори, мультимодальні вузли, промислові парки.
3. Східна лінія декомпресії	Цільова декомпресія.	Відновлення критичної інфраструктури, мобільні бригади, підтримка МСП.
4. Південна лінія декомпресії	Морська-аграрний сценарій стабілізації.	Розвиток портових кластерів, агрохаби, енергетичні кооперативи.
5. Західна зона збудження	Зелено-культурний сценарій активізації	Креативні простори, зелені зони зайнятості, туристичні платформи.
6. Центральна зона модернізації	Інфраструктурна модернізація.	Цифрова індустріалізація, навчальні центри, модернізація виробничих потужностей.
7. Південно-Східний індустріальний пояс	Когнітивно-екологічне переформування.	Біоенергетичні платформи, центри соціальної реабілітації, екологічні модернізаційні проекти

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами

Таблиця типових сценарних реалізацій, репрезентована в дослідженні (див. *табл. 4.4*), є результатом глибокого системного аналізу просторових параметрів кожної зони та їхнього потенціалу до залучення адаптивних механізмів відновлення. Вона узагальнює прикладну архітектуру гібридних моделей: поєд-

нуючи базовий сценарій реабілітації з інструментами реалізації, що охоплюють інфраструктурну модернізацію, когнітивну мобілізацію, зелено-культурні трансформації, розвиток логістичних вузлів, цифрову індустріалізацію, агро-індустріальні хаби та інші компоненти. Таким чином, таблиця виконує функцію інституційно-програмного конструктора для суб'єктів політики національного і регіонального рівнів.

Тож, для суб'єктів управління (як центральних, так і місцевих) таблиця слугує інструментом стратегічного налаштування управлінських рішень, що дозволяє: а) визначати відповідний сценарій для конкретної зони або громади; б) таргетувати залучення ресурсів відповідно до пріоритетів і обмежень території; в) координувати дії між різними рівнями управління та секторами (економіка, соціальна політика, інфраструктура, екологія); г) структурувати заявки до міжнародних донорів і програм регіонального розвитку згідно з типом сценарію; д) моделювати очікувані ефекти від запровадження конкретної моделі у середньостроковій перспективі. Таким чином, типові сценарії (див., *табл. 4*) не лише слугують методологічною основою для адаптивного управління, а й є своєрідним мостом між стратегічним баченням гібридної реабілітації та операційним впровадженням РПП, орієнтованої на стійкість, справедливість та зростання.

Отже, у контексті прикладного використання таблиці типових сценаріїв ГБМІР для семи МРЗ, доцільно сформулювати систему практичних рекомендацій для суб'єктів управління на різних рівнях (*табл. 4.5*) у форматі стратегічно релевантних блоків.

Приведені рекомендації (див. *табл. 4.5*) спрямовані на перетворення таблиці зі сценаріями на практичний інструмент стратегічного управління, який дозволяє: уникати шаблонних рішень; враховувати специфіку простору; пришвидшити інтеграцію в європейську рамку регіонального розвитку; сформулювати нову парадигму реіндустріалізації в Україні.

Таблиця 4.5. Рекомендації для суб'єктів управління щодо практичного застосування таблиці сценарних реалізацій

Напрямок дії	Зміст управлінської рекомендації
1. Пілотування сценаріїв	Обрати по 1-2 пілотні території в межах кожної МРЗ для тестування відповідного сценарію індустріальної реабілітації. Забезпечити інституційну підтримку, експертний супровід і незалежний моніторинг результатів пілотного впровадження.
2. Адаптивне масштабування	Після оцінки ефективності, масштабувати пілотні рішення в межах ін. монофункціональних територій МРЗ, з урахуванням локальних особливостей (ресурсів, безпекових умов, демографії). Підтримуватися принципу «адаптивної сценарної моделі», що дозволяє варіювати механізми залежно від реального стану певної території.
3. Інституційна інтеграція	Включити гібридні сценарії до регіональних стратегій відновлення, стратегій сталого розвитку громад, планів відбудови ОВА і державних програм відновлення. Забезпечити міжрівневу координацію (громада – область – Мінрегіон – КМУ).
4. Трансфер досвіду з ЄС	Залучити найкращі практики з ЄС щодо: реіндустріалізації депресивних регіонів; зеленої модернізації та цифрової трансформації; переходу від монофункціональної економіки до багатогалузевої. Залучити програми Interreg, EU Urban Agenda, Horizon Europe.
5. Формування сценарних технополігонів	Запровадити спеціалізовані техно-полігони для апробації рішень: смарт-індустрій, еко-промислових парків, когнітивних центрів реабілітації. Вони мають стати просторами прикладного тестування елементів моделі.
6. Розбудова аналітичної інфраструктури	Створити цифрові інструменти сценарного планування (dashboard, інтерактивні моделі, сценарні калькулятори), які дозволять органам влади симулювати ефекти впровадження моделей на рівні громади або МРЗ.
7. Інституційно-громадське партнерство	Забезпечити залучення громад, бізнесу, науковців і місцевого самоврядування до спів-розроблення дорожніх карт реабілітації. Встановити механізми відкритого інституційного діалогу.

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами

Певним чином підсумовуючи результати проведеного дослідження, маємо визнати: монофункціональні території України водночас постають як просторові точки критичного ризику та резерви регіонального оновлення в парадигмі ЄС–Україна. Їхній сталий перехід стримується глибоко вкоріненими чинниками інституційної та просторової інерції, що посилюється синдромом набутої безпорадності (СНБ), соціальною апатією, втратою суб'єктності громад, деградацією трудового, когнітивного та репродуктивного потенціалу.

У рамках цієї науково-прикладної розробки сформовано гібридні моделі індустріальної реабілітації, прив'язані до специфіки семи макрорегіональних зон, які інтегрують інструменти зеленої трансформації, соціальної справедливості, цифрової модернізації, вахтової зайнятості та мікро-промислових кластерів. Особливої уваги надано необхідності включення до моделей таких компонентів як медико-соціальна реабілітація, психогенетичне тестування й медико-генетичне консультування – з метою ідентифікації та нейтралізації факторів, які блокують соціальну мобільність, емоційно-когнітивну мотивацію та здатність населення до активної участі в економічному житті громад. Запропонований до використання на практиці сценарно-орієнтований алгоритм управління – спирається не лише на економіко-промислому логіку, але й на когнітивно-медичну адаптацію населення, інтеграцію послуг з ментального здоров'я, генетичного скринінгу, систем локальної підтримки вразливих груп. Саме це і дозволяє перейти від абстрактної індустріалізації до реальної людиноцентричної індустріальної реабілітації, що враховує як інфраструктурні, так і біоповедінкові ризики.

При цьому, типові сценарії, які викладені в аналітичній таблиці, не лише узагальнюють архітектуру гібридних моделей, але й виступають інструментом системної взаємодії соціальної, економічної, медико-генетичної та когнітивно-поведінкової політики в контексті повоєнного відновлення. Їх впроваджен-

ня може і має супроводжуватись формуванням мультидисциплінарних пілотів у громадах – із обов'язковим компонентом скринінгу СНБ, ідентифікації генетичних ризиків вразливості до стресу, соціальної апатії, зниження працездатності, тощо. Отже, запропонована модель гібридної індустріальної реабілітації монофункціональних міст має розглядатися як просторово-інституційна та когнітивно-медична платформа, що інтегрує логіку зеленого розвитку, сценарної адаптації, медико-соціальної підтримки й стратегій генетичного добробуту. Її вивірене й міждисциплінарне впровадження – закладе нову архітектоніку соціально справедливого і психо-екологічно безпечного просторового відновлення країни.

**РОЗДІЛ 5.
ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ І КРЕДИТНІ РИЗИКИ
СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС У МОДЕРНІЗАЦІЇ
ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ**

**5.1 Досвід ЄС у модернізації промислової політики
та управлінні фінансовими ризиками**

Співпраця України з ЄС у сфері економіки набуває стратегічного значення, особливо в контексті модернізації промислової політики та післявоєнного відновлення. Євроінтеграція відкриває для України доступ до спільного ринку, фінансових ресурсів і передових практик ЄС, що має сприяти інноваційному розвитку промисловості. Водночас постають питання забезпечення фінансової стійкості держави та керування кредитними ризиками в умовах значної зовнішньої підтримки і структурних реформ.

Фінансова стійкість у цьому контексті означає здатність фінансової системи України протистояти шокам (зокрема воєнним та економічним) і виконувати зобов'язання, не втрачаючи макроекономічної рівноваги. Кредитні ризики – це ймовірність невиконання боргових зобов'язань позичальниками, як внутрішніми (у межах банківського сектора України), так і зовнішніми (у відносинах з іноземними кредиторами). В умовах повномасштабної війни з росією роль міжнародної допомоги, особливо з боку ЄС, стала критичною для фінансової стабільності України. Безпрецедентні обсяги офіційної підтримки дозволяють фінансувати значний бюджетний дефіцит і підтримувати міжнародні резерви на рекордних рівнях. З іншого боку, нарощення боргового навантаження та перебудова економіки під євроінтеграцій-

ні вимоги породжують нові ризики, зокрема кредитні ризики як для державних фінансів, так і для банківської системи.

ЄС пройшов тривалий шлях трансформації промислової політики – від підтримки окремих галузей у післявоєнні десятиліття до сучасної стратегії, що поєднує інновації, зелений перехід та цифрову економіку. Ключовий підхід нинішньої промислової політики ЄС – це горизонтальні заходи для всього промислового сектору: створення сприятливого бізнес-клімату, підтримка малого і середнього підприємництва, стимулювання впровадження новітніх технологій і забезпечення рівних умов конкуренції. На відміну від практики минулого, ЄС здебільшого відмовився від політики «надання переваг» окремим компаніям чи галузям – діє суворий контроль за державною допомогою (антимонопольне законодавство ЄС).

Це дозволило уникнути викривлень конкуренції на спільному ринку та підвищити загальну конкурентоспроможність європейських виробників. В результаті сформована модель промислової політики ЄС зосередилась на довгострокових факторах конкурентоспроможності, а не на дотаціях збитковим підприємствам⁷⁵. Для України, яка стоїть на шляху розробки ефективної стратегії промислового розвитку, європейський досвід є надзвичайно цінним: досвід розробки та реалізації промислової політики ЄС може бути використаний для формування нової стратегії промислового розвитку України. Зокрема, заходи з підвищення конкурентоспроможності та розвитку підприємництва, які успішно працюють у ЄС, доцільно інтегрувати в українську промислову політику.

⁷⁵ Ципліцька О. О., Яненко І. Г. Промислова політика Європейського Союзу: інституціональні передумови формування та особливості реалізації. *Проблеми економіки*. 2018. № 2 (36). С. 44-47. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-2_0-pages-44_50.pdf

Одним із актуальних пріоритетів ЄС є екологічна та цифрова модернізація промисловості (так звана подвійна трансформація – green&digital). У 2019 році Єврокомісія представила Європейський зелений курс (Green Deal), що передбачає досягнення кліматичної нейтральності економіки до 2050 року, і вже в його рамках у 2020 році було оновлено промислову стратегію для Європи. Ця стратегія націлена на розвиток чистих технологій, енергоефективність, циркулярну економіку, а також зміцнення стратегічної автономії ЄС у критично важливих секторах (наприклад, виробництво напівпровідників, батарей, переробка сировини тощо).

Для реалізації цих цілей ЄС впроваджує інструменти фінансової підтримки, зокрема програми спільного інвестування. Прикладом може слугувати Програма Important Projects of Common European Interest (IPCEI), в межах якої державам-членам дозволено об'єднувати ресурси і навіть відступати від стандартних правил державної допомоги для підтримки інноваційних проектів у промисловості. Такі проекти (зараз діють IPCEI в галузі мікроелектроніки, водню, хмарних технологій тощо) фінансуються державами та приватними компаніями спільно, але під координацією Єврокомісії, що зменшує ризики дублювання зусиль і підвищує шанси на успіх. Україна може перейняти цей підхід, зокрема через участь у європейських технологічних партнерствах або шляхом створення консорціумів з європейськими фірмами для реалізації інфраструктурних та інноваційних проектів. Це не лише сприятиме впровадженню нових технологій, але й дозволить розділити фінансові ризики між кількома сторонами.

Управління фінансовими ризиками в контексті промислової політики ЄС здійснюється за допомогою розвинутої системи інститутів та інструментів. Одним із ключових є Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – фінансова установа ЄС, яка надає довгострокові кредити на вигідних умовах для проектів розвит-

ку. ЄІБ фактично виконує роль державного (наднаціонального) банку розвитку, залучаючи кошти під низькі відсотки (завдяки найвищому кредитному рейтингу AAA) і спрямовуючи їх на пріоритетні напрями (транспорт, енергетика, МСП, кліматичні проекти). У післякризовий період 2014–2020 рр. ЄІБ разом з Єврокомісією реалізував так званий «план Юнкера» (Європейський фонд стратегічних інвестицій, EFSI), який використовував механізм гарантій з бюджету ЄС для залучення приватних інвестицій. Цей механізм став класичним прикладом деризикації (de-risking): за рахунок того, що ЄС взяв на себе частину ризиків через гарантії, вдалося «мобілізувати» значний приватний капітал у проекти, які вважалися надто ризикованими для інвесторів у інших умовах⁷⁶.

Загалом EFSI дозволив протягом 2015–2020 рр. залучити понад €500 млрд інвестицій, надавши гарантій лише на €33 млрд зі спільного бюджету ЄС. Цей досвід доводить ефективність прогресивної деризикації – тобто поступового нарощування участі держави у фінансуванні інноваційних проектів з одночасним залученням приватного сектору. Наразі в ЄС діє наступник «плана Юнкера» – програма InvestEU⁷⁷, яка об’єднує різні інвестиційні інструменти і теж працює через систему гарантій та партнерство з ЄІБ, надаючи фінансування і для третіх країн, включно з Україною.

Для управління банківськими ризиками в ЄС створена Банківська спілка, що включає єдиний механізм нагляду (через Європейський центральний банк для системно важливих банків) і єдиний механізм вирішення проблемних банків (фонд консолідації та процедури впорядкованого банкрутства). Хоча Україна

⁷⁶ Skyrman V. Industrial policy, progressive derisking, and the financing of Europe's green transition, ÖFSE Working Paper, No. 78, Austrian Foundation for Development Research (ÖFSE), Vienna, 2024. <https://doi.org/10.60637/2024-wp78>

⁷⁷ InvestEU. URL: https://investeu.europa.eu/index_en

поки що не є членом Банківського союзу, вона поступово приводить регуляторні норми у відповідність до європейських. Важливим аспектом є впровадження в Україні системи гарантування вкладів, подібної до європейської, та посилення вимог до капіталу банків. НБУ у 2023 році розпочав оцінку Індексу фінансового циклу та планує використати його для макропруденційної політики⁷⁸ – це інструмент, який застосовують центробанки ЄС для превентивного виявлення напруги на кредитних ринках. Також українські банки поступово впроваджують стандарти ESG-ризик менеджменту (екологічних, соціальних та управлінських ризиків) у свою діяльність⁷⁹, що є новою вимогою і для європейських фінансових установ. Таким чином, відбувається інтеграція України у європейський фінансовий простір не лише на рівні капіталів, але й на рівні регуляторних практик, що сприяє кращому управлінню ризиками.

Варто підкреслити і досвід нових держав-членів ЄС, які пройшли шлях євроінтеграції у 2000-х рр., що також може слугувати моделлю для України. Наприклад, Польща та Литва значно модернізували свої фінансові сектори під час вступу до ЄС. Литва використала процес вступу для проведення структурних реформ і зараз її банківська система повністю інтегрована в євროзону, а ВВП на душу населення за 20 років зріс у 4 рази⁸⁰.

⁷⁸ Національний банк України. Звіт: Фінансова стійкість України. 2025. червень. 48 с.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Sologub I. The future of the financial sector in Ukraine and the EU: policy discussions at the 9th NBU conference. Economics. July 2025. URL: <https://voxukraine.org/en/the-future-of-the-financial-sector-in-ukraine-and-the-eu-policy-discussions-at-the-9th-nbu-conference#:~:text=Vitas%20Vasiliauskas%20recalled%20that%20Lithuania,introduction%20of%20the%20euro%20increased>

Рис. 5.1. Досвід ЄС у модернізації промислової політики та управлінні фінансовими ризиками

Джерело: складено автором.

Польща змогла залучити величезні європейські інвестиції, одночасно підтримуючи макростабільність – її успіх пов’язують із побудовою ефективних державних інституцій та використанням коштів ЄС на продуктивні цілі. Польські фахівці зараз діляться досвідом з українськими – діє програма Twinning-проектів: так, регулятори Польщі, Іспанії та Литви допомагають НБУ вдосконалити нагляд за небанківським фінансовим сектором і підвищити кіберстійкість фінансової системи України⁸¹. Цей peer learning (взаємне навчання) є цінним нематеріальним аспектом співпраці з ЄС, що допомагає Україні запроваджувати

⁸¹ Sologub I. The future of the financial sector in Ukraine and the EU: policy discussions at the 9th NBU conference. Economics. July 2025. URL: <https://voxukraine.org/en/the-future-of-the-financial-sector-in-ukraine-and-the-eu-policy-discussions-at-the-9th-nbu-conference#:~:text=Vitas%20Vasiliauskas%20recalled%20that%20Lithuania,introduction%20of%20the%20euro%20increased>

найкращі європейські практики управління фінансовими ризиками.

Досвід ЄС у модернізації промислової політики та фінансової сфери демонструє важливість системного, інституційного підходу. По-перше, необхідні стратегічні орієнтири розвитку промисловості, зосереджені на інноваціях і конкурентоспроможності (як в стратегії «Європа 2020» чи новій промисловій стратегії ЄС). По-друге, важливо залучати довгий дешевий капітал через інститути розвитку (ЄІБ, національні банки розвитку) та механізми гарантування, які знижують кредитні ризики для приватних інвесторів. По-третє, слід забезпечувати фінансову стійкість через жорсткі нормативи і наднаціональний нагляд, аби банки і фінансові ринки могли витримати потенційні кризи. Усі ці елементи вже поступово впроваджуються в Україні за підтримки ЄС. У наступному підрозділі розглянемо, які загрози залишаються актуальними та які кроки слід зробити для посилення фінансової безпеки України на шляху до членства в ЄС.

5.2 Фінансова стійкість України в умовах євроінтеграції

Війна та пов'язана з нею економічна криза поставили фінансову систему України перед безпрецедентними викликами. У 2022 році ВВП України знизився на 29,1 % через повномасштабне вторгнення Росії, а консолідований бюджетний дефіцит без урахування грантів сягнув 26,5 % ВВП, що свідчить про хронічний дисбаланс державних фінансів на тлі різкого зростання воєнних видатків⁸².

⁸² Статистичний щорічник України. 2022 рік. Київ, 2023. Державна служба статистики України.

Для запобігання фінансовому колапсу Україна залучила масштабну міжнародну підтримку. З початку повномасштабного вторгнення і до середини 2025 року Україна отримала понад \$133 млрд зовнішнього фінансування на бюджетні потреби⁸³. Найбільшим донором виступає ЄС: у 2023–2024 роках внесок Team Europe (ЄС інституції та держави-члени) оцінюється більш ніж у €30 млрд щорічно на покриття дефіциту бюджету України⁸⁴. Зокрема, у 2023 році було започатковано нову програму макрофінансової допомоги ЄС обсягом €18 млрд (пакет MFA, відомий як механізм ERA – Extraordinary Revenue Acceleration, що фінансується за рахунок доходів від заморожених російських активів) та анонсовано Ukraine Facility на €50 млрд для довгострокового відновлення⁸⁵.

Міжнародна допомога стала ключовою передумовою макроекономічної стабільності: вона компенсує високі дефіцити бюджету та зовнішніх рахунків і дозволяє утримувати державні фінанси в керованому стані. Значні обсяги зовнішньої підтримки нівелюють фіскальні та боргові виклики, спричинені війною в країні.

Міжнародні резерви України завдяки фінансовій допомозі партнерів досягли історично максимальних значень – близько \$39 млрд станом на середину 2023 року – і залишаються на високому рівні⁸⁶. Це дало НБУ простір пом'якшувати валютні обмеження та утримувати фіксований курс гривні без втрати резервів. Зокрема, протягом 2023–2024 рр. НБУ поступово зняв обмеження на валютному ринку, не спровокувавши дестабілізації, оскільки резерви поповнювалися за рахунок своєчасних трансів від ЄС, США, МВФ та інших донорів. За даними НБУ, у

⁸³ Національний банк України. Звіт: Фінансова стійкість України. 2025. червень. 48 с.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само, с.10.

⁸⁶ Там само, с. 11.

2025 році зовнішня допомога дозволила профінансувати поточний дефіцит бюджету України та навіть авансом покрити частину потреб 2026 року⁸⁷. Таким чином, координація зусиль ЄС, МВФ та інших кредиторів створила підґрунтя для підтримання макрофінансової стійкості України у воєнний період.

5.3 Кредитні ризики: внутрішні та зовнішні аспекти

Внутрішні кредитні ризики пов'язані зі спроможністю українських позичальників – як бізнесу, так і населення – обслуговувати свої борги в умовах війни та післявоєнної відбудови. За даними НБУ, якість кредитних портфелів банків поступово поліпшується навіть у складних умовах.

Частка проблемних кредитів (NPL) протягом 2023 року зменшилася: станом на початок 2025 року частка непрацюючих кредитів у банківській системі становила близько 37% валового портфеля, а якщо виключити так звані «старі» токсичні борги, що залишилися ще з попередніх криз, то близько 20%⁸⁸. Це все ще дуже високий рівень у порівнянні з країнами ЄС, де консолідований показник NPL для банків Єврозони у 2023 році дорівнював лише ~1,9%⁸⁹. Проте тенденція для України позитивна: показник NPL вперше за багато років почав стабільно знижуватися, а банки наростили обсяги резервування. Це означає, що банки проактивно управляють кредитним ризиком, списують безнадійну заборгованість і формують резерви, тим самим підвищуючи стійкість до можливих шоків.

⁸⁷ Там само, с. 12.

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ EU banks NPL Heatmaps. EU banks NPL Heatmaps | NPL ratio stable in Q2 but modest asset- Financial Institutions quality deterioration to persist. 4 October 2024. URL: <https://www.scopeeratings.com/ScopeRatings/Api/api/downloadstudy?id=47fe6fb6-6773-42fb-ac5c-3a9335469260>

Зовнішні кредитні ризики для України проявляються у двох основних вимірах: ризик суверенного боргу та ризики залучення зовнішнього фінансування для приватного сектору. З одного боку, Україна залежна від офіційних кредиторів і доступ до ринків капіталу залишається закритим через низькі рейтинги. З іншого боку, зовнішні ризики приватного сектора наразі обмежені, оскільки український корпоративний сектор до війни вже суттєво скоротив залежність від зовнішніх запозичень.

Таблиця 5.1. Внутрішні та зовнішні кредитні ризики України

Категорія ризику	Суть	Поточна ситуація	Порівняння з ЄС	Можливі рішення
Внутрішні (банківський сектор)	Непрацюючі кредити (NPL), спроможність бізнесу та населення обслуговувати борги	NPL ~37% (20% без «старих» боргів)	У ЄС середній показник NPL ~1,9%	Активне резервування, списання токсичних боргів, впровадження стандартів Базель III
Зовнішні (державний та приватний борг)	Ризик суверенного боргу, відсутність доступу до ринків капіталу, обмеженість інвестицій	Бюджет фінансується зовнішніми кредитами та грантами, ринок капіталу фактично закритий	У країнах ЄС доступ до ринку запозичень стабільний	Гарантії ЄС, трастові фонди для страхування інвестицій, залучення грантів замість боргу

Джерело: складено автором на основі ^{90,91}

⁹⁰ EU banks NPL Heatmaps. EU banks NPL Heatmaps | NPL ratio stable in Q2 but modest asset- Financial Institutions quality deterioration to persist. 4 October 2024. URL: <https://www.scopeeratings.com/ScopeRatings/Api/api/downloadstudy?id=47fe6fb6-6773-42fb-ac5c-3a9335469260>

Частка зовнішнього боргу нефінансових компаній знизилася за останні роки, а прямі іноземні інвестиції в Україну призупинилися після початку війни. Післявоєнна відбудова вимагатиме значних зовнішніх вливань капіталу – як інвестицій, так і кредитів – що може підвищити зовнішній борг приватного сектора. Проте очікується, що значну роль відіграватимуть саме капітальні гранти та інвестиції від ЄС та інших партнерів, а не лише боргове фінансування. ЄС уже зараз сприяє залученню ресурсів для українського бізнесу через Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), що надають позики під гарантії ЄС. Також розглядається створення спеціального трастового фонду донорів для страхування військових ризиків інвестицій в Україну, аби знизити кредитний ризик для міжнародних компаній, які готові заходити на український ринок. Такий підхід відповідає досвіду ЄС у фінансуванні інфраструктурних і промислових проєктів.

Отже, попри війну, внутрішній банківський сектор України демонструє помірне покращення якості активів завдяки активному управлінню ризиками і підтримці держави та партнерів. Натомість зовнішні боргові ризики залишаються високими, але стримуються безпрецедентними заходами офіційних кредиторів (мораторії на виплати, пільгові умови нових позик, перспектива списань). Успішна модернізація промисловості потребуватиме мінімізації цих ризиків, у чому корисним є вивчення і адаптація досвіду Європейського Союзу.

⁹¹ Національний банк України. Основні показники банківського сектора (статистика). Офіційний сайт НБУ. 2023-2025. (Динаміка достатності капіталу, ліквідності, NPL в банках України).

5.4 Потенційні загрози та шляхи посилення фінансової безпеки України в рамках євроінтеграції

Попри позитивні зрушення, Україна продовжує зіштовхуватися з численними загрозами для фінансової безпеки в процесі інтеграції до ЄС. Однією з головних є невизначеність безпекової ситуації – продовження війни або її ескалація може підірвати навіть найстійкіші фінансові розрахунки. Тому базовою передумовою фінансової стійкості залишається досягнення миру та відновлення нормальної економічної діяльності на всій території країни. Втім, існують і інші суттєві ризики економічного та фінансового характеру. Серед них – ризик припинення або скорочення зовнішньої підтримки. Бюджет України нині критично залежить від фінансової допомоги Заходу (майже половина доходів – гранти і пільгові кредити). Якщо через політичні зміни чи інші причини обсяг допомоги ЄС і США зменшиться, Україні загрозуватиме різке посилення бюджетної кризи, емісійне фінансування дефіциту і як наслідок – інфляція та девальвація. Наразі ця загроза пом'якшується довгостроковими зобов'язаннями партнерів (ЄС анонсував Ukraine Facility на 4 роки), але Україні слід готуватися до більшої самостійності в середньостроковому періоді.

Крім того, інтеграція з ЄС вимагає впровадження сотень нормативних актів, які складають *acquis communautaire*⁹². Зволікання або вибіркове виконання реформ може не лише загальмувати вступ, а й підірвати довіру інвесторів і донорів. Наприклад,

⁹² Від фр. *acquis communautaire*, дослівно – «спільний доробок Співтовариства» – це сукупність правових норм, принципів, практик, інституційних рішень та зобов'язань, які сформувалися в межах Європейського Союзу з моменту його створення. Для країн-кандидатів, в тому числі України, прийняття *acquis communautaire* означає приведення національного законодавства, політики та інституцій у відповідність до норм ЄС.

у фінансовому секторі критично важливо забезпечити верховенство права: захист прав кредиторів, дієву судову систему для розгляду фінансових спорів, прозорість корпоративного управління в держбанках. Без цього навіть фінансова підтримка ЄС не гарантуватиме ефективного відновлення.

Частиною фінансової безпеки є спроможність домогосподарств протистояти шокам. Європейський досвід демонструє, що фінансова грамотність і захист прав споживачів фінпослуг є важливою складовою стійкої фінансової системи. Українським регуляторам варто продовжувати програми просвіти, впроваджувати європейські стандарти розкриття інформації для банків та небанківських установ, аби позичальники не потрапляли у «боргові пастки» (особливо актуально для мікрокредитування).

В рамках євроінтеграції Україні поставлені завдання щодо зміцнення інституційної спроможності та верховенства права. Зокрема, триває реформування митниці з впровадженням «митного безвізу» з ЄС, що має зменшити тіньові потоки та збільшити доходи бюджету. Активно співпрацюють антикорупційні органи України з європейськими (OLAF, Європол), оскільки протидія корупції – обов'язкова передумова ефективного використання коштів ЄС. Всі ці кроки сприяють фінансовій стабільності, адже зменшують витoki ресурсів і підвищують довіру інвесторів. Важливо завершити судову та антикорупційну реформи, аби сформувати довіру – як всередині країни (у підприємців, домогосподарств), так і з боку міжнародних партнерів.

Підсумовуючи, можна окреслити, що Україна вже зараз закладає фундамент для успішної фінансової інтеграції з ЄС: проводяться реформи, залучаються ресурси, переймається досвід. Проте шлях до повноправного членства потребує постійної уваги до фінансової безпеки. Необхідно балансувати між залученням зовнішніх ресурсів і підтриманням керованого боргового навантаження, між лібералізацією фінансових ринків і запобіганням деструктивним відтокам капіталу, між стимулюванням

економіки і стримуванням інфляційних процесів. Євроінтеграція виступає своєрідним «якорем» для економічної політики – встановлює орієнтири та рамки, в яких фінансова система України має стати зрілою і стійкою. Виконання цих умов не тільки наблизить Україну до членства в ЄС, а й саме по собі означатиме вищий рівень добробуту та безпеки для українських громадян.

Отже, Україна входить у вирішальну фазу європейської інтеграції, що збігається з історичним викликом відновлення після війни. У таких обставинах фінансова стійкість країни та ефективне управління кредитними ризиками набувають першорядного значення. Безпрецедентна фінансова допомога від ЄС та інших партнерів допомогла Україні уникнути колапсу державних фінансів у воєнний час, профінансувати критичні видатки та підтримати макроекономічну стабільність.

ЄС взяв на себе функцію головного донору, мобілізувавши близько €150 млрд всебічної підтримки (включно з військовою та гуманітарною) станом на середину 2025 року, що навіть перевищило допомогу США⁹³. Ця підтримка, значною мірою надана у формі пільгових кредитів та грантів, нівелювала вплив масштабного бюджетного дефіциту та зберегла довіру до гривні. Водночас залежність від зовнішніх вливань висвітлює необхідність поступового відновлення самодостатності економіки – питання, яке належить вирішувати Україні в довгостроковій перспективі. Внутрішні кредитні ризики банківського сектору залишаються під контролем, а якість активів покращується, проте рівень проблемних кредитів залишається високим.

Українські банки змогли пройти пікову фазу шоку без масових банкрутств, завдяки підтримці НБУ та державним гарантіям. Водночас у порівнянні з європейськими країнами показник проблемних кредитів в Україні залишається завищеним (у ЄС

⁹³ European Parliamentary Research Service. State of Play: EU support to Ukraine. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775834/EPRS_BRI\(2025\)775834_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775834/EPRS_BRI(2025)775834_EN.pdf)

середній NPL < 2%)⁹⁴. Це означає, що банківський сектор потребує подальшого очищення та капіталізації. Успішна реалізація стратегії роботи з проблемними активами та гармонізація регуляторних вимог з європейськими (Базель III, директиви ЄС) мають довести цей процес до кінця. Позитивним знаком є те, що українські банки вже тепер працюють за принципами, близькими до європейських, і входять у фазу посткризового відновлення.

Європейський досвід модернізації промисловості та управління ризиками є критично важливим орієнтиром для України. Політика ЄС у промисловому секторі довела ефективність горизонтальних заходів – підтримки інновацій, МСП, конкуренції – на противагу застарілим підходам ручного управління галузями⁹⁵.

Найуспішніші практики ЄС можуть і мають бути адаптовані в Україні вже зараз. Досвід країн Східної Європи показує, що євроінтеграція може стати каталізатором економічного ривка: Литва та Польща після вступу до ЄС досягли багатократного зростання ВВП на душу населення та рівня життя⁹⁶. В основі

⁹⁴ EU banks NPL Heatmaps. EU banks NPL Heatmaps | NPL ratio stable in Q2 but modest asset- Financial Institutions quality deterioration to persist. 4 October 2024. URL: <https://www.scooperatings.com/ScopeRatings/Api/api/downloadstudy?id=47fe6fb6-6773-42fb-ac5c-3a9335469260>

⁹⁵ Ципліцька О. О., Яненкова І. Г. Промислова політика Європейського Союзу: інституціональні передумови формування та особливості реалізації. *Проблеми економіки*. 2018. № 2 (36). С.44. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-2_0-pages-44_50.pdf

⁹⁶ VoxUkraine. The future of the financial sector in Ukraine and the EU: policy discussions at the 9th NBU conference – 11 липня 2025. (Конференція НБУ за участі представників ЄС; обговорення інтеграції фінансових ринків та уроків для України). URL: <https://voxukraine.org/en/the-future-of-the-financial-sector-in-ukraine-and-the-eu-policy-discussions-at-the-9th-nbu-conference#:~:text=Like%20Lithuania%2C%20today%20Poland%20is, factor%20that%20allowed%20Poland%20to>

цього успіху – структурні реформи, притік інвестицій та доступ до єдиного ринку. Для України цей досвід вказує на необхідність поєднання промислової політики (орієнтованої на інновації) з фінансовою політикою (орієнтованою на стабільність та інвестиції). ЄС надає як фінансові ресурси, так і експертизу в управлінні ними: програми Twinning, консультативна допомога у сфері регулювання, спільні проекти з ЄІБ та ЄБРР виступають "провідниками" європейських стандартів в українську практику. Зокрема, інструменти деризикації, що широко застосовуються в ЄС (гарантії, страхування інвестицій), слід максимально залучати для фінансування відбудови України.

На завершення, можна констатувати: євроінтеграція виступає для України потужним імпульсом до зміцнення фінансової системи та модернізації економіки. Завдяки партнерству з ЄС Україна отримує не лише матеріальні ресурси, але й дорожню карту реформ та доступ до найкращих управлінських практик. Фінансова стійкість і контрольовані кредитні ризики – необхідні умови успіху на цьому шляху. Реалізація окреслених заходів дозволить Україні не тільки виконати критерії вступу до ЄС, але й закласти фундамент довготривалого стійкого розвитку, де промислова політика підкріплена надійним фінансовим фундаментом.

**РОЗДІЛ 6.
ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС –
ПРІОРИТЕТНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ
ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ТА ЄС
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

**6.1 Потреба розвитку оборонно-промислового комплексу
в умовах зростання глобальної нестабільності**

Концепція сталого розвитку ООН передбачає, що досягнення суспільного прогресу можливо лише в умовах мирного існування. В пакеті Цілей сталого розвитку (ЦСР) визначено Ціль 16 - «Мир та справедливість. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку...»⁹⁷, значення якої нині стала надзвичайно вагомою. Це пов'язано з загостренням глобальної нестабільності та поширенням збройних конфліктів, які перекреслюють всі зусилля по досягненню сталого розвитку. Найгострішим серед сучасних конфліктів є тривала війна в Україні, спровокована у 2022 році Росією, яка зумовила величезні втрати матеріальних і людських ресурсів, масштабні екологічні лиха не лише для України, але й для багатьох країн Європи.

Проблемам нестабільності, конфліктів, війни та миру присвячено безліч досліджень і публікацій у світі й Україні. Провідний соціолог сучасності Ульріх Бек розробив концепцію «*суспільства ризику*», в якій обґрунтовує, що нині для усього світу властива акумуляція низки ризиків, таких як: ядерний,

⁹⁷ 17 Цілей сталого розвитку. Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

інформаційний, екологічний, фінансовий, військовий, терористичний, біохімічний. Суспільство ризику чревате катастрофами, тому його нормальним станом може стати надзвичайний стан. Причинами цього є неконтрольовані та нерегульовані наслідки діяльності людини та глобалізаційні процеси, які породжують наднаціональні та нектласові глобальні загрози⁹⁸.

В останні десятиліття проблема глобальної нестабільності наскільки загострилася, що Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) регулярно здійснює оцінку і прогнози глобальних ризиків та щорічно публікує відповідні звіти (The Global Risks Report), визначає довгострокові тренди з 10-річним горизонтом. Його аналітики досліджують ризики за п'ятьма категоріями: економічні, екологічні, геополітичні, соціальні та технологічні. За оцінкою 2017 року, найбільш загрозливими для суспільства за ступенем вірогідності були екологічні ризики, а за рівнем впливу - геополітичні (великомасштабні терористичні атаки та застосування зброї масового ураження). Причинами були: неефективність глобального або регіонального управління; падіння держави або криза; неефективність національного регулювання; зброя масового знищення; конфлікт інтересів; терористичні атаки⁹⁹. У Звіті 2020 року за рівнем вірогідності на першому місці були також екологічні загрози, однак зверталася увага на посилення між державами економічної конфронтації та внутрішньополітичної поляризації. А серед загроз по вагомості впливу на другому місці було визначено зброю масового ураження¹⁰⁰. У Звіті 2025 року відзначалося поглиблення геополітичної та геоеко-

⁹⁸ Beck, Ulrich. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in Eine Andere Moderne. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1986. 396 p.

⁹⁹ The Global Risks Report 2017, 12th Edition: World Economic Forum, Geneva. 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf

¹⁰⁰ The Global Risks Report 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>

номічної напруженості. Визначено, що головним ризиком у 2027 році буде дезінформація та неправдива інформація, яка поширюється другий рік поспіль. При цьому більшість респондентів (23% із понад 900 експертів з усього світу) вважали, що у дворічному горизонті головним ризиком у відносинах між державами буде збройний конфлікт¹⁰¹. Також зроблено висновок, що у світі, де протягом останнього десятиліття спостерігається зростання кількості збройних конфліктів, *на порядку денному урядів починають домінувати міркування національної безпеки*.

Україна ще в 2014 році зазнала збройної агресії зі сторони Росії, тому для неї питання національної безпеки та захисту від зовнішніх воєнних загроз стало ключовим. Для його вирішення було прийнято низку важливих законодавчих актів: Закон «Про національну безпеку України» (2018 р.), Стратегію національної безпеки України (2020 р.), Стратегію воєнної безпеки України (2021 р.), в яких визначені засади, механізми та пріоритетні сфери забезпечення безпеки. Основою національної безпеки будь якої держави в умовах глобальної нестабільності й збройних конфліктів є збройні сили, здатні захистити країну від зовнішніх воєнних загроз, та *оборонно-промисловий комплекс (ОПК)*, спроможний забезпечити військових ефективними засобами захисту.

У Стратегії національної безпеки України визначено, що розвиток оборонних і безпекових спроможностей є однією із базових засад для унеможливлення збройної агресії проти України¹⁰². В ст. 61 і 62 Стратегії ставиться *завдання розвитку оборонно-промислового комплексу*, його військово-технічного співробітництва з іноземними партнерами, залучення сучасних тех-

¹⁰¹ The Global Risks Report 2025. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/digest/>

¹⁰² Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України"» від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

нологій в оборонну та суміжні галузі економіки та перетворення ОПК у драйвер економічного зростання. Війна та обумовлені нею потреби інтенсивного розвитку ОПК формують нові вимоги до промислової політики як України, так і країн Європи, на території якої відбувається збройне протистояння, які спрямовані на пріоритетний розвиток оборонного сектору промисловості.

6.2 Правові засади сучасної політики України та ЄС у сфері розвитку оборонно-промислового виробництва

30-річний період глобальної «розрядки» (кінець 1980-х – 2010-х), який наступив після Холодної війни, характеризувався зменшенням військової та політичної напруженості, сподіваннями на мир, активним міжнародним співробітництвом. В таких умовах зменшилася потреба у розвитку виробництва зброї, що призвело до згорнення та занепаду військово-промислового комплексу як в Україні, так і в країнах Європи. В Україні успадковані від СРСР досить значні потужності промислових підприємств оборонного призначення протягом усіх років незалежності деградували, розкрадалися і просто розвалювалися¹⁰³, а стратегії щодо розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу практично не було. Потреба в розвитку ОПК актуалізувалася після збройної агресії Росії у 2014 році.

Політика України стосовно розвитку оборонно-промислового комплексу формувалася передусім в правових документах безпекового характеру. У Воєнній доктрині України (2015 р.) ставилося завдання «підвищення спроможностей вітчизняного оборонно-промислового комплексу за рахунок впро-

¹⁰³ Кіреєв М. Оборонно-промисловий комплекс та його розвиток під час війни. *FINANCE.UA*. 2024. 3 січ. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/opk-ukrainy>

вадження новітніх військових технологій, створення максимально можливих замкнених циклів розроблення і виробництва найважливіших зразків озброєння, спеціальної і військової техніки, використання можливостей військово-технічного співробітництва з державами – стратегічними партнерами України»¹⁰⁴. Це положення отримало більш широке тлумачення в Стратегії національної безпеки України (2020 р.), де вказано на необхідність зміцнення експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу, активізації військово-технічного співробітництва з іноземними партнерами та створення спільних підприємств і нових робочих місць¹⁰⁵. У Стратегії воєнної безпеки України (2021 р.) відзначено, що успіх реалізації стратегії залежить від: достатності економічного потенціалу держави для нарощування можливостей оборонної промисловості щодо розроблення, виробництва і постачання силам оборони новітнього озброєння, військової та спеціальної техніки¹⁰⁶.

Стаття 30 Закону України «Про національну безпеку» (2018 р.) ставила завдання розробки *Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України*¹⁰⁷, яка була підготовлена

¹⁰⁴ Воєнна доктрина України. Затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#n8>

¹⁰⁵ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України"» від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

¹⁰⁶ Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

¹⁰⁷ Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>

та затверджена Указом Президента України у 2021 році¹⁰⁸. В ній визначено ціль державної військово-промислової політики – створення сучасного вітчизняного ОПК на основі новітніх технологій, який здатний задовольнити потреби України в озброєнні, військовій та спеціальній техніці для захисту держави (*вставка 1*). Визначалися напрями та умови розвитку ОПК, на основі аналізу світових тенденцій розвитку економіки, технологій та озброєнь було визначено пріоритети розвитку оборонно-промислового комплексу України. В Стратегії розвитку ОПК визначено, що завдання реформування і розвитку оборонно-промислового комплексу повинні здійснюватися на основі інновацій, сучасних технологій та форм організації воєнного виробництва, військово-технічної співпраці з іноземними партнерами.

Вставка 1.

Ціллю державної військово-промислової політики є створення на основі сучасних стандартів корпоративного управління та управління якістю, ефективної реалізації кадрового потенціалу конкурентоспроможного, високотехнологічного, функціонально збалансованого, економічно ефективного, фінансово-самодостатнього та прибуткового, раціонально диверсифікованого, ресурсо- та енергоефективного, цифровізованого вітчизняного оборонно-промислового комплексу, здатного задовольнити існуючі та перспективні потреби Збройних Сил України та інших військових формувань в озброєнні, військовій та спеціальній техніці.

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Затверджено Указом Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>

¹⁰⁸ Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Затверджено Указом Президента України від 20 серпня 2021 р. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>

Аналізуючи зміст Стратегії розвитку ОПК України 2021 р. слід відзначити, що вона є досить об'ємним документом, який охоплює різні аспекти розвитку оборонної промисловості. Однак документ викладено у формі побажань та намірів без чіткого формування завдань та механізмів їх реалізації, тому Стратегія фактично не стала інструментом модернізації ОПК. Кабінет Міністрів не розробив плану заходів щодо її реалізації, тому фахівці відзначають, що особливих зрушень в розвитку ОПК до початку повномасштабної війни не спостерігалось, а його загальна стагнація продовжувалася.

Досвід війни Росії проти України та зростання небезпеки для країн Європейського Союзу змусила їх приділити значну увагу питанням захисту та розвитку оборонно-промислового комплексу. У 2024 р. Єврокомісія представила ЄС першу в історії Європейську стратегію оборонної промисловості (EDIS). Відомий європейський фахівець із макрополітики Гунтрам Б. Вольф відзначає, що оборонний сектор довгий час був досить нехтуваним у процесі розробки політики, тому цей документ сприяє більш позитивній оцінці оборонної промисловості¹⁰⁹ (вставка 2).

EDIS визначає бачення європейської оборонно-промислової політики до 2035 року та спрямована на: зміцнення європейської промислової бази оборонних технологій (EDTIB) шляхом більшої співпраці та європейських інвестицій; покращення здатності європейської оборонної промисловості реагувати за будь-яких обставин та часових горизонтів; впровадити культуру оборонної готовності в усі політики ЄС; об'єднання з

¹⁰⁹ Guntram B. Wolff. The European defence industrial strategy: important, but raising many questions. *Bruegel*. 2024. 19 March. URL: <https://www.bruegel.org/analysis/european-defence-industrial-strategy-important-raising-many-questions>

Згідно зі стратегією, Європейська оборонна технологічна та промислова база (ЕОТПБ) – оборонна промисловість ЄС у широкому сенсі, включаючи малі та середні підприємства, що працюють у цьому секторі, – мала за оцінками оборот у 70 мільярдів євро та експорт на суму понад 28 мільярдів євро у 2021 році, працевлаштовуючи близько 500 000 осіб. Збільшення виробничих потужностей ЕОТПБ є важливим як для постачання боєприпасів та зброї Україні, так і для обороноздатності європейських країн.

Guntram B. Wolff. The European defence industrial strategy: important, but raising many questions. Bruegel. 2024. 19 March. URL: <https://www.bruegel.org/analysis/european-defence-industrial-strategy-important-raising-many-questions>

стратегічними, однодумними та міжнародними партнерами¹¹⁰. EDIS підкріплена новою Європейською оборонно-промисловою програмою (EDIP) для підвищення боєготовності і безпеки Європи. У межах EDIP передбачено бюджет у розмірі 1,5 млрд євро, який має бути доповнений додатковими коштами на розвиток української оборонно-технологічної промисловості та її тіснішої інтеграції і співпраці з ЄС¹¹¹.

¹¹⁰ EDIS | Наша спільна оборонно-промислова стратегія. *European Commission*. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edis-our-common-defence-industrial-strategy_en

¹¹¹ Презентована Європейська стратегія оборонної промисловості, яка передбачає активне долучення України. *Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції*. 2024. 5 берез. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/prezentovana-yevropejska-strategiya-oboronnoyi-promyslovosti-yaka-peredbachaye-aktyvne-doluchennya-ukrayiny/>

У березні 2025 р. Європейська комісія представила «Білу книгу з питань європейської оборони – Готовність 2030»¹¹². У ній, окрім багатьох безпекових проблем, розглядається питання зі створення у Європі сильної й конкурентоспроможної технологічної та оборонної промислової бази, напями її зміцнення шляхом використання нових технологій. Підкреслюється, що новий етап гонки озброєнь спровокував глобальну технологічну гонку, і що технології стануть основною характеристикою конкуренції. Це стосується і оборонного виробництва. Тому ставиться завдання сприяння тіснішій співпраці та ефективному масштабуванню європейської оборонної промисловості у розробленні, виробництві та просуванні систем озброєння.

Важливо, що Європейська стратегія оборонної промисловості спрямована також на посилення співробітництва з Україною і передбачає розвиток тісніших зв'язків з Україною через участь в ініціативах ЄС на підтримку оборонної промисловості та стимулювання співпраці між оборонною промисловістю ЄС та України. У Білій книзі з питань європейської оборони значну увагу приділено посиленню військової підтримки України, в тому числі її оборонної промисловості. При цьому відзначається висока інноваційність ОПК України та важливість його досвіду для модернізації оборонного комплексу ЄС (*вставка 3*).

Підкреслюється, що інтеграція української оборонної промисловості до Європейської оборонної технологічної та промислової бази (European defence technological and industrial base, EDТІВ) допоможе їй розвиватися, модернізуватися, консолідуватися та надавати економічно ефективну підтримку сектору безпеки та оборони.

¹¹² «Біла книга з питань європейської оборони – Готовність 2030»: план розбудови європейського оборонного потенціалу. НІСД. 2025. 24 берез. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/bila-knyha-z-pytan-yevropeyskoyi-oborony-hotovnist-2030-plan>

Безпосередня підтримка оборонної промисловості, зокрема через прямі замовлення на закупівлю від її оборонної промисловості державами-членами для передачі Україні. У 2025 р. орієнтовна виробнича потужність української оборонної промисловості досягне приблизно 35 млрд євро. З цією метою Україна могла би використати кредит ЄС, який є частиною ініціативи G7 з прискорення надзвичайних доходів (ERA). Україна використовує свій досвід з передовою для постійної адаптації та модернізації обладнання, набувши статусу провідної лабораторії в галузі оборонних і технологічних новацій.

«Біла книга з питань європейської оборони – Готовність 2030»: план розбудови європейського оборонного потенціалу. НІСД. 2025. 24 берез. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/bila-knyha-z-pytan-yevropeyskoyi-oborony-hotovnist-2030-plan>

6.3 Розвиток ОПК України в умовах повномасштабної війни

Потреба України в розвитку ОПК суттєво зросла внаслідок збройної агресії Росії у 2014 р., що спонукало уряд до більш активної підтримки розвитку оборонної промисловості. Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) відзначили, що з 2015 по 2019 рік істотно збільшено фінансування розроблення, виробництва, ремонту та модернізації озброєння та військової техніки, налагоджено через оборонні інституції міжнародну співпрацю, визначено у стратегічних та програмних документах держави сталий розвиток оборонної

промисловості як один з пріоритетних напрямів¹¹³. Також протягом 2014-2019 років були розроблені нові зразки ракетного озброєння, протитанкові комплекси, самохідні гаубиці, легка бронетехніка, зенітно-ракетні комплекси, бронезилети, безпілотники, форменний одяг тощо. В оборонно-промисловому комплексі функціонувало близько 300 підприємств, установ і організацій, в яких було зайнято понад 250 тис. осіб. Планувалося запустити в серійне виробництво ракети «Нептун», самохідні артилерійські установки «Богдана», РСЗВ «Верба» та ще декількох видів нової зброї¹¹⁴. Однак, зміна влади у 2019 р. та недостатнє усвідомлення нею реальності загроз війни призвели до скорочення виробництва зброї. Аналітики відзначають, що у 2021 році частина заводів, які виробляли боєприпаси й інше військове спорядження, були переведені на скорочений робочий тиждень, їхні робітники або звільнялися, або йшли у неоплачувані відпустки. Це мало негативні наслідки для забезпечення ЗСУ в умовах значного дефіциту зброї у перший рік війни.

В період повномасштабної війни актуальність дослідження стану і розвитку оборонно-промислового комплексу суттєво зросла, оскільки він у значній мірі визначає спроможність ЗСУ до ведення бойових дій та захисту а також спроможності вітчизняної промисловості до відновлення та розвитку. У статті В. Нікітченко, В. Гмирі та О. Костюк аналізується розвиток української оборонної промисловості в умовах сучасної війни, її

¹¹³ «В умовах сьогодення Україна демонструє позитивну динаміку розвитку оборонної промисловості»: експертка НІСД взяла участь у Міжнародній конференції з корпоративного управління. *НІСД*. 2020. 8 груд. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/v-umovakh-sogodennya-ukraina-demonstrue-pozitivnu-dinamiku-rozvitku>

¹¹⁴ Кіреєв М. Оборонно-промисловий комплекс та його розвиток під час війни. *FINANCE.UA*. 2024. 3 січ. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/opk-ukrainy>

проблеми та перспективи¹¹⁵. В публікації М. Кіреєва відзначається, що Україна внаслідок окупації та руйнування в ході воєнних дій втратила десятки критично важливих виробництв, тому збитки вітчизняного ОПК складають щонайменше кілька десятків мільярдів гривень. Також висвітлюються здобутки української оборонки попри значні втрати підприємств ОПК, відзначається можливість створення нового високотехнологічного виробництва (*вставка 4*).

Вставка 4.

Війна завжди є унікальною можливістю для розвитку промисловості, насамперед – оборонної. Для України це вікно можливостей тим більш перспективне, що вітчизняна оборонка може зробити технологічний ривок від спадщини Радянського Союзу, на якій вона й трималася всі роки Незалежності, до освоєння надсучасних технологій, якими з нами діляться оборонні галузі США й інших провідних країн світу. Ідеться про створення в Україні фактично нового оборонно-промислового комплексу, який буде спиратися на нові виробничі технології.

Кіреєв М. Оборонно-промисловий комплекс та його розвиток під час війни. FINANCE.UA. 2024. 3 січ. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/opk-ukrainy>

Слід відзначити, що внаслідок обмеженості статистичної інформації, виникають труднощі з аналізом стану і динаміки ОПК України. Дослідники відзначають, що Україна, маючи високий рівень виробничих можливостей та технологічних досягнень оборонної промисловості, змогла за роки війни наростити

¹¹⁵ Нікітченко В., Гмиря В., Костюк О. Оборонна промисловість України та її роль у забезпеченні безпеки і оборони держави. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2024. № 20(2). С. 65-71. <https://doi.org/10.37701/dndivsovt.20.2024.09>

випуск низки видів озброєння, таких як артилерія та важкі боеприпаси, бронетехніка, дрони, засоби радіоелектронної боротьба та ін. За період 2022-2023 рр. виробництво мінометних боеприпасів зросло у 42 рази, артилерійських боеприпасів – у 2,8 рази, бронетехніки – у 3,4 рази¹¹⁶.

Нааявна статистична інформація промислового виробництва також показує динамічне зростання випуску тих видів продукції оборонного сектору промисловості, за якими є доступні дані (табл. 6.1).

Дані таблиці свідчать, що щорічні темпи зростання обсягів реалізованої продукції (РП) оборонних галузей промисловості було значно вищим за динаміку реалізованої продукції переробної промисловості. Особливо суттєво (майже в 16 раз) зросло виробництво зброї та боеприпасів, у 4,6 рази збільшилося виробництво військових транспортних засобів, та у 2,3 рази виробництво літальних апаратів. Стагнація багатьох інших видів промислової діяльності призвела до того, що загальний обсяг продукції переробної промисловості фактично був меншим рівня 2021 року. Це обумовило суттєве зростання питомої ваги оборонного сектору промисловості у загальному випуску продукції переробної промисловості (рис. 5.1). Якщо у 2021 р. РП досліджуваних ВПД (КВЕД 25,4; 30,3; 30,4) у сумі складала лише 1,4% від РП переробної промисловості, то у 2024 р. вона зросла до 6,1% (рис. 6.1).

¹¹⁶ Нікітченко В., Гмиря В., Костюк О. Оборонна промисловість України та її роль у забезпеченні безпеки і оборони держави. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2024. № 20(2). С. 65-71. <https://doi.org/10.37701/dndivsovt.20.2024.09>

Таблиця 6.1. Динаміка обсягу реалізованої продукції окремими галузями оборонного сектору промисловості (у фактичних цінах)

Найменування видів промислової діяльності (ВПД)	Код за КВЕД-2010	2020	2021	2022	2023	2024	2024 у % до 2021, раз
Переробна промисловість	С	1602974	2200379	1505744	1832116	2194399	99,7
Щорічний темп, %		100,4	137,3	68,4	121,7	119,8	
Виробництво зброї та боєприпасів	25.4	3227,9	3768,5	5488,5	21676,5	59693,8	15,8 раз
Щорічний темп, %		130,7	116,7	145,6	394,9	275,4	
Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутник. устаткування	30.3	14652,3	18724,0	14144,0	23636,3	42949,1	2,29 раз
Щорічний темп, %		104,1	127,8	75,5	167,1	181,7	
Виробництво військових транспортних засобів	30.4	7214,5	6545,0	7196,1	23534,0	30332,9	4,63 раз
Щорічний темп, %		344,5	90,7	109,9	327,0	128,9	

Джерело: розраховано і складено автором за джерелом¹¹⁷.

¹¹⁷ Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

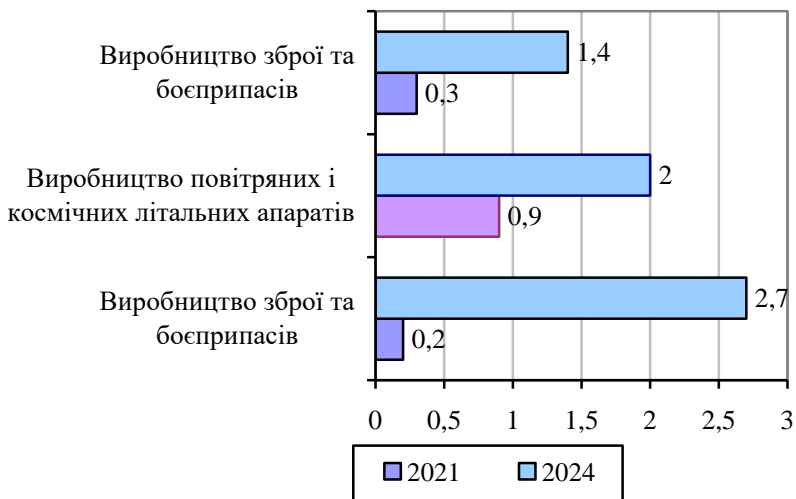

Рис. 6.1. Частка РП галузей оборонної промисловості у загальному обсязі РП переробної промисловості у 2021 та у 2024 роках, %

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних таблиці 6.1.

Доступна інформація з бізнес-довідника YouControl Market щодо діяльності окремих підприємств оборонного комплексу свідчить про наявність в Україні досить потужних підприємств ОПК та динамічне зростання обсягів їхньої діяльності. Слід відзначити, що серед 10 найбільших машинобудівних компаній 5 відносяться до оборонно-промислового комплексу (табл. 6.2).

Дані табл. 6.2 показують, що в усіх компаніях, окрім АТ "МОТОР СІЧ", обсяги виручки зростали, починаючи з першого року повномасштабної війни. Так, в ТОВ "УКРАЇНСЬКА БРОНЕТЕХНІКА" виручка зросла у 2022 році у 125 раз, а за три роки війни – більше ніж у 200 раз відносно 2021 року.

Таблиця 6.2. Обсяг і динаміка виручки окремих підприємств, млн грн

Компанії	Код за КВЕД-2010	2022	2023	2024
ТОВ "УКРАЇН-СЬКА БРОНЕ-ТЕХНІКА"	30.40 Виробництво військових транспортних засобів	13079,2	32423,5	58238,4
Відносний приріст виручки за рік, %		12575	148	80
ПП "ФОБОС"	30.40	109,9	8633,7	10267,9
Відносний приріст виручки за рік, %		654	7758	19
АТ "МОТОР СІЧ"	30.30 Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування	10466,7	8554,8	9191,0
Відносний приріст виручки за рік, %		-24	-18	7
ТОВ "НАУКОВО-ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ "ТЕХІМПЕКС"	30.40	805,2	6195,8	7613,6
Відносний приріст виручки за рік, %		79	670	23
ТОВ "ВИРОБНИЧО-ІННОВАЦІЙНА КОМПАНІЯ "ДЕВІРО"	30.30	555,7	2993,9	7563,9
Відносний приріст виручки за рік, %		593	439	153

Джерело: складено автором на основі джерела¹¹⁸

¹¹⁸ Машинобудування України. Каталог компаній України. URL: [Машинобудування України аналіз ринку | YouControl Market](#)

Аналіз показує, що оборонна промисловість України досить швидко розвивається та модернізується. Підвищився її інноваційний рівень, що відзначено у Білій книзі з питань європейської оборони: «Агресивна війна, що триває, засвідчила високу інноваційність та успішний розвиток оборонної промисловості України, яка отримала значний досвід у низці секторів, як-от штучний інтелект та дрони»¹¹⁹. Зростає міжнародне визнання українських виробників зброї. Так, АТ «Українська оборонна промисловість» (Укроборонпром) забезпечило собі 49 місце у рейтингу ТОП-100 найкращих оборонних компаній світу 2025 року¹²⁰.

Слід зауважити, що до процесу розвитку вітчизняного ОПК залучені не лише українські компанії, але й компанії ЄС та США. Формуються міжнародні компанії з українським капіталом, при цьому деякі виробники зброї створюють свої підприємства за межами країни. Тісна співпраця між оборонними компаніями України та ЄС сприяє подальшій інтеграції української оборонної промисловості до Європейської оборонної технологічної та промислової бази (EDTIB). Це засвідчив Форум оборонної промисловості у 2025 році (*вставка 5*).

Нині в Україні створюються певні умови для розвитку ОПК. У вересні 2025 року був прийнятий законопроект №13420, який забезпечує функціонування нового правового режиму Defence City¹²¹. Це особливий правовий режим для бізнесу в

¹¹⁹ «Біла книга з питань європейської оборони – Готовність 2030»: план розбудови європейського оборонного потенціалу. НІСД. 2025. 24 берез. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosiny/bila-knyha-z-pytan-yevropeyskoyi-oborony-hotovnist-2030-plan>

¹²⁰ Укроборонпром вдруге увійшов у ТОП-50 найкращих оборонних компаній світу. АТ УкрОборонПром. 09.09.2025 URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/ukroboronprom-vdrug-e-uviiisov-u-tor-50-naikrashhix-oboronnix-kompanii-svitu>

¹²¹ Defence City: нова епоха розвитку оборонної промисловості України. GOLAW. 2025. 03 верес. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/>

Форум DFNC2: EU Edition зібрав понад 500 учасників, зокрема урядовців європейських країн та ЄС. Було представлено понад 100 європейських компаній та асоціацій, понад 30 українських компаній та організацій. Загалом у заході взяли участь представники майже 20 країн. Конференція високого рівня та бізнес-зустрічі стали платформою для діалогу й потенційної співпраці зокрема між малими і середніми підприємствами.

Форум оборонної промисловості: ЄС допомагає Україні. Урядовий кур'єр. 4 вересня 2025. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/forum-oboronnoyi-promislovosti-yes-dopomagaye-ukra/>

сфері оборонної промисловості, що створює сприятливих умов для розвитку оборонно-промислового комплексу України й залучення інвестицій в галузь за рахунок податкових преференцій для його резидентів, таких як: звільнення від податку на прибуток; звільнення від земельного податку та податку на нерухоме майно; звільнення від екологічного податку. Бізнес нині активно обговорює можливості використання режиму Defence City, наголошуючи на необхідності розробки чіткого і прозорого механізму його застосування.

Проведений аналіз публікацій та статистики щодо стану оборонно-промислового комплексу України в умовах війни дає змогу систематизувати основні тенденції його розвитку:

- ОПК є сектором економіки України, який найбільш динамічно розвивається, його частка в загальному обсязі промислового виробництва неухильно зростає;
- ОПК є сектором промисловості, що характеризується найбільшим активним інноваційним розвитком завдяки безпе-

первній розробці та впровадженні у виробництво нових технологій та видів озброєння;

- багато підприємств ОПК залучають іноземні інвестиції, що створює додаткові можливості для розвитку економіки в цілому;

- більшість компаній ОПК працюють у партнерстві з зарубіжними компаніями, створюється сприятлива можливість для розвитку міжнародного партнерства та формування міжнародних компаній з українським капіталом, в тому числі і транснаціональних;

- ОПК формує підвищений попит на наукові дослідження і розробки, що стимулює розвиток вітчизняного науково-дослідного сектору;

- розширення виробництва в оборонному секторі промисловості створює додаткові високотехнологічні робочі місця, що обумовлює зростання попиту на висококваліфіковану робочу силу та підвищує якість зайнятості.

Нині оборонна промисловість України розвивається в умовах війни, що створює значні ризики для її діяльності. Успішний розвиток ОПК залежить у найбільшій мірі від залежить від інвестицій, доступних технологій та кваліфікованих кадрів. Не дивлячись на успіхи вітчизняного оборонного сектору промисловості, він стикається з низкою проблем, серед яких одною із найбільш гострих є проблема забезпечення ОПК висококваліфікованою робочою силою.

6.4 Проблеми забезпечення оборонних підприємств України робочою силою та формування кадрового потенціалу ОПК

Кваліфіковані кадри є головним ресурсом розвитку і модернізації промисловості. Ще напередодні повномасштабної

війни на ринку праці України відчувався дефіцит кваліфікованих працівників для промисловості, що стримувало нарощування виробництва. Так, Н. Янченко і А. Харлан, аналізуючи проблему дефіциту кадрів у промисловості ще в 2017 р., зробили висновок: «На сьогоднішній день одним із головних стримуючих факторів зростання конкурентоспроможності промислового підприємства виступає брак робітничих кадрів та технічних спеціалістів, які б відповідали якісним характеристикам та потребам виробництва»¹²². Дослідники сфери зайнятості відзначали, що великим промисловим підприємствам, які працювали у сфері енергетики, металургії, машинобудування, в оборонній, будівельній галузях і хімічній промисловості, не вистачало молодих кваліфікованих кадрів технічних спеціальностей. Це було серйозною проблемою, наприклад, для АТ «Українські енергетичні машини», суднобудівного об'єднання Smart Maritime Group, підприємств державного машинобудівного концерну «Укроборонпром» та ін. Так, керівники компанії Українські енергетичні машини відзначали: "Серйозна проблема для багатьох промислових підприємств країни – гострий дефіцит кваліфікованих кадрів технічних спеціальностей. При чому, це стосується як фахівців з вищою освітою – інженерів-конструкторів, так і зі спеціальною – токарів, фрезерувальників та інших. Завод відчуває дефіцит у фахівцях машинобудівних спеціальностей»¹²³. Найбільш негативним був дефіцит молодих кадрів інженерно-технічних спеціальностей. У державному машинобуді-

¹²² Янченко Н.В., Харлан А.В. Шляхи подолання дефіциту робітничих кадрів і промислових спеціалістів. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4 (44.4). Квітень. С. 125-129. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.4/29.pdf>

¹²³ Бойко І. Великі промислові підприємства скаржаться на дефіцит молодих кваліфікованих кадрів. *УНІАН*. 2021. 1 жовт. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/veliki-promislovi-pidpriemstva-skarzhatsya-na-deficit-molodih-kvalifikovanih-kadriv-novini-ukrajina-11563432.html>

вному концерні "Укроборонпром" середній вік працівників на бронетанкових підприємствах склав 51,3 року, частка працівників до 35 років була 9,6 відсотка, а частка працівників пенсійного віку на окремих підприємствах Концерну вимушено наближалася до 100 відсотків.

В умовах повномасштабної війни кадрова проблема суттєво загострилася для всіх галузей. Результати опитування топ-менеджерів компаній – членів Європейської Бізнес Асоціації (ЕВА) у лютому 2025 р. показують, що 75 % опитаних підприємств вказали на дефіцит кадрів, як найбільш вагомий негативний чинник, що обмежує їхню діяльність¹²⁴.

Особливо кадрова проблема загострилася для ОПК, де має місце інтенсивне зростання виробництва. Аналітики відзначають, що українські оборонні підприємства зіштовхнулись з катастрофічним кадровим голодом, який суттєво стримує нарощування виробництва та впливає на успішність бойових дій. У війні важливе не лише протистояння армій, але й інженерів, які проектують та виготовляють військову техніку. Кількість слюсарів, зварювальників, інженерів, програмістів у кожній із сторін також визначає співвідношення сил на полі бою. Нині найбільшому вітчизняному виробнику зброї АТ "Українська оборонна промисловість" (УОП) бракує токарів, фрезерувальників, зварювальників, операторів верстатів. У компанії кажуть, що це уповільнює процеси виробництва, ремонту техніки та передавання досвіду молодим спеціалістам. Також інноваційним оборонним компаніям бракує розробників БПЛА і конкурувати за них доводиться з ІТ-компаніями. Є потреба в конструкторах, технологах та майстрах, що працюють з композитними матеріа-

¹²⁴ Три чверті опитаних компаній ЕВА працюватимуть в Україні незалежно від тривалості війни. *ЕВА*. 2025. 24 лют. URL: <https://eba.com.ua/try-chverti-opytanyh-kompanij-eva-pratsyuvatymut-v-ukrayini-nezalezhno-vid-tryvalosti-vijny/>

лами¹²⁵. Український союз промисловців і підприємців (УСПП) неодноразово звертав увагу Уряду на потребу кадрового забезпечення підприємств оборонно-промислового комплексу, які розвивають виробництво та постачання БПЛА, наземних роботизованих систем і боєприпасів, військової та спеціальної техніки¹²⁶.

Проблема кадрового голоду в Україні обумовлена багатьма причинами, серед яких роботодавці частіше всього називають мобілізацію та міграцію. Однак, крім цих чинників дуже вагомими є недоліки у професійній освіті та професійно-кваліфікаційна незбалансованість ринку праці. Для забезпечення інноваційної модернізації ОПК зростає потреба у висококваліфікованих кадрах, спроможних до інноваційної діяльності, освоєння нових технологій, до продукування нових ідей та їх втілення в інноваційні проекти. У формуванні такого кадрового потенціалу домінуючу роль відіграє якісна загальна, професійно-технічна та вища освіта. Однак в сфері освіти України мають місце низка проблем, пов'язаних як зі зменшенням обсягів підготовки кадрів, так і з недостатньою якістю освіти та невідповідною структурою підготовки.

Ще у передвоєнні роки (2019 і 2021 рр.) охоплення молоді віком 15-24 роки професійно-технічною та вищою освітою знизилося з 39,2% до 33,1%¹²⁷. Це мало негативне значення для

¹²⁵ Мірошніченко Б. Війна інженерів. Як оборонна промисловість потерпає від браку кадрів. *Економічна правда*. 2023. 20 верес. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2023/09/20/704506/>

¹²⁶ УСПП вітає урядове рішення дозволити виробникам БПЛА та боєприпасів бронювати працівників. Український союз промисловців і підприємців. 2025. 10 верес. URL: <https://oorg.org.ua/media/news/uspp-vitaie-uriadove-rishennia-dozvoloty-vyrobnykam-bpla-ta-boieprypasiv-broniuvaty-pratsivnykiv>

¹²⁷ Антонюк В.П. Забезпечення якісної освіти як умова для технологічної модернізації економіки України. *Modern Education - Accessibility, Quality, Recognition: Collection of Scientific Papers of the XVI*

забезпечення ринку праці молодими висококваліфікованими кадрами з сучасною професійною підготовкою, тому роботодавці відзначали гостру нестачу молодих кваліфікованих кадрів. В умовах повномасштабної війни чисельність здобувачів вищої та професійно-технічної освіти ще більше знизився, оскільки значна частка молоді емігрувала в інші країни, однак оцінити їх кількість повністю із-за відсутності даних поки що неможливо.

Нині потреба в робочій силі постійно зростає. На Єдиному порталі вакансій Державної служби зайнятості, який об'єднує вакансії провідних сайтів з пошуку роботи (work.ua, robota.ua та інших), станом на 1 вересня 2025 року налічувалося 244 тис. пропозицій роботи. В середньому по країні для одного шукача роботи налічувалося майже дві пропозиції роботи. Найбільший дефіцит кадрів спостерігається серед кваліфікованих робітників, зокрема за такими професіями як: швачка, електромонтер з ремонту електроустаткування, слюсар-сантехнік, слюсар-електрик, монтер колії, слюсар аварійно-відновлювальних робіт, зварник, електрогазозварник, автослюсар тощо¹²⁸. Це саме ті професії, які необхідні ОПК. Також високим є попит на інженерно-технічних фахівців.

На ринку праці має місце структурна невідповідність професійної підготовки потребам ринку праці. І роботодавці, і претенденти на робочі місця у різноманітних опитуваннях досить часто вказують на невідповідність професійної підготовки та недостатні навички для виконання певного виду роботи. Так, результати опитування, проведеного «Happy Monday», свідчать,

International Scientific and Methodological Conference, November 13-14, 2024., KramatorskVinnitsia-Ternopil / [edited by Dr. Sc. Techn., Prof. S. V. Kovalevskyy & Hon.D.Sc., Prof. Dasic Predrag]. Kramatorsk (Ukraine): DSEA. 2024. С. 69-74.

¹²⁸ Основні тренди ринку праці у 2025 році. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat/stattrend>

що лише 27,24 % респондентів, які здобули вищу освіту, працюють за фахом; 29,53 % – частково працюють за спеціальністю та 43,23 % – працюють не за спеціальністю¹²⁹.

Суттєвою проблемою є підготовка необхідних для промисловості кадрів у системі професійної освіти, яка обумовлена деформованою структурою попиту за напрями підготовки, що не відповідає потребам економіки. Менше чверті абітурієнтів при вступі обирають технічні спеціальності, необхідні для інноваційної модернізації економіки, при чому спостерігається тенденція до зниження попиту серед абітурієнтів на технічні спеціальності вузів. Так, за результатами вступної компанії 2025 року, більшість поданих заявок на вступ у заклади вищої освіти була спрямована на соціально-гуманітарні спеціальності: «Менеджмент» (69,4 тис. заяв), «Психологія» (55,6 тис.), «Філологія» (55,9 тис.). На технічні спеціальності поданих заяв було в рази менше: «Машинобудування» – 4906 заяв, «Прикладна механіка» – 2962 заяви, «Авіаційна та ракетно-космічна техніка» – 1611 заяв, «Електрична інженерія» – 7120 заяв¹³⁰. Однією з причин такої ситуації є складність навчання на інженерно-технічних спеціальностях та слабка якість шкільною підготовки в цілому, особливо з математики і природничих дисциплін, які мають важливе значення для здобуття якісної інженерно-технічної освіти.

Про низьку якість шкільного навчання свідчать результати міжнародного дослідження якості освіти PISA, в якому Україна приймала участь у 2018 та 2022 роках, та які показали гірший рівень знань українських учнів порівняно з учнями розвинених

¹²⁹ Освітньо-кваліфікаційні диспропорції ринку праці України: сучасні реалії та перспективи. *НІДС*. 2025. 7 лют. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osvitno-kvalifikatsiyi-dysproportsiyi-rynku-pratsi-ukrayiny>

¹³⁰ Рейтинг бакалаврських спеціальностей за кількістю заяв. 2025. Освіта. URL: <https://osvita.ua/consultations/95141/>

країн. За результатами PISA-2022, знання більшості українських 15-річних підлітків, які проходили тестування, знаходилися на базовому рівні - учні можуть виконувати завдання, які передбачають мінімальну підготовленість і спроможність мислити самостійно. Порівняно учнями країн ОЕСР відставання у навчанні з математики та природничих дисциплін становило 1,5 роки, а з читання – 2,5 років¹³¹. Без підвищення якості навчання на всіх рівнях освітнього процесу неможливо забезпечити формування висококваліфікованого кадрового потенціалу промисловості в цілому, та особливо її оборонного сектору, який розвивається на більш високому технологічному рівні.

Проблема кадрового забезпечення оборонно-промислового комплексу існує і в країнах ЄС. Експерт з економічної політики ЄС Томас Кольманн, аналізуючи розвиток німецької оборонної промисловості підкреслює, що гонитва за кваліфікованою робочою силою вже розпочалася¹³². Зростання витрат на оборону буде збільшувати кадровий дефіцит (*вставка б*).

Прогнозується, що вирішення кадрової проблеми для ОПК у ФРН та інших країнах ЄС буде здійснюватися шляхом: залучення працівників з інших галузей промисловості, які нині знаходяться в стані стагнації (автомобілебудування); перекваліфікація працівників; залученням фахівців з інших країн, при проходженні досить жорсткої безпекової перевірки; залучення фахівців із США, які звільняться при реалізації політики Трампа щодо скорочення науково-дослідних інститутів й університетів.

¹³¹ PISA-2022: короткий огляд усіх основних результатів. НУШ. 2023. 5 груд. URL: <https://nus.org.ua/articles/pisa-2022-korotkyj-oglyad-usih-osnovnyh-rezultativ/>

¹³² Кольманн Т. Танки замість автомобілів: як змінюється ринок праці у ФРН. DW. 2025. 27 берез. URL: <https://www.dw.com/uk/tanki-zamist-avtomobiliv-ak-zminuetsa-rinok-praci-v-nimeccini/a-72056845>

Нещодавнє спільне дослідження, проведене консалтинговою компанією EY та кредитно-фінансовим інститутом Dekabank, виходить з того, що "європейські країни НАТО будуть інвестувати 72 мільярди євро щороку в озброєння упродовж найближчих трьох років, тим самим створюючи або забезпечуючи 680 000 робочих місць в Європі".

Дослідження консалтингової компанії Kearney доходить схожих висновків. Скільки саме кваліфікованої робочої сили бракує, залежить від того, як інтенсивно європейські країни НАТО переозброюються. Якщо в майбутньому вони витратять на озброєння два відсотки свого ВВП, як це передбачено правилами НАТО, то до 2030 року не вистачатиме близько 160 000 кваліфікованих робітників. "При середньому збільшенні (2,5 відсотка ВВП) незайнятими можуть бути близько 460 000 вакансій, а при значному збільшенні (3 відсотки) – навіть до 760 000", – пишуть автори дослідження Гвідо Гертель (Guido Hertel) і Нільс Кульвайн (Nils Kuhlwein). Насамперед йдеться про сфери штучного інтелекту та великих даних.

Томас Кольманн. Танки замість автомобілів: як змінюється ринок праці у ФРН. DW. 2025. 27 берез. URL: <https://www.dw.com/uk/tanki-zamist-avtomobiliv-ak-zminuetsa-rinok-praci-v-nimeccini/a-72056845>

В Україні кадрова проблема ОПК може бути більш гострою порівняно з країнами ЄС. Також не всі шляхи її вирішення, що передбачаються у ФРН, окрім перекваліфікації, для нас можливі. Тому необхідно розробити і реалізувати власну комплексну програму кадрового забезпечення оборонної промисловості, яка має включати широкий комплекс заходів, в тому числі такі:

1) ефективну систему бронювання фахівців для ОПК, яка дозволить збалансувати потреби у кадрах для ЗСУ та оборонного комплексу. Слід відзначити, що Уряду прийняв постанову

№ 1106 від 08.09.2025 щодо бронювання для критично важливих оборонних підприємств військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час, яка певним чином вирішує проблему;

2) цілеспрямовану роботу щодо повернення в Україну тих вимушених мігрантів, фахова підготовка яких відповідає потребам ОПК, шляхом створення відповідних умов та мотиваційних стимулів;

3) перепідготовка та залучення в оборонне виробництва ветеранів війни та осіб з інвалідністю, які безпосередньо мали справу зі зброєю та розуміють важливість її виробництва;

4) формування нового покоління інноваційно та технологічно спроможної молоді шляхом розвитку STEM-освіти, якісної професійної підготовки у відповідності до інноваційного розвитку економіки на основі цифрових технологій та штучного інтелекту, модернізації системи інженерної освіти, спрямованої на забезпечення потреб Індустрії 4.0.

Наукове видання

**ЄС–Україна:
діалог промислових політик
в парадигмі сталого розвитку**

Колективна монографія

*Відповідальний за випуск Омеляненко В. А.
Комп'ютерна верстка: Омеляненко В. А.,
Красуліна Я. Є.*

Обкладинка: Europe Ignored Most of Draghi's Ideas. Why?
URL: <https://visegradinsight.eu/europe-ignored-most-of-draghis-ideas-why>

Підписано до публікації 27.11.2025 р.
Об'єм даних 3,0 Мб.
Замовлення № 1548.

Видавець і виготовлювач
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України
вул. Марії Капніст, 2, м. Київ, 03057,
тел. (044) 200-55-71, E-mail: admin@econindustry.org